

J. J. W. E. VERSTEGE.

Op verzoek van *De Militaire Spectator* neem ik de pen op, om in korte trekken, naar mijn beste vermogen, het welbesteed leven te schetsen van een man, die onlangs, na eene kortstondige ongesteldheid, op 56-jarigen leeftijd uit ons midden is weggerukt; van den gepensionneerden luitenant-kolonel J. J. W. E. VERSTEGE, die wel in het bijzonder in een militair tijdschrift mag worden herdacht, omdat hij een sieraad is geweest van zijn stand.

AMBERT was een zijner lievelingsschrijvers. Maar van al wat AMBERT geschreven heeft, was er, geloof ik, geen regel die dieper in VERSTEGE's gemoed gegrift was dan deze: *Le véritable courage, celui de toute la vie, est l'application constante de cette antique devise: FAIS CE QUE DOIS, ADVIENNE QUE POURRA!* Met dit devies trad hij op, toen hij in een openbaar gemaakt opstel — in het *Indisch Militair Tijdschrift* van 1870 — de noodzakelijkheid van een generaal staf voor het Indische leger bepleitte en aantoonde hoe, in verschillende opzichten, de belangen van dat leger werden verwaarloosd. Dat devies had hij steeds voor oogen gehouden; zoowel vroeger, te velde, toen hij zoo uitmunte door moed en beleid, als later, toen hij in geschrifte zijne meeningen uiteenzette. Van baatzuchtige bedoelingen bleef hij steeds ver verwijderd; niemand heeft hem ooit van gunstbejag verdacht; al wat hij deed, vond zijn oorsprong in plichtbesef en vaderlandsliefde.

Toen, in 1841, het standbeeld voor DE RUYTER te Vlissingen werd onthuld, hield de hoogleeraar DES AMORIE VAN DER HOEVEN eene rede, waarin hij DE RUYTER bovenal om zijne belangelooze liefde tot het vaderland roemde; »eene liefde, die rein en zuiver was, vrij van alle inmengselen van eigenbelang en roemzucht. Geen teleurstelling, geen miskennen kon dat heilig vuur uitdooven. De vijanden van zijn vaderland waren ook de zijne, andere vijanden had hij niet.»

Deze woorden kwamen mij in de gedachte, toen ik, met zoovele mijner oud-kameraden, aan VERSTEGE's groeve stond. Die zachte, gevoelvolle man kon soms zijn hartstocht niet bedwingen tegenover hen, die, naar zijne opvatting, de eer des lands niet genoeg in het oog hielden. Is hij, naar veler meening, niet steeds billijk geweest in de beoordeeling van hen, wier opvattingen met de zijne streden; heeft hij niet altijd genoeg eerbied aan den dag gelegd voor de overtuiging van anderen, — geen eigenbelang, geene persoonlijke vijandschap was het, die zijn mond in beweging bracht of zijne pen bestuurde; alleen in 's lands belang sprak en schreef hij.

Hiervan is ieder overtuigd geweest die hem heeft gekend. Algemeen is hij gewaardeerd als een eerlijk strijder voor wat hij goed en nuttig achtte, — als een man van karakter vooral! En aan *zulke* personen mag wel de herinnering levendig worden gehouden.

VERSTEGE was aan de Bredasche Academie opgeleid, en behoorde dus, volgens dien gewezen officier, die onlangs een *Führer auf Java* uitgaf, tot eene categorie van Indische officieren, welke niet door practische bruikbaarheid uitmunten (1). Maar indien — wat wij betwijfelen — er al eenige waarheid mocht gelegen zijn in de bewering, dat de Academie-officiëren bij andere in »practische bruikbaarheid» achterstaan, dan is, in ieder geval, VERSTEGE een der vele uitzonderingen op dien regel geweest.

Dat bleek reeds bij de eerste gelegenheid, toen hij officiersdienst verrichtte.

Een half jaar na zijne benoeming tot 2de luitenant werd hij (Januari 1857) aangewezen als medegeleider van een detachement suppletie-troepen, hetwelk onder bevel van den 1ste luitenant J. C. HAMAKERS met de *Elise Susanna* naar Indië vertrekken zou.

Dat detachement telde slechts 17 Nederlanders, en daarentegen niet minder dan 93 vreemdelingen, — het meerendeel van datzelfde allooi, dat het legerbestuur in 1859 en 1860 zooveel zorg baarde; avonturiers, die den Krim-oorlog hadden meegemaakt en allesbehalve gezind waren zich aan de Nederlandsche begrippen van discipline te onderwerpen.

Het ontging den officieren niet, dat er, sedert de *Elise Susanna* den 7den Januari 1857 van Hellevoetsluis was uitgezeild, een slechte geest onder hunne soldaten heerschte; maar toch waren zij verrast, toen, den 12den Februari, des avonds ten 8 ure, de soldaat GRUNE den commandant kwam mededeelen welke plannen er waren gesmeed. Nog één uur, dan zou de opstand uitbreken: de officieren, de gezagvoerder en verder allen die zich verzetten, zouden vermoord worden; de opstandelingen, dan meester van schip en lading, zouden naar een der Zuid-Amerikaansche havens koers zetten.

Onmiddellijk werden nu de noodige maatregelen genomen; op het voor het oproer bepaalde oogenblik waren, met behulp der Hollandsche en Fransche

(1) Zie *Algemeen Handelsblad*, van 14 September 1890.

soldaten en het scheepsvolk, de voornaamste belhamels in arrest gesteld, en toen kort daarna bleek dat de 2de stuurman en een der matrozen aan het complot hadden deelgenomen, werden ook deze gearresteerd. Denzelfden avond nog werd scheepsraad gehouden en besloten, naar Rio de Janeiro te stevenen.

Het was weldra volkomen duidelijk, dat GRUNE bij zijne onthullingen niets overdreven had; onder de vreemdelingen waren er nog velen, die men allerminst vertrouwen kon, en acht dagen lang moesten officieren en kader eene onverpoosde surveillance uitoefenen. Dat dit geenszins overbodig was, bleek den 18den Februari, toen men de Zuid-Amerikaansche kust in het gezicht kreeg: toen waren het weder vier vreemdelingen, die het schip in brand trachtten te steken met het plan, dan met de sloepen naar den wal te roeien. Weder werd dit helsche voornemen tijdig ontdekt, en den volgenden dag bereikte men de hoofdstad van Brazilië, waar de twintig muitelingen in het fort Santa Cruz werden opgesloten, totdat een Nederlandsch oorlogsschip hen kwam afhalen.

In zijn verslag prees de commandant, na vermeld te hebben hoeveel steun hij bij de equipage van het schip had ondervonden, in het bijzonder den »ijver en het moedig gedrag" van den 2de luitenant VERSTEGE, den fourier FELIX, den korporaal VOERMAN, de soldaten LE MAIRE, BLONDEELS en TEN BRINK. »Aan hen," zoo schreef hij, »hebben wij, naast God, niet alleen ons leven, maar ook het behoud van schip en lading te danken."

Het ligt wel voor de hand, dat de brave HAMAKERS in de allereerste plaats zelf lof verdient voor zijne handelingen, voor zijn vaardig optreden, — al verbood hem de bescheidenheid, daaromtrent iets naders in zijne rapporten te melden; maar uit zijne verklaring blijkt wel, dat VERSTEGE, hoe jong luitenant deze nog was, hem met onverschrokkenheid en besluitvaardigheid heeft ter zijde gestaan. »Goddank dat ik VERSTEGE bij mij had", — met deze uitdrukking wist HAMAKERS den mond te snoeren van ieder, die hem lof wilde brengen.

De equipage van de *Elise Susanna* had vierkant geweigerd, de reis naar Batavia voort te zetten, wanneer de belhamels niet te Rio de Janeiro achterbleven. Dit geschiedde, en den 3den Maart 1857 kon de reis worden vervolgd. Maar al waren nu de ergste oproermakers onschadelijk gemaakt, — ten opzichte van verscheidenen der 77 nog overgebleven vreemdelingen bleef de grootste waakzaamheid noodig. Deze werd dan ook niet veronachtzaamd, en zonder verdere bijzondere gebeurtenissen werd, den 22sten Mei 1857, de reede van Batavia bereikt.

Vóór het vertrek van Rio de Janeiro was, door den Consul-generaal, aan ieder der officieren een revolver verstrekt. De Indische regeering bepaalde dat zij die als eigendom mochten aanmerken, »als een blijk van tevredenheid wegens hun beleidvol gedrag".

VERSTEGE had daarmede zijne eerste onderscheiding, zijne eerste belooning voor zijne militaire hoedanigheden verworven. Nog lang was die revolver hem eene herinnering aan zoovele dagen en nachten van spanning, — van inspanning ook, met succes bekroond!

Hij werd, na zijne aankomst in Indië, geplaatst bij het 9de bataljon infanterie, destijds te Samarang in garnizoen, en diende nog bij dat korps toen, in April 1859, de »Bandjermasinsche krijg" een aanvang nam.

Zonder dat onze autoriteiten daarop verdacht waren, had sinds geruimen tijd in Borneo's Zuider- en Oosterafdeeling het vuur van den opstand gesmeuld, en plotseling had, met de vreeselijke moordtooneelen van Kalangan en elders, de vlam zich over een belangrijk deel des lands verspreid. De kolonel ANDRESEN, met ééne inlandsche compagnie van het 9de bataljon van Java gezonden, kwam te laat om de uitbarsting te voorkomen, en zag zich verplicht, onmiddellijk de toezending van meer troepen te vragen. Dientengevolge werden, behalve eenige artillerie, ook de vijf overige compagnieën van genoemd korps naar Bandjermasin gedirigeerd, en met deze kwam VERSTEGE den 1sten Juni 1859 daar aan; weldra vond hij hier de gelegenheid, zich van de gunstigste zijde te doen kennen.

Hij nam deel aan den tocht naar Martapoera en, toen deze plaats bezet was, aan den marsch der colonne, die (15—17 Juni) het sedert 28 April ingesloten, door BEECKMAN zoo dapper verdedigde Pengaron ontzetten moest. Gedurende dien marsch werd, den 17den Juni, ontdekt dat zich in de nabijheid, in de hooge alang-alang, eene massa vijanden verscholen had met het voornemen om, zoodra de troep voorbijgetrokken was, dezen in den rug te vallen. De commandant, kapitein VAN OIJEN, liet zoover mogelijk doormarceeren en daarop plotseling de voorwacht, onder aanvoering van VERSTEGE, links uit de flank maken en op den vijand instormen. De bajonet-aanval werd met zooveel beleid en onstuimigheid uitgevoerd, dat de Bandjareezen een verlies leden van 30 dooden en, tal van gewonden medesleepende, de vlucht namen.

»Gij hadt het niet beter kunnen doen," — zulk een lofspraak beteekende wat in den mond van VAN OIJEN, een van die officieren, welke in den Bandjermasinschen oorlog zoo tallooze malen hebben uitgemunt!

Toen, den 23sten Augustus, bij eene verkenning gebleken was dat de vijand weder de gemeenschapslijn tusschen Martapoera en Pengaron onveilig maakte, werd den volgenden dag eene colonne uitgezonden, onder aanvoering van kapitein SCHIFF, om hem te verdrijven. Weder commandeerde VERSTEGE de voorwacht. Nabij Moeara Stamboel trof men de vijandelijke bende aan, met Pangeran MOHAMMAD AMIN OELLAH aan het hoofd. VERSTEGE rukte met zijne soldaten de kampong in, kloofde met een krachtigen sabelhouw den kop van een Bandjarees die hem aanviel, en joeg weldra den vijand voor zich uit. Naar het getuigenis van SCHIFF, door ANDRESEN

beaamd, had VERSTEGE bij deze gelegenheid »uitgemunt door moedig en beleidvol aanvoeren zijner manschappen,» en daardoor veel bijgedragen tot het behaalde succes.

Wegens de verontrustende berichten, die inmiddels vernomen waren, dat de hoofdplaats Bandjermasin door den vijand zoude worden aangetast, had ANDRESEN een deel der troepen van Martapoera ontboden, en dadelijk na het even vermelde gevecht vertrok dientengevolge ook VERSTEGE naar Bandjermasin. Dat de berichten geenszins ongegrond geweest waren, bleek uit de overrompeling, in den ochtend van 26 Augustus, van onzen post te Schans van Thuyl en uit eene poging, later op den dag aangewend, om in de hoofdplaats door te dringen. Ieder was alzoo op zijn *qui-vive*; de grootste waakzaamheid was dringend geboden.

Onder deze omstandigheden was VERSTEGE in den avond van denzelfden dag commandant van de wacht. In de bij het wachthuis staande, zeer gebrekkig ingerichte arrestkamers waren eenige der voornaamste moorde-naars van Kalangan opgesloten, in afwachting dat zij door den krijgsraad zouden worden gevonnisd.

Bij zijne inspectie over de arrestkamers ontving hij plotseling, met een stuk hout, een zwaren slag op het hoofd; de dader liep den schildwacht onder de voet en ontvluchtte. Maar VERSTEGE bedacht zich geen oogenblik; hij voelde de pijn niet, — zijn eer was er, naar zijne opvatting, mee gemoeid! Hij snelde den vluchteling achterna, haalde hem in en, toen deze zich wanhopend verzette, zoodat het onmogelijk bleek hem te arresteeren, doorstak VERSTEGE hem met zijn sabel.

Onmiddellijk daarna keerde hij naar zijne wacht terug, waar de inspectie over de arrestkamers werd voortgezet. VERSTEGE veronderstelde de mogelijkheid, dat de arrestanten een complot hadden gesmeed om gezamenlijk te ontvluchten, en inderdaad bleek dat het geval te zijn: er waren reeds voorbereidende maatregelen genomen om door het dak uit te breken. Natuurlijk waren de plannen met de ontdekking verijdeld.

De kolonel ANDRESEN prees VERSTEGE ten zeerste wegens de »kordaatheid en de tegenwoordigheid van geest,» bij deze gelegenheid aan den dag gelegd.

Toen de majoor VERSPYCK, die in het laatst van October 1859 ANDRESEN vervangen had als commandant der expeditie, in December kon overgaan tot de onderwerping van Tanah Laut, was VERSTEGE opnieuw in de gelegenheid, van zijne »practische bruikbaarheid» de bewijzen te leveren, o. a. bij de overvalling van den vijandelijken wachtpost te Talok. »Met de meeste bedaardheid en moed» volvoerde hij, als commandant van de voorhoede, de hem opgedragen taak; krachtig vervolgde hij den vluchtenden vijand, zelfs zoo dat hij met een der opstandelingen handgemeen raakte.

Nauwelijks was de vijand uit Tanah Laut verdreven, of men vernam dat hij zich verschanst had op den heuvel Mongoe Thajor, ten noorden van

Martapoera en Pangaron gelegen. Om hem van daar te verdrijven, vertrok de majoor VERSPYCK den 28sten December met eenè colonne van Martapoera, en den 30sten was Mongoe Thajor bereikt. VERSTEGE voerde hier een peloton aan, dat de vijandelijke stelling moest omtrekken; op zijn aanval was het, dat de overmachtige vijand op de vlucht sloeg.

Nog eenmaal kwam hij daarna met de opstandelingen in aanraking, nl. den 9den Februari 1860, bij de verovering van Amoentai. Hij nam aan de verovering der vijandelijke versterkingen hier niet rechtstreeks deel, maar commandeerde de achterwacht, die met de dekking der stukken belast was. De vijand, uit de versterkte missigiet verdreven, verzamelde zich in de wildernis en deed eene poging om de achterwacht om te trekken en in den rug te vallen. Maar VERSTEGE, tijdig het gevaar bespeurende, was op weerstand voorbereid en wachtte hem bedaard af. Een wanhopende aanval volgde nu: als onkwetsbare voorvechters liepen de Bandjareezen tegen onze bajonetten in; het werd een gevecht van man tegen man, waarbij VERSTEGE door een lanssteek gewond werd, maar zijn tegenstander met de sabel afmaakte.

Het zijn de hier — bij gemis aan uitvoeriger gegevens — slechts kortelijk omschreven zes feiten geweest, waaraan VERSTEGE het Ridderkruis der Militaire Willemsorde te danken had, hetwelk hem in Februari 1861 werd toegekend. Het kruis voor Moed, Beleid en Trouw, — zeker was het niet misplaatst op de borst van den man, die door al zijne chefs: door VAN OYEN en SCHIFF, door ANDRESEN en VERSPYCK, bij elke gelegenheid was geroemd om zijn beleidvol gedrag, zijne dapperheid, de uitstekende aanvoering zijner soldaten.

Dat VERSTEGE aan de bovengenoemde tochten naar Tanah Laut, Mongoe Thajor en Amoentai had deel genomen, was slechts te danken geweest aan de omstandigheid dat er, wegens ziekte of incompleet, geen voldoende aantal officieren voor den eigenlijk militairen dienst beschikbaar was. Want sedert 6 November 1859 was hij tijdelijk belast geworden met de functiën van auditeur-militair bij den krijgsraad te velde. De titularis was, na langdurige ongesteldheid, naar Java geëvacueerd en had vrij wat achterstand nagelaten. Wanneer VERSTEGE in het hoofdkwartier, te Martapoera, aanwezig was, spande hij al zijne krachten in om dien achterstand op te ruimen; en toen hij, den 22sten Maart 1860, de militaire auditie aan den nieuw benoemden titularis overgaf, hadden de werkzaamheden haren geregelden loop herkrege. In dat tijdsverloop — van November tot Maart — waren o. a. de zaken van 13 moordenaars van Kalangan geheel afgedaan, verscheidene andere voor afdoening tot rijpheid gebracht.

VERSTEGE werd daarna door den majoor VERSPYCK belast met de samenstelling van het »Politiek verslag van de residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo over 1859,» waarin voor het eerst — na degelijke studie van de archieven en persoonlijk onderzoek — de politieke verhoudingen en toestanden in al de tot dit gewest behorende landstreken werden uiteengezet. Dat

verslag bezit blijvende waarde en is een bewijs te meer, dat de steller steeds streefde om alles wat hem opgedragen werd, zoo goed mogelijk te doen.

Het was voor den resident ook het bewijs, dat VERSTEGE niet alleen militaire verdiensten, maar ook staatkundig doorzicht bezat; en toen kort daarop ook aan eenige officieren het burgerlijk gezag moest worden toevertrouwd, viel de keuze o. a. ook op VERSTEGE, die inmiddels (Februari 1860) tot 1ste luitenant bevorderd was.

In Juni 1860 werd het oude Bandjermasinsche rijk opgeheven en in drie onderdeelen gesplitst: Amoentai, Martapoera en Kween. VERSTEGE trad op als waarnemend controleur van Kween, waar het Nederlandsche gezag van meet af moest worden ingevoerd, en tevens werd hem het bestuur toevertrouwd over de afdeling Bandjermasin, welke vroeger onder het rechtstreeksch gezag van den resident was gesteld geweest.

Nagenoeg vier jaren lang wijdde hij al zijne krachten aan de hem aanvankelijk even vreemde als moeilijke betrekking. Het zou de grenzen van dit opstel verre overschrijden, indien ik de werkzaamheid van VERSTEGE in dat tijdvak met eenige volledigheid wilde trachten te schetsen. Met de aanstipping van enkele hoofdpunten moge hier worden volstaan!

Op den voorgrond stonden bij hem: strenge, doch rechtvaardige behandeling der bevolking; krachtige bevordering harer belangen, en handhaving eener deugdelijke politie. Door deze middelen kon hij de slechtgezinden in bedwang houden, de goeden tot zich trekken; en de ondervinding leerde weldra dat hij niet te vergeefs arbeide.

Dat hij eene goede politie te houden wist, — weldra was de resident daarvan volkomen overtuigd. Personen, die in de verschillende landstreken invloed ten kwade uitoefenden, meestal doordien zij behoorden tot den adel of de geestelijkheid, die onder het Sultansbestuur zoo geheel het volk hadden beheerscht, werden onder het toezicht van VERSTEGE en zijne politie gesteld: tegen het einde van 1862 waren er alzoo, in 15 kampongs der afdelingen Bandjermasin en Kween, niet minder dan 377 personen onder zijne controle. Toch werd — ofschoon daartoe herhaaldelijk pogingen werden aangewend — de rust nooit feitelijk verstoord.

Door VERSTEGE werd de aanleg van wegen en bruggen krachtig bevorderd.

Onder zijn bestuur onderging de rijstbouw groote uitbreiding.

Op zijn initiatief werden in de kampongs inlandsche scholen opgericht en kwam ook, in 1863, de eerste Gouvernemensschool voor inlanders te Bandjermasin tot stand.

Maar bovenal maakte hij zich verdienstelijk door al wat hij deed om tot geleidelijke afschaffing van het pandelingschap te geraken. Met die afschaffing waren veler materieele belangen gemoeid, en veel tact, geduld, volharding waren er noodig om het doel te naderen. Aan VERSTEGE's hooge opvatting van zijn plicht tegenover de bevolking is het te danken geweest dat, zonder verzet van de zijde der pandelinghouders, al de bezwaren werden opgeruimd

en het pandelingschap, voor het grootste gedeelte althans, in de afdeelingen Bandjermasin en Kween weldra tot het verledene behoorde.

In waarheid kan dus wel worden getuigd, dat VERSTEGE in een belangrijk deel der residentie de bevolking den weldadigen invloed van het Nederlandsche gezag deed ondervinden, — dat hij bij haar dit gezag in eere heeft gebracht.

De resident VERSPYCK stelde veel vertrouwen in hem. Dit blijkt o. a. uit het feit, dat hij in 1861 herhaaldelijk belast werd met zendingen naar de Oostkust: eerst (Augustus 1861) naar Poeloe Laut, waar klachten tegen het inlandsch bestuur waren gerezen; daarna (September 1861) naar Pagattan, welks vorst nalatig bleef in de nakoming zijner verplichtingen (1). Beide malen werd de opdracht met het beste gevolg ten uitvoer gebracht.

Maar nooit heeft VERSTEGE het in hem gestelde vertrouwen meer gerechtvaardigd dan in Februari 1862, toen HIDAJAT tot onderwerping moest worden gedwongen.

Gelijk de lezer zich zal herinneren, was HIDAJAT, de wettige afstammeling van het Bandjermasinsche vorstenhuis, in wiens naam bijna drie jaren lang de strijd tegen de Hollanders was gevoerd, den 28sten Januari 1862 vrijwillig in onderwerping gekomen, maar was hij den 3den Februari weder verdwenen tengevolge van het door DEMANG LEHMAN gepleegd verraad.

Op het oogenblik, dat men alzoo het resultaat meende te zien van eene aanhoudende inspanning, werd de verwachting weder verijdeld. . . . Er was den onzen alles aan gelegen, HIDAJAT weder zoodra mogelijk in handen te krijgen, en allen, van den resident tot den minsten soldaat, spanden daartoe hunne beste krachten in. Maar de ijverigste onder allen was VERSTEGE. Dagen en nachten doorkruiste hij met militaire detachementen of met bevolkingspatrouilles de omstreken van Martapoera; met scherpzinnigheid en geduld verhoorde hij de gearresteerde personen, en eindelijk was hij het, die wist te zeggen waar HIDAJAT zich ophield. Beangstigd door DEMANG LEHMAN, bedreigd door de priesters, was de gansche bevolking, waren zelfs de goedgezinde hoofden er op uit, de vlucht van HIDAJAT te bevorderen en de onzen het spoor bijster te doen worden.

VERSTEGE was het, die ten slotte ontdekte dat HIDAJAT met eenige volgelingen in de uitgestrekte moerassen ten N. W. van Martapoera ronddoelde. Hij was het, die daarop dadelijk bevolkingspatrouilles uitzond, welke zich meester maakten van HIDAJAT's moeder, kinderen en eenige volgelingen. Hij was het, die daarna HIDAJAT zoo volkomen deed afsluiten, dat geen toevoer van levensmiddelen meer mogelijk was, — aan zijne onverpoosde werkzaamheid was het te danken dat HIDAJAT, door den honger gedrongen, den 28sten Februari zich weder te Martapoera aanmeldde.

(1) De heer W. A. VAN REES, *Bandj. krijg*, deel II, blad. 133, is ten deze niet geheel nauwkeurig.

Zonder vrees voor tegenspraak mogen wij wel zeggen, dat VERSTEGE zich in die 25 dagen, welke tusschen de vlucht en den terugkeer van HIDAJAT verloopden waren, in bijzondere mate had onderscheiden. Zijne chefs en zijne kameraden waren eenstemmig in hun lof.

HIDAJAT werd met zijn gansche gevolg, waaronder 44 mannen (bloedverwanten en verscheidene vijandelijke aanvoerders), 22 dienstbaren en een aantal vrouwen en kinderen, naar Java overgevoerd. Aan VERSTEGE werd de taak opgedragen, hen te begeleiden, en zeker was niemand voor die taak beter geschikt. Niemand was beter op de hoogte van al de persoonlijke en staatkundige verhoudingen in het oude Rijk van Bandjermasin; niemand beter dan VERSTEGE kon — ook door de wijze waarop hij met inlandsche hoofden wist om te gaan — van HIDAJAT verkrijgen wat men wenschte: niet alleen dat deze zich geheel tevreden stelde met de toekomst, die hem op Java wachtte, maar ook dat hij thans medewerkte om de nog vijandig gezinden van verderen tegenstand te doen afzien. Deze taak volbracht VERSTEGE op uitstekende wijze.

Ook als civiel bestuurder had hij, aan wien deze bladzijden zijn gewijd, alzoo bijzonder uitgemunt. Die verdiensten werden ten volle erkend door de beide residenten — VERSPYCK en HAPPÉ — onder welke hij achtereenvolgend werkzaam was. Beiden wezen, bij herhaling, de Regeering op zijn ijver, toewijding en rusteloze werkzaamheid. Minstens drie malen — het eerst wegens zijn aandeel in de onderwerping van HIDAJAT, waarmede de Bandjermasinsche krijg zijn einde naderde — droegen zij hem voor tot het Ridderkruis van den Nederlandschen Leeuw.

Geen te hooge belooning waarlijk zou dat geweest zijn voor den man, die zich werkelijk had *opgeofferd* voor 's lands dienst; door zijn vijfjarig verblijf op Borneo was aan zijne gezondheid een onherstelbare knak toegebracht!

Had VERSTEGE zich niet — gelijk het Koninklijk Besluit van 1815, waarbij de orde van den Nederlandschen Leeuw werd ingesteld, het uitdrukt — »eene billijke aanspraak op de algemeene achting verworven» door »beproefde vaderlandsliefde,» door »bijzonderen ijver en trouw in het volbrengen zijner burgerplichten?»

Maar de voor hem gevraagde onderscheiding bleef achterwege. Gelijk zoo vele anderen in Indië moest hij zijne belooning vinden in het bewustzijn, dat hij meer dan zijn plicht had gedaan. De kolonel HAPPÉ schreef hem in 1868: »Dat men uwe en anderer verdiensten niet in aanmerking brengt tot openlijke erkenning en belooning, is *hard en ontmoedigend!*»

VERSTEGE had genoeg plichtbesef om zich door de ondervonden teleurstelling niet te laten ontmoedigen. Maar bezwaarlijk ontkend kan het worden, dat de landsdienaren in Indië, die vaak onder hoogst moeilijke omstandigheden verkeerden en van wier handelingen dan zoo bijzonder veel

afhangt, wel wat meer aangemoedigd mochten worden om met toewijding en opgewektheid te dienen, dan tot dusver in den regel geschiedt.

Na zijne terugkomst op Java werd hij tijdelijk gedetacheerd bij het Militair Departement. Maar zijne gezondheid was en bleef geschokt, en te nauwernood kon hij zijne bevordering tot kapitein (September 1866) afwachten om wegens ziekte naar Europa te vertrekken. Zelfs daar verlieten hem de Bandjermasinsche koorts niet, en eerst na een 2 $\frac{1}{2}$ -jarig verblijf in de gematigde luchtstreek werd hij geschikt geacht, den dienst in Indië te hervatten.

Hier werd hij te Meester Cornelis geplaatst en, in het laatst van 1869, belast met de organisatie van het suppletiedepôt, — als menige instelling in Indië »op een goedkoopje» ingericht. Later was hij een paar jaren commandant van de destijds te Buitenzorg geplaatste compagnie, de z. g. lijfwacht van den Gouverneur-Generaal.

Na de mislukking van de eerste Atjehsche expeditie werd hij geplaatst bij het toen opgerichte »bureau voor krijgstoerusting», en bestemd om als chef van den staf der 3de brigade op te treden. Indien mijn geheugen mij niet bedriegt, was hij het, die de »Tactische aanbevelingen en wenken» samenstelde, welke, bij het vertrek der 2de expeditie, aan alle officieren werden uitgereikt.

Maar VERSTEGE ging niet naar Atjeh. Zijn gestel, te Bandjermasin ondermijnd, was minder krachtig dan zijn geest. Zware koorts wierpen hem op het ziekbed, en de geneeskundige dienst verklaarde hem tijdelijk ongeschikt voor den velddienst.

Die teleurstelling was de grootste, die hem ooit getroffen had. Indien er in zijn gansche leven ééne zaak is voorgekomen die hem diep geschokt heeft, dan is het wel het feit geweest dat hij zijne kameraden naar Atjeh zag gaan, zonder hen te mogen volgen.

Na zijne bevordering tot majoor (November 1874) werd hij weder geplaatst bij het Departement van Oorlog, waar hij ruim een jaar werkzaam was, totdat hij, in Februari 1876, opnieuw wegens ziekte met verlof naar Europa vertrekken moest. Eerst in het begin van 1879 kon hij weder naar Indië teruggaan, maar met het voornemen om, zoodra hij bevorderd zou zijn tot luitenant-kolonel, den dienst te verlaten. Het een zoowel als het ander — bevordering en pensionneering — had in April 1879 plaats.

Waarom verliet VERSTEGE den dienst? Gedeeltelijk voorzeker om den staat zijner gezondheid. Het was, na zijn terugkeer van Bandjermasin, nu 15 jaar geleden, eigenlijk altijd sukkelen gebleven, en wellicht zou het spoedig weer blijken, dat het lichaam niet bestand was tegen het Indische klimaat. Maar zwaarder woog nog eene andere reden: de liefde voor zijne kinderen. Hij kon er niet toe besluiten, de opvoeding en vorming van deze aan anderen over te laten, en kwam, na rijp beraad, tot de overtuiging,

dat de vaderplicht hem gebod, zijn eigen wenschen aan de belangen zijner kinderen ten offer te brengen.

Toch kostte hem het besluit, om zijn pensioen aan te vragen, zeer veel. Hij was en bleef een soldaat in zijn hart. Hij gaf daarvan o. a. een bewijs door, vóór zijn terugkeer naar Nederland, een langdurig bezoek te brengen aan Atjeh, — het oorlogstoneel dat hij, gelijk wij gezien hebben, zoolang hij in dienst was, niet had kunnen aanschouwen. En in het sedert verlopen tiental jaren is er wellicht niemand geweest, die met meer belangstelling den gang van zaken in Indië heeft nagegaan, met meer volharding de belangen van het Indische leger heeft bepleit, speciaal met het oog op den gang van zaken in Atjeh meer studie heeft gemaakt van de krijgsgeschiedenis dan hij.

Waar hij inzag, dat men ten aanzien van Atjeh een verkeerden weg insloeg — en, helaas, te dikwijls is gebleken dat zijne afkeurende meening door de ondervinding bevestigd werd! — daar greep hij naar de pen, om het Nederlandsche volk te waarschuwen.

Aan die wèl versneden — soms te scherpe — pen hadden wij o. a. te danken:

De benoeming van een civiel gouverneur van Atjeh en Onderhoorigheden (1881).

Eerlijke koloniale staatslieden, door Misopseudes (1882).

Koloniale Geldverspillingen en Roekeloos Regeeringsbeleid, door een belastingbetalend patriot (1884).

De Samalangan-schilderij te Amsterdam (1883).

Voorheen en thans (1885).

Een beroep op het Nederlandsche volk in zake het Atjeh-vraagstuk (1886).

Gelooven en hechten wij nog aan onze volkseer? (1886).

De vestiging der Romeinsche heerschappij in Afrika, ter vergelijking en beoordeeling van onze vestiging in Atjeh (1888).

Militair-historische terugblik bij den 75-jarigen gedenkdag van Waterloo (1890) (1).

Het moet hen, die al deze werken thans nog inzien, opvallen dat de drie eerste hier genoemde geschriften anonym werden uitgegeven. Hij deed dit uit bescheidenheid; spreken achtte hij plicht, — maar hij had er een afkeer van, zich op den voorgrond te stellen. »Mijn naam — zoo schreef hij in 1882 — doet niets ter zake; ik behandel een onderwerp van algemeen belang, en zal mij daarbij vrij houden, het privaat leven en karakter der onderwerpelijke personen te bespreken.»

Toen ik in *De Indische Gids* van 1884 (I bladz. 453) de »Koloniale Geldverspillingen» aankondigde, keurde ik onbewimpeld die anonymiteit af. Wanneer het publiek niet weet wie de schrijver is — zoo schreef ik — zal het »allicht gelooven aan partijdigheid, aan scheeve voorstelling, aan per-

(1) Ook het degelijke rapport der jury van beoordeeling der antwoorden op de door de Vereeniging ter beoefening van de krijgswetenschap uitgeschreven prijsvraag over de organisatie van het Indische leger, is — na overleg met zijne medeleden, de HH. G. DE WIJS en J. F. D. BRUINSMa — door VERSTEGE gesteld.

sonenstrijd zonder hooger doel," en aan uwe beschouwingen weinig waarde toekennen.

„Gij hebt gelijk," — zeide VERSTEGE mij, toen hij mijne critiek gelezen had; »voortaan schrijf ik alleen onder mijn eigen naam."

Wat ons, bij het herlezen van VERSTEGE's geschriften, treffen moet, is zijn belangelooze ijver om in de bres te springen voor verongelijken: voor mannen als de generaal VAN DER HEIJDEN en de kapitein VAN DAALEN..... Voor VAN DER HEIJDEN, die ter zijde werd geschoven om al wat hij in Atjeh gewrocht had, onder eene andere richting grootendeels weder te zien verloren gaan; voor VAN DAALEN, wien het kruis der Militaire Willemsorde, in strijd met de wet, is onthouden geworden, ofschoon hij het dubbel had verdiend; voor mannen alzoo, die bij het Indische leger terecht hoog staan aangeschreven.

En dan, in de tweede plaats, maar niet het minst, zijne vaderlandsliefde. Allen, die naar zijne diepgevoelde overtuiging de zaken van moederland en koloniën in eene verkeerde richting leidden, — hen bestreed hij fel, harts-tochtelijk soms. Dan was het *suaviter in modo, fortiter in re* voor hem niet geschreven; zij, die door hunne volgelingen waren geplaatst op een voetstuk, dat hun volgens zijne meening niet toekwam, moesten daarvan, in 's lands belang, worden afgerukt.

Keurt men de wijze, waarop hij dat deed, niet altijd goed, — zoodra men erkent dat de beweegreden van zijn schrijven lof verdient, ziet men de gebreken gaarne over het hoofd, en blijft de achting onverminderd, die men hem toedraagt.

Hoog stelde hij het kruis der Militaire Willemsorde. Dat blijkt uit verschillende zijner geschriften; dat blijkt uit de woorden, door hem den 30sten April jl. in Diligentia te 's-Gravenhage gesproken ter herinnering aan helden als de Prins VAN ORANJE, later Koning WILLEM II, en den generaal MICHELIS. Dat blijkt niet het minst uit de welwillendheid, die hij steeds aan Ridders betoonde, welke een kommervol leven hadden te leiden. Vele menschen heeft hij in zorg en nood bijgestaan en geholpen, — maar liefst hielp hij hen, die de bewijzen op de borst droegen van zelfopoffering en vaderlandsliefde. »Zij hebben wellicht meer gedaan dan wij," — zoo placht hij te zeggen — »het zou eene schande voor ons zijn, indien zij in armoede bleven voortleven."

Geen wonder dan ook, dat hij behoorde tot de oprichters der onlangs tot stand gekomen Vereeniging »Voor Moed, Beleid en Trouw," en dat hij sinds geruimen tijd eere-commissaris was van de Koninklijke Vereeniging van het »Eereteeken voor belangrijke krijgsverrichtingen."

VERSTEGE had zijn land, en niet minder de koloniën, waar hij geboren was (1) en het grootste deel van zijn leven had doorgebracht, innig lief.

(1) Te Ternate, 4 Juli 1836.

Een onvermoeid strijder was hij, waar het de eer des lands, de eer van het Indisch leger vooral, betrof.

Dat rekest aan den Koning van 17 Mei 1883, waarin geprotesteerd werd tegen de toen reeds ter sprake gebrachte »heillooze en roemlooze" concentratie onzer stelling in Atjeh;

dat z. g. »adres der honderd", van 3 Maart 1887, waarin verzocht werd, »het noodlottig verval van leger en vloot in Indië te stuiten" — zoo met het oog op Neerland's roemvol verleden als op de toekomst onzer koloniale heerschappij;

die wederlegging, bij rekest van 25 Mei 1887, van de inlichtingen, door den Minister van Koloniën op het adres der honderd aan de Eerste Kamer der Staten-Generaal gegeven;

dat rekest eindelijk van 21 Juni 1888, waarbij een onderzoek werd verzocht naar de middelen om de gevreesde beri-beri te bestrijden, —

al deze stukken dankten het aanzijn, zoo niet aan het initiatief, dan aan de krachtige medewerking van VERSTEGE; en ook zij, die met de daarin voorkomende beschouwingen niet of niet geheel kunnen instemmen, zullen moeten erkennen, dat voor de daaraan bestede zorgen slechts één motief is: warme vaderlandsliefde.

»Je ne suis qu'un soldat, comme toi, et je n'ai pas appris dans les rangs d'un bataillon le métier des rhéteurs qui ornent de guirlandes le vice et la trahison. Je voudrais être assez éloquent pour flageller en sanglantes pages cette tourbe d'apostats, de baladins, de rhéteurs et de cyniques, qui bourdonnent autour de notre armée.

»Adieu, soldat, répète notre devise: *Fais ce que dois, advienne que pourra!*"

Met deze woorden van AMBERT, in een zijner geschriften aangehaald, heeft VERSTEGE zich-zelfen geteekend. Hij was geen redenaar; maar welsprekend was hij, wanneer hij zijne jongere kameraden het ideaal schilderde van plichtbesef, van volle toewijding aan Koning en Vaderland.

Zulke mannen blijven leven, — ook na hun verscheiden

Toen wij, zijne vrienden, den 2den September 1890 zijn betrekkelijk onverwacht sterven vernamen, zeiden wij tot elkander: Weder een nobel man minder! Wij herdachten zijne voortreffelijke eigenschappen als echtgenoot en vader; als krijgsman en staatsburger, — maar bovenal zijne onwankelbare gehechtheid aan het zoo vaak miskende, roemrijke Indische leger.

Geen wonder, dat, bij zijne uitvaart, dat leger door zoovelen vertegenwoordigd was, — dat zijne nagedachtenis bij velen, en vooral bij zijne oud-kameraden, in eere blijven zal.

E. B. KIELSTRA.

HET ONTWERP-WETBOEK VAN MILITAIR STRAFRECHT,

SAMENGESTELD

DOOR

Mr. H. VAN DER HOEVEN,

Hoogleraar te Leiden.

(*Vervolg van N°. 9, bladz. 533.*)

Aan de hand van de Toelichting en het Verslag hebben wij het Eerste Boek van het O. W. v. M. S., en de daarmee in nauwe betrekking staande bepalingen van het Tweede Boek en van de andere ontwerpen, vrij volledig, althans in verhouding tot de beschikbare plaatsruimte, besproken. Hier en daar veroorloofden wij ons eene opmerking, zonder ons daarbij bepaaldelijk te begeven op het voor ons glibberige pad der critiek, of deelden wij het een en ander mede aangaande opstellen, over dit onderwerp in andere tijdschriften verschenen. Misschien zijn die weinige opmerkingen, soms bovendien reeds elders in het midden gebracht, gemakkelijk te weerleggen; welnu, des te beter. Mochten zij daarentegen eene enkele maal op goede gronden rusten, dan is het ons eene voldoening iets, hoe weinig ook, ten goede te hebben bijgebracht.

Wij achten ons ontslagen van de verplichting om eene algemeene beschouwing te houden over het Tweede Boek van het O. W. v. M. S., en meenen te kunnen volstaan met te verwijzen naar hetgeen wij ten opzichte hiervan in N°. 5 schreven (1). Met het oog op de toch reeds groote uitgebreidheid van ons artikel, zullen wij in eenige losse aantekeningen slechts enkele punten betreffende het Tweede Boek onder de aandacht van den lezer brengen, slechts enkele grepen doen in den rijken inhoud van Toelichting en Verslag.

Het Tweede Boek is verdeeld in zeven Titels, welke de volgende opschriften dragen:

- Titel I. Misdrijven tegen de veiligheid van den Staat.
- » II. Schending van krijgsplichten, zonder oogmerk om den vijand hulp te verleenen of den Staat tegenover den vijand te benadeelen.
- » III. Misdrijven waardoor de militair zich aan de vervulling van zijne dienstverplichtingen onttrekt.

(1) Zie tevens noot (2), bladz. 473, N°. 8.

Titel IV. Misdrijven tegen de ondergeschiktheid.

» V. Schending van verschillende dienstplichten.

» VI. Diefstal en verduistering.

» VII. Vernieling, beschadiging of wegmaking van goederen.

Art. 64 O. W. v. M. S. luidt :

»Als schuldig aan militair verraad kan met den dood gestraft worden de militair die opzettelijk, in tijd van oorlog, den vijand hulp verleent of tracht te verleenen of den Staat tegenover den vijand benadeelt of tracht te benadeelen.

»Gelijke straf is toepasselijk op den militair die in tijd van oorlog tot het plegen van militair verraad samenspannt."

Het artikel stelt in eene zeer wijde redactie het door een *militair* gepleegd verraad in oorlogstijd strafbaar. In het eerste lid wordt gesproken van »hulp verleent of *tracht* te verleenen" en »benadeelt of *tracht* te benadeelen." *Tracht* is ruimer dan *poogt*, aldus Mr. VAN DER HOEVEN, zoodat ook feiten die, naar zekere theoretische beschouwing, nog geen strafbare poging (1) opleveren, desniettemin onder dit artikel zullen vallen.

In de artt. 66 en 67 O. W. v. M. S. (2) wordt ook de samenspanning (3)

(1) De vereischten tot *strafbare* poging zijn (art. 45 W. v. S.):

1°. het voornemen om een bepaald feit, dat bij de wet als misdrijf is strafbaar gesteld, te plegen;

2°. een begin van uitvoering van dat misdrijf;

3°. niet voltooiing van het misdrijf door van des daders wil onafhankelijke omstandigheden.

De poging tot alle doeleuse misdrijven van het W. v. S., voor zoover zij in rechtskundigen zin denkbaar is, is strafbaar, tenzij de wet uitdrukkelijk het tegendeel bepaalt; hetzelfde geldt ten aanzien der misdrijven van het O. W. v. M. S. Volgens het W. v. S. zijn niet strafbaar: poging tot tweegevecht (art. 154), tot dierenmishandeling (art. 254) en tot eenvoudige mishandeling (art. 300).

Wij herinneren er aan dat tegenwoordig te onzent de poging tot een delict, genoemd in het Crimineel Wetboek, behalve in de gevallen waarin de poging tot een misdrijf in dat Wetboek afzonderlijk strafbaar is gesteld, alléén strafbaar is, wanneer tegen het voltooide misdrijf de doodstraf met vervallenverklaring is bedreigd. Voor de algemeene vereischten van strafbaarheid der poging gelden de voorschriften van het W. v. S., voor zoover daarvan bij het militaire recht niet uitdrukkelijk is afgeweken (art. 16 van de wet van 14 Nov. 1879, *Staatsblad* N°. 191, gewijzigd door de wet van 15 April 1886, *Staatsblad* N°. 64; zie hierover SMIT, deel V, bladz. 292—293).

De bedoeling van de oorspronkelijke samenstellers van het Crimineel Wetboek was de poging tot *alle* delicten van dat Wetboek strafbaar te stellen; art. 20 van den op het advies van den Raad van State uit het ontwerp 1814 gelichten Tweede Titel »van de Misdaaden en derzelver toerekening" (zie N°. 4, bladz. 232) hield in: »De pogingen tot misdaden moeten niet met de gewone straf op de misdaad gestraft worden, maar met eene lichtere, naarmate zij gevorderd zijn, ten ware de wet in eenig bijzonder geval de straf op de poging uitdrukkelijk bepaalt."

Wij stippen hierbij aan dat volgens de heerschende jurisprudentie van het Hoog Militair Gerechts-hof onder de uitdrukking »eenige andere daden van geweld", gebezigd in art. 100 van het Crimineel Wetboek, begrepen zijn handelingen, gepleegd met het opzettelijk doel den meerdere geweld aan te doen, alhoewel dat doel door omstandigheden onafhankelijk van den wil des daders niet bereikt werd.

(2) Voor art. 66 O. W. v. M. S., zie bladz. 640, van dit nummer. Art. 67 O. W. v. M. S. heeft betrekking op de hier te lande toegelaten militairen van oorlogvoerende mogendheden, terwijl Nederland niet in den krijg betrokken is; overigens is de inhoud gelijk aan dien van art. 66 O. W. v. M. S.

(3) Samenspanning bestaat, zoodra twee of meer personen overeengekomen zijn om het misdrijf te plegen (art. 80 W. v. S.).

gestraft gelijk het voltooide misdrijf, dus zwaarder dan de poging (aangezien van *trachten* in die artikelen niet gesproken wordt), hoewel de samenspanning, de voorbereidende handeling, toch nog altijd verder van het misdrijf verwijderd blijft dan de poging. Waarom niet de samenspanning, zooals in de artt. 77, 96, 118, 128 en 144 O. W. v. M. S., gestraft gelijk de poging? of anders verhooge men in de artt. 66 en 67 O. W. v. M. S. het strafmaximum der poging; in het W. v. S. wordt immers ook wel de zwaarste straf (levenslange gevangenisstraf) bedreigd tegen hem die een *aanslag* (*aanslag* bestaat zoodra eene strafbare poging tot het voorgenomen feit aanwezig is; zie art. 79 W. v. S.) onderneemt, bijv. met het oogmerk om den Koning, de regeerende Koningin of den Regent van het leven of de vrijheid te berooven of tot regeeren ongeschikt te maken.

Pleegt in tijd van oorlog een aan de rechtsmacht van den militairen rechter onderworpen burger verraad, zoo wordt art. 102 (1) W. v. S. toegepast; bij de zwaardere soort van verraad kan eveneens de doodstraf opgelegd worden (art. 102 W. v. S., tweede lid, j. art. 31 O. W. v. M. S.) (2), terwijl de samenspanning, onverschillig of het verraad van lichten of ernstigen aard is, wordt gestraft met eene tijdelijke gevangenisstraf van ten hoogste vijf jaren (art. 103 W. v. S.), welke maximumstraf, met het oog op het gevaar dat de armee bedreigt, wanneer burgers in haar boezem tot verraad samenspannen, en ook in vergelijking met de strafbedreiging van art. 64, tweede lid, O. W. v. M. S., zeker niet hoog is.

Mitsdien worden door den militairen rechter volgens het gemeene recht (art. 102 W. v. S.) wegens verraad gestraft (3):

1°. zij die (vrijwillig of gerequireerd) bij de krijgsmacht in dienstbetrekking zijn (bijv. ambtenaren der diplomatie, snelschrijvers, translateurs, gidsen, voerlieden, enz.);

2°. zij die de krijgsmacht vergezellen of volgen (geestelijken, vreemde officieren met hunne oppassers, dagbladcorrespondenten, zij die behooren tot de vrijwillige hulpverenigingen van het Roode Kruis, enz.);

(1) Art. 102 W. v. S.:

»Met gevangenisstraf van ten hoogste vijftien jaren wordt gestraft hij die opzettelijk, in tijd van oorlog, den vijand hulp verleent of den staat tegenover den vijand benadeelt.

»Levenslange gevangenisstraf of tijdelijke van ten hoogste twintig jaren wordt toegepast indien de dader:

»1°. eenige versterkte of bezette plaats of post, eenig middel van gemeenschap, eenig magazijn, eenigen krijgsvorraad of eenige krijgskas, of wel de vloot of het leger of eenig deel daarvan aan den vijand verraadt, in 's vijands macht brengt, vernielt of onbruikbaar maakt, of eenige tot afweer of aanval beraamde of uitgevoerde onderwaterzetting of ander militair werk belet, belemmert of verijdelt;

»2°. eenige kaart, plan, teekening of beschrijving van militaire werken, of eenige inlichting betreffende militaire bewegingen of ontwerpen den vijand mededeelt of in handen speelt;

»3°. hetzij oproer, hetzij muiterij of desertie onder het krijgsvolk teweegbrengt of bevordert;

»4°. als verspieder den vijand dient of een verspieder des vijands opneemt, verbergt of voorthelpt.»

(2) Zie N°. 8, bladz. 479.

(3) Zie art. 3, N°. 1, 2 en 3 van het Ontwerp van wet tot voorloopige regeling der rechtsmacht van den militairen rechter en art. 49 O. W. v. M. S. (N°. 7, bladz. 409—414).

3°. zij die zich bevinden op het oorlogstooneel binnen het rijk in Europa;

4°. zij die zich bevinden op het vijandelijk gebied;

5°. krijgsgevangenen en de zoogenaamde geïnterneerden.

Meer dan in het leger, in de engere beteekenis van het woord, zullen de verraders te vinden zijn onder de personen (1), bedoeld in de bovenstaande rubrieken, en deze overweging zal waarschijnlijk den ontwerper er toe gebracht hebben, om in het *oorspronkelijk* artikel niet te spreken van »de militair die,» maar van »hij die» (2), d. w. z. *ieder aan de militaire rechtsmacht onderworpen persoon*. De meerderheid der Commissie, waarbij Mr. VAN DER HOEVEN zich aansloot, wenschte echter art. 64 O. W. v. M. S. alleen toepasselijk te verklaren op den militair, omdat anders zelfs de bewoners van het vijandelijk land (rubriek vier) wegens *verraad* gestraft zouden kunnen worden, wanneer zij hun eigen leger hulp verleenden of den vreemden indringer benadeelden.

Het valt niet te ontkennen dat de bewoner van het vijandelijk land (evenzeer de krijgsgevangen soldaat), die onze troepenmacht zooveel mogelijk afbreuk doet, uit een zedelijk oogpunt geen verachtelijke daad verricht, doch de veiligheid van het leger, het gevoel van zelfbehoud, gebiedt om handelingen, die ons ernstig schaden kunnen, met alle kracht te onderdrukken, en door eene ruime strafbepaling moet den militairen rechter de gelegenheid gegeven worden, het kwaad in de geboorte te smoren. Wij herhalen: het gevaar dreigt voornamelijk van de zijde der personen, opgesomd in de hiervoren genoemde rubrieken, en niet het minst van de zijde der bewoners van het vijandelijk land; ten aanzien van deze laatsten treedt, alzoo de afschrikkingstheorie sterk op den voorgrond. Ondanks de volkenrechtelijke beschouwing op bladz. 72 van het Verslag, welke door velen niet gaarne onderschreven zou worden (3), voegen wij ons bij de minderheid der Commissie, welke het *oorspronkelijk* artikel onveranderd wilde behouden.

(1) Zie ook POLS, *Het Crimineel Wetboek*, bladz. 238.

(2) Wil men art. 64 O. W. v. M. S. toepasselijk maken op hen, die zich bevinden op het oorlogstooneel binnen het rijk in Europa, op de krijgsgevangenen en daarmede gelijkgestelden, en op de vreemde militairen, zoo moet de omzetting van de woorden *de militair die* in *hij die* (en de daarmede gelijken tred houdende verandering in het tweede lid van art. 64 O. W. v. M. S.) gepaard gaan met eene wijziging van art. 49 O. W. v. M. S. en art. 3, N°. 2, van het Ontwerp van wet tot voorloopige regeling der rechtsmacht van den militairen rechter.

(3) Bij het neerschrijven dezer zinsnede dachten wij o. a. aan de geschriften van den Generaal-Majoor J. C. C. DEN BEER POORTUGAEL, *Neerland's belang bij de Conferentiën te Brussel en St. Petersburg in 1874—1875*, van EMILE DE LAVELEYE, *Revue de Belgique*, 15 Février 1875, van den Generaal T., *l'Angleterre et les petits Etats à la Conférence de Bruxelles*, van ROLIN-JACQUEMYS, *La guerre dans ses rapports avec le droit international*, bladz. 26—27.

Wij lezen bij HARTMANN, *Kritische Versuche, Militärische Nothwendigkeit und Humanität*, bladz. 68: »Wo der Volkskrieg zum Ausbruch gelangt, da wird der *Terrorismus* zu einem militärischnothwendigen Princip.»

Vergissen wij ons niet, dan heeft JOMINI op de Brusselsche conferentie gezegd: »Eischt gij onbepaalde rechten voor den verdediger, zoo moet gij den aanvaller eveneens onbepaalde rechten toekennen.»

Art. 65 O. W. v. M. S. stelt de verspieding in oorlogstijd strafbaar. In het *oorspronkelijk* ontwerp komt dit artikel niet voor, aangezien de ontwerper het misdrijf terecht aanmerkt als een vorm van verraad. De later in art. 64 O. W. v. M. S. aangebrachte wijziging, de wenschelijkheid dat het misdrijf *verspieding* in een militair strafwetboek afzonderlijk vermeld wordt (hetgeen evenwel niet minder geldt ten opzichte van andere vormen van verraad (1) als bijv. vernieling van spoorwegen, telegraafgeleidingen, enz.), en het heerschend verschil van opvatting betreffende het wezen van het misdrijf *verspieding*, deden tot de samenstelling van het artikel besluiten.

Onder het artikel valt ook de bewoner van het vijandelijk land, »à cause des dangers qu'il présente pour la sécurité de l'Etat, non parce qu'il professe des opinions criminelles" (2). Art. 65 O. W. v. M. S., 1°. leert ons het eigenlijke begrip van verspieding kennen (Art. 65 O. W. v. M. S., 2° en 3°, geven ons eene wettelijke uitbreiding daarvan, welke uitbreiding door de practijk gevegd wordt); meestal wordt als element van de verspieding aangenomen, dat de dader op geheimzinnige wijze, in 't verborgen of met gebruikmaking van een valschen naam, een valsch kostuum, enz. te werk ga; het art. 65 O. W. v. M. S., 1°, is echter zóó gesteld, dat de vervolging niet machteloos sta tegenover den meest brutalen spion. De eenige beperkende bepaling, zoo vervolgt Mr. VAN DER HOEVEN, die de wet ten aanzien van de verspieding kan en ook moet opnemen, is deze: dat het inwinnen zelf van de inlichtingen ter sluik geschiede. In het woord verspieding reeds ligt dit begrip opgesloten. Het artikel zal alzoo wel toepasselijk zijn op hem, die openlijk en zonder eenige geheimzinnigheid onder de troepen verkeert, maar die ter sluik hier een geheim bericht, dáár eene inlichting betreffende den mondvoorraad, enz. ten behoeve van den vijand tracht op te vangen; — niet echter op hem, die ronduit die inlichtingen vraagt. Tegen dezen kan men op zijne hoede zijn.

Zekerlijk, men *kan* op zijne hoede zijn tegenover hem, die openlijk inlichtingen vraagt; doch *zal* men in de practijk steeds de noodige voorzichtigheid in acht nemen? Wij meenen dat sommigen zich juist zullen laten verschalken door eene ronduit gedane vraag, welke oogenschijnlijk van weinig belangrijken aard is, terwijl evenwel het gegeven antwoord voor hem, die de vraag stelde, in verband met hetgeen hij elders hoorde of waarnam, of nog hoopt te hooren of waar te nemen, veel licht verspreidt. En de gevaarlijkste spionnen

(1) Daarom schijnt ons de redactie van § 64 van het Deensche Militair Wetboek nog niet zoo geheel verwerpelijk toe. Het artikel somt de voornaamste vormen van verraad op, en eindigt met de woorden »oder andere Handlungen unternimmt, welche dem Feinde Vorschub leisten, wird als Verräter mit dem Tode bestraft." Feitelijk komt deze redactie overeen met die van art. 102 W. v. S. (zie hiervoor bladz. 636, noot (1)).

(2) Aldus de Toelichting. Waarom niet op dezelfde wijze geredeneerd ten aanzien van art. 64 O. W. v. M. S.?

De burger, geen legervolging enz. zijnde, die, buiten het oorlogstoneel, binnen het rijk in Europa spionneert, zelfs al zij het in eene versterkte of bezette plaats of post of in eene militaire inrichting, zal voor den burgerrechter te recht staan; op hem kan toegepast worden art. 102 W. v. S.

zijn die, welke, misbruik makende van het vertrouwen dat zij zich verworven hebben, openlijk, zonder zich aan eene bepaald slinksche handeling schuldig te maken, berichten inwinnen.

Overweging verdient het of de uitdrukking *ter sluik* niet gemist kan worden in art. 65, 1°, O. W. v. M. S., waardoor het *heimelijk* handelen als essentieel kenmerk van het misdrijf geheel en al verdwijnen zou (1); art. 29 O. W. v. M. S. waarborgt steeds straffeloosheid voor hem (2), die in tijd van oorlog binnen de grenzen zijner bevoegdheid een naar de regelen van het oorlogsrecht geoorloofd feit begaat. In het door Mr. VAN DER HOEVEN aangehaald werk van VICTOR COLONIEU (*L'espionnage au point de vue du droit international et du droit pénal français*) vinden wij op bladz. 7 aangegeekend: »D'une manière générale, on peut dire, avec M. GARRAUD (3), que l'espionnage consiste à *obtenir ou à recueillir* des informations plus ou moins secrètes, sur la politique, les ressources militaires, l'organisation des forces défensives ou offensives des Etats étrangers et à livrer ces renseignements, soit à titre gratuit, soit à prix d'argent, à un autre gouvernement.»

Het Ontwerp van Wet ter uitvoering van art. 187 der Grondwet, aangeboden bij Koninklijke Boodschap van 27 April 1890, en strekkende ter vervanging van de wet van 10 Juli 1791 en het Keizerlijk Decreet van 28 December 1811 en de daarmede samenhangende voorschriften (Reglement voor den Garnizoensdienst, Instructie voor de Plaatselijke Commandanten en Plaats-Majours, benevens de Instructie voor Vesting- en Fortcommandanten) verleent in de artt. 22 en 29 aan het militair gezag de bevoegdheid, om, wanneer een zeker gebied in staat van oorlog of beleg is verklaard, nieuwe politie-verordeningen samen te stellen en bestaande te wijzigen of te schorsen; deze artt. schenken ons de gelegenheid in buitengewone tijden preventief op te treden tegenover de verspieding.

Niet minder dan in buitengewone tijden moet echter de spion in vollen vredestand gevreesd worden; COLONIEU wijst er ons met nadruk op: »on sait en effet que l'usage des espions est peut-être plus fréquent pendant la paix que pendant la guerre, etc.» en verder »ce n'est qu'avant la déclaration des hostilités qu'il est possible d'étudier longuement la nature du terrain sur lequel les armées en viendront vraisemblablement aux mains, la composition des effectifs, l'état des armements et des équipements militaires, la nature et l'importance des fortifications, etc.» En nu moge het waar zijn, dat de Luitenant A. FROMENT (*L'espionnage militaire, les fonds secrets de la guerre et le service des renseignements*) zich hier en daar schuldig maakt aan overdrijving, gewis heeft hij gelijk, als hij schrijft: »notre région de

(1) Zie evenwel § 171 van *Het Oorlogsrecht enz.*, door J. C. C. DEN BEER POORTUGAEL; § 629 van *Das moderne Völkerrecht enz.*, door J. C. BLUNTSCHLI; art. 19 der Brusselsche Conferentie; art. 88 der Amerikaansche krijgskonventies van 1863.

(2) Bijv. soldaten, gekleed in de uniform van hun leger, luchtreizigers en franc-tireurs, die verkenningen doen.

(3) GARRAUD, *Traité du droit pénal français*.

l'Est (dans les années qui ont précédé 1870) fut inondée d'officiers voyageant en bourgeois; on en surprit qui, sous prétexte de pêche à la ligne sondaient la Marne; d'autres qui se disant artistes, prenaient des croquis des forts aux environs de Langres et de Belfort, etc."

Eene regeering is verplicht zich in den volsten zin des woords op de hoogte te houden van hetgeen bij hare naburen op militair gebied voorvalt (1); zij moet zelfs trachten hunne geheime bedoelingen uit te vorschen; eene plotselinge overrompeling, welke voornamelijk door de kleinere staten geducht wordt, zal door een wel ingericht spionnenstelsel eer voorkomen worden, dan door de opstelling van sterkere troepenafdeelingen aan de grenzen.

Het legercommando, dat in tijd van oorlog geen gebruik maakt van spionnen, begaat eene onvergeeflijke fout; wil men evenwel in buitengewone tijden over een goed spionnenstelsel kunnen beschikken, zoo worde niet verzuimd in tijd van rust en kalmte de noodige voorbereidingsmaatregelen te treffen (2).

Spionneering in vreedetijd kan tegengegaan worden door:

- 1°. zelf spionnen er op na te houden;
- 2°. onder bedreiging van straffen verdachte handelingen te verbieden.

Wij zullen niet onderzoeken of de ten onzent bestaande voorschriften ten aanzien hiervan voldoende zijn (3), en bepalen ons tot de opmerking, dat, zoo dit niet het geval mocht wezen, men de gelegenheid heeft hierin te voorzien bij de behandeling van het Ontwerp van Wet ter uitvoering van art. 187 der Grondwet, welk ontwerp in Hoofdstuk V bijzondere strafbepalingen voor den staat van vrede kan behelzen. Wij vestigen nog de aandacht op de Fransche wet van 18 April 1886 (voornamelijk op de artt. 5 en 6) »cette loi édictée d'après les dispositions analogues que l'on trouve dans plusieurs législations étrangères a en vue de réprimer l'espionnage en temps de paix" (4).

Art. 66 stelt strafbaar het opzettelijk schenden van de belofte, in Nederlandsche krijgsgevangenschap gegeven, zich niet te zullen verwijderen, of van de aangenomen voorwaarde, waaronder de krijgsgevangene tijdelijk of voor goed is ontslagen, benevens de samenspanning daartoe (5).

De *belofte*, waarvan in dit artikel sprake is, gaf ons aanleiding tot de volgende beschouwingen:

Art. 67 der »Instructie voor de Plaatselijke Commandanten en Plaats-Majours (6)» en § 128 der »Instructie voor Vesting- en Fortcommandanten»

(1) Het is te betreuren dat aan onze gezantschappen geene officieren toegevoegd zijn, welke als het ware volgens COLONIEU »l'espionnage autorisé» verrichten.

(2) Zie *Tactique des renseignements par le Général LEWAL*. (*Journal des sciences militaires*, Février 1881.)

(3) Zie de beschouwingen van W. C. J. A. PEPPERKAMP (*De verspiegeling in verband met het oorlogsrecht, het militaire strafrecht en het gemeene strafrecht*) over de artt. 98, 430 en 463 W. v. S.

(4) De couranten hebben dezer dagen vermeld dat de wet van 1886 verscherpt zal worden.

(5) Zie N°. 8, bladz. 482; en dit nummer, bladz. 635, noot 2).

(6) Art. 67:

»In allen gevalle zal hij (de gouverneur of commandant) alleen het tijdstip, de wijze en voor-

verbieden den Nederlandschen officier (art. 67 spreekt alleen van den gouverneur of commandant) het eerewoord te geven, ten einde daardoor algeheele of gedeeltelijke vrijheid te bekomen (1); streng genomen zullen de aangehaalde bepalingen alleen betrekking hebben op de vestingtroepen, doch ieder militair zal wel de zedelijke overtuiging hebben, dat dáár, waar zulk een verbod gegeven is ten opzichte van de vestingtroepen, dit natuurlijk evenzeer van kracht is voor hen die tot het veldleger behooren. Gaarne zouden wij zien dat in het ontwerp eene bepaling werd ingelascht, waarbij den Nederlandschen soldaat onder bedreiging van straf het recht ontzegd werd, zijn eerewoord te verpanden. De officier (2) moet lief en leed met zijne soldaten deelen; bij den aanval gaat hij hen met doodsverachting voor en juicht met hen na de behaalde zege; keeren de kansen ten kwade, dan is hij de laatste die stand houdt; moet de troep de wapens neerleggen, zoo volgt hij hem in krijgsgevangenschap. Vrijwillig mag hij zijn lot niet afscheiden van dat zijner soldaten; hij moet daarentegen, zoo mogelijk, voor hunne belangen blijven waken; vrijwillig mag hij zich niet voor den verderen duur van den krijg vleugellam maken (3). De geschiedenis bewijst ons, dat de staat, die aan zijne officieren het geven van het eerewoord toelaat, de eer van het geheele leger in gevaar brengt.

Gedurende den Fransch-Duitschen oorlog zouden 142 Fransche officieren hun woord geschonden hebben; wanneer dat waar mocht zijn, zoo volgt daaruit nog niet dat die officieren een minder hoog gestemd gevoel van eer hadden dan zoovele anderen, dat zij de ridderlijkheid, den Franschen soldaat eigen, misten, maar dat zij in een ondoordacht oogenblik meer gehoor gaven aan de stem der vaderlandsliefde, dan aan die der eer. Dit neemt niet weg, dat hun daad, ofschoon begrijpelijk, scherp gegispst moet worden; te meer, omdat het geven van het eerewoord, hoewel een individueele daad, echter niet uitsluitend eene handeling van privaatrecht, maar mede van publiek recht is (4).

waarde der kapitulatie bepalen, daarbij in acht nemende om er geene aan te nemen waardoor zijn lot van dat zijner troepen zoude afgescheiden worden.

»Hij moet alle mogelijke moeite aanwenden om het lot zijner soldaten, zieken en gekwetsten te verzachten, en de gunstigste voorwaarden en uitzonderingen voor dezelve zoeken te verkrijgen.»

Zie art. 113 van het Keizerlijk decreet van 24 December 1811.

(1) § 128:

»Hij (de vesting-commandant) mag geene voorwaarden goedkeuren, waardoor zijn lot of dat der officieren van het lot zijner troepen zou afgescheiden worden.

»Hij neemt ook geene voorwaarden aan, die, teneinde de krijgsgevangenschap te ontgaan, de verplichting zouden opleggen, om niet meer tegen den vijand te dienen.»

(2) In de practijk wordt aan den mindere het woord niet gevraagd.

(3) »Le conseil blâme vivement le général DE WIMPFEN d'avoir admis cette exception, contraire à l'article 256 du décret du 13 Octobre 1863, lequel prescrit aux officiers de ne jamais séparer leur sort de celui de leurs soldats, exception qui tend à affaiblir, chez les officiers, le sentiment du devoir et de résistance à l'ennemi, et n'est qu'une prime à la faiblesse.» (Rapport officiel du conseil d'enquête sur la capitulation de Sédan).

(4) Zie bladz. 186—189 van *Het Oorlogsrecht enz.*, door den Kolonel J. C. C. DEN BEER PORTUGAEL, Tweede druk.

De staat moet beletten dat zijne officieren rechtens in een toestand kunnen komen, waarin de heiligste gevoelens met elkaar in strijd geraken; de officier mag zich niet het recht *kunnen* benemen, om zoo mogelijk het vaderland, dat in nood verkeert, ter hulp te snellen. Het oorlogsrecht laat het geven van het eerewoord toe, maar uit een staatsrechtelijk oogpunt verdient die handeling gelaakt te worden.

Eindelijk zij nog vermeld, dat men het er niet over eens is, of de op zijn eerewoord ontslagen officier zich aan *alle* diensten moet onttrekken, of *zekere* diensten mag waarnemen. Waar verschil van opvatting heerscht ten aanzien van zulk een gewichtig en teeder punt, daar vermijde men de moeilijkheden, door het afleggen eener belofte niet toe te laten.

Wij herhalen, het al of niet geven van het woord, hetzij om niet te zullen ontvluchten, hetzij om het vaderland gedurende den krijg geene diensten meer te zullen bewijzen, welke in eenig verband staan tot zijne weerbaarheid, mag niet afhankelijk zijn van de individueele inzichten der officieren, maar moet voor allen onder bedreiging van zware straf verboden worden.

Art. 68 O. W. v. M. S. bedreigt gevangenisstraf van ten hoogste twaalf jaren tegen den militair die opzettelijk, zonder daartoe gerechtigd te zijn, hetzij eenige handeling verricht waardoor de Staat in gevaar van oorlogsverwickeling wordt gebracht, hetzij.... enz. Waarom wordt hier eene zoo zware straf bedreigd tegen den militair, terwijl het feit in het geheel niet strafbaar is, indien het door een burgerambtenaar begaan wordt?

Begrijpen wij art. 69 O. W. v. M. S. goed, dan zal volgens dat artikel voor den militairen rechter te recht moeten staan bijv. de officier, die aan een kameraad het een en ander mededeelt betreffende zijne geheime instructie voor tijd van oorlog. Die mededeeling zal wel altijd geheel en al te goeder trouw geschied zijn en geen nadeel voor den Staat opleveren, waaruit de wenschelijkheid voortvloeit, dat in het toekomstige Ontwerp van Wet op de krijgstucht bepaald worde dat in minder ernstige gevallen ook het misdrijf van art. 69 O. W. v. M. S. krijgstuchtelijk kan worden afgehandeld.

Art. 70 O. W. v. M. S. schrijft voor, dat tegen den deelnemer aan eenige in den Eersten Titel omschreven samenspanning, die, vóórdat de overheid met het bestaan daarvan bekend is, haar met aanwijzing van de schuldigen op zoodanige wijze daarvan kennis geeft, dat dientengevolge het plegen van het voorgenomen misdrijf wordt voorkomen, de strafvervolging is uitgesloten (1). Deze bepaling zal een ieder tegen de borst stuiten; zij ontheiligt als het ware het recht (2). Schoorvoetend is Mr. VAN DER HOEVEN, op aandringen

(1) Zie voorts het tweede lid der artt. 77, 96, 118, 128 en 144 O. W. v. M. S.

(2) «Il n'y a qu'opprobre pour la société à autoriser les saintes lois, garants sacrés de la con-

der Commissie, er toe overgegaan haar in zijn ontwerp op te nemen. Het is duidelijk, dat het artikel alleen te verdedigen is op utiliteitsgronden (1); ernstige militaire misdrijven, als verraad, oproer, enz. zullen den Staat in groot gevaar brengen; door een voorschrift, als dat van art. 70 O. W. v. M. S., hoopt men nog bijtijds tot ontdekking van het dreigend onheil te geraken. Wordt echter nimmer eene strafvervolging ingesteld tegen den denunciant, die samenspande tot zware misdrijven, dan is de wet tevens verplicht de strafvervolging uit te sluiten voor hem, die eene samenspanning tot lichtere delicten onthulde. Dit laatste is mitsdien ook in het ontwerp geschied.

D. S. zegt in het *Paleis van Justitie*, N°. 134, 1889: »er kan geen doel zijn, waarom de justitie zichzelf de kroon van het hoofd mag rukken en het verraad straffende, tevens om een ander verraad hem, die misschien de hoofddader is, straffeloos moet laten. Zoo men de revelatie in sommige gevallen voor elken prijs wil koopen, dan betale men een hooger, maar een, die het recht niet verkracht en dan geve men, zoo door het verraad van één het gevolg achterwege blijft, straffeloosheid aan allen, die aan de samenspanning hebben deelgenomen. Het is waar, velen, die zich zeer ernstig hebben vergrepen, zullen dan ongestraft moeten blijven, maar het is beter dat allen straffeloos uitgaan dan dat de een misschien het leven laat door het verraad van hem, aan wien de wetgever straffeloosheid heeft verzekerd. Dan dient die straffeloosheid van den een slechts om de verschrikkelijke gevolgen te voorkomen, die voor den staat uit het voorgenomen misdrijf zouden kunnen ontstaan, niet om tevens anderen met de zwaarste straffen te kunnen straffen. Slechts in dien zin gewijzigd, zou ik een bepaling wenschen te behouden, waarvan ROSSI zegt: »mesure que la nécessité peut excuser, mais qui répugne toujours aux âmes honnêtes; elle donne à la justice le secours de la trahison.»

Titel II bevat eene reeks misdrijven, welke alleen in oorlogstijd of daarmede gelijkgestelde omstandigheden kunnen begaan worden, en waardoor gewichtige krijgsplichten geschonden worden of kunnen worden, zonder dat daarbij in den engeren zin het oogmerk aanwezig is om den vijand hulp te verleenen of den staat tegenover den vijand te benadeelen. Is dat verraderlijk oogmerk wel aanwezig, zoo wordt het verraad-artikel (64 O. W. v. M. S.) toegepast.

Ons Crimineel Wetboek stempelt handelingen tot verraad, welke zeker geen verraad zijn, en dientengevolge zullen personen als verraders veroordeeld moeten worden, zonder dat zij eigenlijk dien verachtelijken naam verdienen.

finance publique, base respectable des moeurs, à protéger la perfidie, à légitimer la trahison." (BECCARIA.)

(1) »Rien ne peut balancer l'avantage de jeter la défiance entre les scélérats, de les rendre suspects et redoutables l'un à l'autre, et de leur faire craindre sans cesse, dans leurs complices, autant d'accusateurs.» (DIDEROT)

Voor noot (1) en (2) der voorgaande bladz., zie bladz. 114 van *L'espionnage etc.*, door COLONIEU.

Moge het stelsel van het Crimineel Wetboek reeds hierom afgekeurd worden, te meer is het verwerpelijk, omdat het moreel van den troep ondermijnd wordt door de gedachte, dat er verraad in de gelederen schuilt, en de wetgever dus eer te beperkt dan te ruim moet zijn, daar waar het de vraag geldt of een misdrijf al dan niet onder de rubriek verraad gebracht zal worden.

Een der voornaamste artikelen van Titel II is art. 71, hetwelk luidt :

»Met den dood kan gestraft worden de militair die in tijd van oorlog opzettelijk :

»1°. eenige onder zijne bevelen staande versterkte of bezette plaats of post, vloot of leger of deel daarvan aan den vijand overgeeft of in 's vijands macht doet of laat overgaan, zonder daarvoor of daarbij alles gedaan of bedongen te hebben wat zijn plicht onder die omstandigheden van hem eischte ;

»2°. de onder zijne bevelen staande plaats, post of vaartuig der krijgsmacht buiten noodzaak eigendunklijk ontruimt of verlaat ;

»3°. bij een gevecht met den vijand zijn plicht om met de onder zijne bevelen staande krijgsmacht den vijand op te zoeken, tegen hem op te rukken, aan het gevecht deel te nemen, den vijand te vervolgen of tegenover hem stand te houden, verzaakt ;

»4°. de onder zijne bevelen staande krijgsmacht, geheel of ten deele, buiten noodzaak naar onzijdig gebied doet of laat overgaan.»

In het Verslag vinden wij over het artikel eene breedvoerige en hoogst belangrijke beschouwing, welke overvloedige stof tot rijpelijk nadenken geeft.

Art. 71, 1°, O. W. v. M. S. heeft betrekking op de capitulatie, welk woord, wèl voorkomende in het *oorspronkelijk* ontwerp, evenwel in het strafartikel niet gebezigd wordt. Wij betreuren dit, hoewel wij onmiddellijk toegeven, dat het natuurlijk van ondergeschikt belang is, of het woord *capitulatie* al dan niet in het ontwerp gebruikt wordt; de vraag is maar of de niet gerechtvaardigde overgave strafbaar is gesteld, en dat is geschied. Vreemd zou men evenwel opkijken, wanneer in het ontwerp niet gesproken werd van verspieding, desertie en ondergeschiktheid; evenzeer zullen velen ongaarne het woord *capitulatie* missen, al moge dat woord ook al opgesloten liggen (in *bedongen*).

Blijven wij eenige oogenblikken stilstaan bij art. 71, 1°, O. W. v. M. S. Strafbaar wordt gesteld de *militair*, terwijl het *oorspronkelijk* ontwerp sprak van den *bevelhebber*.

In de Deutsche militaire strafwet vinden wij in het overeenkomstige artikel (§ 63) de uitdrukking: *der Kommandant eines festen Platzes* en *der Befehlshaber*; in de Fransche wet (art. 209 en 210) wordt gesproken van: *gouverneur ou commandant* en *tout général, tout commandant d'une troupe armée*; in de Oostenrijksche wet (§ 244 en 245) van: *der Commandant*; in de Belgische (art. 19 en 20) van: *général, gouverneur ou commandant* en *tout général, tout*

commandant d'une troupe armée; in de Deensche (§ 71) van: *Kommandant en Befehlshaber*; in de Zweedsche (§ 46 en 47) van *Befehlshaber*; de Spaansche militaire strafwet komt het meest nabij het ontwerp, aangezien daarin straf bedreigd wordt tegen den *officier*. De uitdrukking *militair* van het ontwerp, heeft zoowel betrekking op den generaal als op den gemeen soldaat; de beperking ligt in de woorden »eenige onder zijne bevelen staande.»

Waarom is uit het *oorspronkelijk* ontwerp het woord *bevelhebber* verwijderd? In de eerste plaats, omdat daarin een artikel (art. 49) voorkwam, hetwelk de personen opsomde, die als bevelhebber werden aangemerkt, terwijl onder die opgenoemde personen eenigen aan te wijzen waren, welke men niet beschouwen kon als *zelfstandige* bevelhebbers, en men terecht van oordeel was, dat eene capitulatie alleen gesloten kan worden door een *zelfstandig* bevelhebber; in de tweede plaats, omdat in art. 66 *oorspronkelijk* O. W. v. M. S. (thans 71) tevens feiten strafbaar waren (zijn) gesteld, welke zoowel door den zelfstandigen als door den niet-zelfstandigen bevelhebber kunnen begaan worden.

Het eerste bezwaar bestaat niet meer, aangezien het bedoelde art. 49 vervallen is; het tweede bezwaar is uit den weg te ruimen door een nieuw artikel in het leven te roepen, alleen handelende over de capitulatie, en in dat artikel zouden wij het hoofdbeginsel geformuleerd wenschen te zien: de niet-zelfstandige bevelhebber kan nimmer eene te rechtvaardigen capitulatie sluiten.

Wanneer is in den hier bedoelden zin een commandant zelfstandig te noemen? Het antwoord hierop moet ons inziens luiden: als de onder zijne bevelen gestelde versterkte of bezette plaats, post, stelling of troepenmacht in het open veld, ingesloten is. De commandant kan dan geene bevelen meer van hoogerhand verwachten, geene beslissing van zijne chefs of van de boven hem geplaatste autoriteit of macht invoeren; hij moet geheel en al op eigen krachten bouwen. Hieraan vasthoudende komt men tot de alleszins juiste conclusie, dat de capitulatie nimmer te rechtvaardigen is, wanneer de plaats, post, stelling of troepenmacht niet volkomen geïsoleerd zijn.

Zoo zullen in het algemeen bijv. de commandanten der forten in de Nieuwe Hollandsche Waterlinie geene capitulatie mogen sluiten, evenmin als de commandant dier linie; is de toestand in de stelling onhoudbaar geworden, zoo wordt, misschien onder vasthouding van enkele punten, teruggetrokken en achterwaarts eene nieuwe positie ingenomen; onze soldaten zullen dan, voet voor voet aan den aanvaller betwistende, retireeren in de richting van het reduit Amsterdam.

Natuurlijk kan een niet zelfstandig bevelhebber, tengevolge der oorlogsomstandigheden, zelfstandig worden; men stelle zich voor, dat de vijand zich meester gemaakt heeft van het zuidelijk gedeelte der Nieuwe Hollandsche Waterlinie, gelegen in het land van Altena, doch dat een enkel fort

daar nog weerstand biedt. De commandant der versterking heeft dan de bevoegdheid verkregen eene capitulatie te sluiten.

Gewis kan het zich voordoen, dat het den vijand gelukt bij een aanval op de Nieuwe Hollandsche Waterlinie in een bepaald gedeelte dier linie door te dringen, waardoor plotseling een fort geïsoleerd wordt; evenzeer kan bij het leger te velde eene troepenafdeeling, welke al of niet een terreinvoorwerp, veldschans, enz. bezet heeft, gedurende het gevecht geheel en al door de tegenpartij omsingeld worden. Mag de commandant nu eene capitulatie sluiten? In ons oog moet het antwoord hierop ontkennend luiden; eene insluiting, terwijl de strijd rondom het fort en de troepenafdeeling nog voortwoedt, zal menigmaal van geheel tijdelijken aard zijn; wellicht dat de kansen spoedig keeren en de tegenpartij gedwongen wordt te retireeren. Mocht dit niet het geval wezen, zoo kan toch door een hardnekkig standhouden de terugtocht onzer krijgsmacht gedekt worden. Bij eene insluiting gedurende een algemeenen strijd blijft de ingesloten versterking of afdeeling in nauwen samenhang met de omringende vechtende troepen. De commandant zal misschien ten slotte gedwongen worden zich persoonlijk gevangen te geven, wanneer hij met den degen in de vuist tegenover den vijand staat en dit wapen niet meer hanteeren kan; capituleeren mag hij onder dergelijke omstandigheden niet, hoe hachelijk de toestand ook zijn moge.

Alléén onder de drie volgende voorwaarden, vereenigd voorkomende, kan eene capitulatie (1) gewettigd zijn:

1°. de versterkte of bezette plaats, post of stelling, of het leger of deel daarvan in het open veld, moet ingesloten zijn;

2°. tengevolge dier insluiting moet de versterkte, of bezette plaats, post of stelling, het leger of deel daarvan in het open veld, aan eigen krachten en middelen overgelaten zijn;

(Deze voorwaarde moet zoodanig gesteld zijn, dat de commandant verantwoord is, wanneer hij op, volgens den raad van onderzoek, goede gronden vermeende, dat de plaats, enz. aan eigen krachten en middelen overgelaten was.)

3°. zijn de voorwaarden 1 en 2 aanwezig en gaat de commandant tot eene capitulatie over, zoo moet daarvóór of daarbij alles gedaan of bedongen zijn, wat zijn plicht onder die omstandigheden van hem eischte.

In alle andere gevallen behoort de capitulatie gestraft te worden.

Mocht men zich met de bovenstaande overwegingen en de daaruit afgeleide conclusie kunnen vereenigen, dan blijft het wellicht een moeilijk vraagstuk een strafartikel, in den door ons bedoelden zin, betreffende de niet gewettigde capitulatie te redigeeren; mocht men evenwel daarin slagen, zoo zou het voordeel verkregen zijn, dat in de toekomst de wet althans de grondslagen aangeeft, waarop de gerechtvaardigde capitulatie rusten moet. Het artikel 71,

(1) Met de capitulatie in het open veld moet geheel en al gelijk gesteld worden het overgaan van een leger of deel daarvan op onzijdig gebied.

1°, O. W. v. M. S., o. a. betrekking hebbende op de capitulatie, is al te vaag geredigeerd.

De voorwaarden 2 en 3 zijn in algemeene bewoordingen (voorwaarde 3 kan nader gepreciseerd worden in instructiën en voorschriften) gesteld; wij zien evenwel geen kans ze scherper te formuleeren, zonder in de fout te vervallen, welke aan artikel 57 van het Crimineel Wetboek kleefte. Wij zien geen gevaar in eene ruime, niet te ruime, redactie, zoodra, evenals elders, vastgesteld wordt, dat niet aan het Hoog Militair Gerechtshof (1), maar aan een raad van enquête opgedragen wordt te onderzoeken of de capitulatie uit een militair oogpunt voldoende gerechtvaardigd is (zie de Toelichting en *De Militaire Spectator* van het jaar 1883, bladz. 801).

Op bladz. 168 der Toelichting lezen wij:

»Het ontwerp spreekt niet van de capitulatie eener troepenmacht in het open veld. De vraag of zoodanige capitulatie ooit gerechtvaardigd is, zoo ja, onder welke omstandigheden wordt in de nieuwere buitenlandsche wetgevingen in zeer ver uiteenloopenden zin beantwoord. Deze verschillende bepalingen, vooral ook de argumenten waarmede zij verdedigd en bestreden worden, bewijzen, dat de beslissing dier vragen niet in een strafwetboek mag worden gegeven, doch dat zij afhankelijk is van louter krijgskundige beschouwingen, waarop de strafwetgever niet behoort te praejudicieren. Indien het antwoord hetzij van het militair bestuur, hetzij van onze krijgskundigen absoluut ontkennend mocht luiden, dan zal ook de capitulatie in het open veld onder het artikel (71, 1°, O. W. v. M. S.) kunnen vallen.»

Wij scharen ons, blijkens het voorafgaande, geheel aan de zijde van het lid der commissie, dat eene duidelijke bepaling omtrent de capitulatie in het open veld in het ontwerp wenschte opgenomen te zien; terecht werd er op gewezen dat in de meeste nieuwere militaire wetboeken eene beslissing betreffende deze aangelegenheid is gevallen.

Verder stelde dat lid voor eene bepaling in het leven te roepen, welke de capitulatie in het open veld onder zware strafbedreiging verbood; welk voorstel met zes stemmen tegen één verworpen werd.

Ook de Kapitein G. J. W. KOOLEMANS BEIJNEN heeft in *De Militaire Spectator* van het jaar 1883 (bladz. 802—809) de stelling verdedigd: elke capitulatie in het open veld, onverschillig onder welke omstandigheden, is strafbaar. Hij beroept zich daarbij op de woorden van NAPOLEON I (*Précis des guerres de FRÉDÉRIC, 1759*), en toont ons aan, dat Mr. VAN DER HOEVEN ongelijk heeft, wanneer hij beweert (*Het Vaandel, 1870, bladz. 391*) dat de groote Keizer dit beginsel niet neergelegd zou hebben in zijn decreet van 1 Mei 1812. Wij stippen echter hierbij aan, dat NAPOLEON in het »Règlement provisoire pour le service des troupes en campagne" (2) (Titre XV;

(1) Art. 65 en volgende der Provisioneele Instructie voor het Hoog Militair Gerechtshof.

(2) Zie bladz. 194 van het »Recueil de Lois, Décrets, Ordonnances, Arrêts et Circulaires, rédigé en exécution de l'article 86 du Décret impérial du 24 Decembre 1811, pour le service des Etats-majors des places." Paris 1813.

Instruction particulière pour tout officier commandant dans un poste ou lieu fermé) eene gerechtvaardigde capitulatie in het open veld, hoewel onder zeer beperkende voorwaarden en bij hooge uitzondering, toch mogelijk geacht heeft.

Art. 210 der Fransche wet luidt:

»Tout général, tout commandant d'une troupe armée, qui capitule en rase campagne, est puni:

»1°. De la peine de mort, avec dégradation militaire, si la capitulation a eu pour résultat de faire poser les armes à sa troupe, ou si avant de traiter verbalement ou par écrit, il n'a pas fait tout ce que lui prescrivaient le devoir et l'honneur;

»2°. De la destitution, dans tous les autres cas."

De Belgische, Duitsche, Deensche, Zweedsche en Spaansche strafwetten huldigen het principe dat de capitulatie in het open veld onder sommige omstandigheden geoorloofd is. Volgens de Fransche wet is de commandant altijd strafbaar, zelfs al heeft hij »avant de traiter verbalement ou par écrit, fait tout ce que lui prescrivaient le devoir et l'honneur." Werkelijk, dat is ons te kras; en het kan ons niet verbazen dat van Fransche zijde stemmen opgaan, die eene mildere bepaling wenschen. De Generaal CH. THOMAS, général de division en retraite, geeft in overweging in het art. 210 de woorden: »la destitution dans tous les autres cas" te schrappen; en bij de capitulatie in het open veld, evenals bij die van vestingen, verzachtende omstandigheden toe te laten (1).

Bovendien zal de absolute verbodsbepaling van art. 210 in de toekomst, evenmin als gedurende den oorlog 1870—1871, capitulaties voorkomen (»car enfin, quelque chose qu'on fasse, quelque énergie que montre le gouvernement, quelque vigoureuse que soit la législation, une armée commandée par un cerf, ne sera jamais une armée de lions," aldus NAPOLEON I), doch wel ten gevolge hebben dat personen, die alles gedaan hebben, wat plicht en eer eischten, toch veroordeeld worden, of dat duizenden menschenlevens opgeofferd worden, zelfs wanneer men de zekerheid bezit dat het bloed nutteloos vergoten wordt.

Bij de verdediging van art. 210 is gewezen op de schitterende houding van NEY bij den terugtocht uit Rusland. »Quel général, par exemple, eût été plus excusable de capituler que le maréchal NEY, lorsque séparé de l'armée, sur les bords du Dnieper, conduisant sept mille soldats, mourant de froid et de fatigue, réduits à quatre mille en une heure et cernés par cinquante mille ennemis, il était invité à remettre son épée" (2)?

Overweldigend schoon is het voorbeeld dat NEY ons op de Russische sneeuwvelden gegeven heeft; maar moet nu elk generaal gestraft worden, die niet de zeldzame geestkracht weet te ontwikkelen, welke ons vol diepe bewondering vervult voor een NEY, le brave des braves?

(1) Les capitulations; Etude d'histoire militaire sur la responsabilité du commandement.

(2) Rapport au corps législatif, au nom de la commission chargée d'examiner le projet de code de justice pour l'armée de terre.

Gedurende vijf jaren streed ROBERT LEE aan de zijde der zuidelijken; en wie zal ontkennen, dat hij gedurende die periode bewees een bekwaam veldheer en een onverschrokken held te wezen? Op den 8sten April 1865 had de onder zijne bevelen staande legermacht eene sterkte van slechts 8000 man infanterie en 2000 paarden; de soldaten stierven van honger, hadden bijna geene kleeren meer aan het lijf.

De zuidelijken werden voortgejaagd door GRANT, terwijl SHERIDAN hun den terugtochtsweg afsneed. Op den 9den April doet LEE, hoewel hij door \pm 200.000 vijanden omringd is, eene poging, even heldhaftig als wanhopig, om zich door de tegenpartij heen te slaan. Doch te vergeefs; daarna legt hij de wapens neer (Capitulatie van Court-House).

Wie zal den steen durven werpen op LEE?

Volgens de Fransche wet zou hij echter veroordeeld moeten worden.

Het Oostenrijksche leger had Magenta reeds lang moeten verlaten, en nog hield in de pastorie een luitenant, aan het hoofd van een honderdtal soldaten, hardnekkig stand. 's Avonds was hij door omstreeks 30.000 Franschen omringd. Welk heil is onder dergelijke omstandigheden te verwachten van eene verdere verdediging? Men capituleert of men wordt in een oogwenk afgemaakt.

BLÜCHER heeft in het jaar 1806 bij Ratkau gecapituleerd, omdat hij geen brood en geen munitie meer had.

Het commissielid, dat eene strenge verbodsbepaling betreffende de overgave in het open veld in het O. W. v. M. S. verlangde, bracht in het midden dat in zulke gevallen de rechter overmacht mocht aannemen. Dit klopt evenwel niet met het beroep dat door den voorsteller gedaan is op NAPOLEON'S stelregel: »Il n'est qu'une manière d'être fait prisonnier de guerre, c'est d'être pris isolément les armes à la main, et lorsque l'on ne peut plus s'en servir;" en verder: »Que doit faire un général qui est cerné par des forces supérieures? nous ne saurions faire d'autre réponse que celle du vieil HORACE" (1).

Stel u voor dat de bevelhebber te vergeefs getracht heeft de vijandelijke liniën te doorbreken, dat bij de afgematte troepen orde en verband vrij wel verloren zijn geraakt, dat zij meer en meer binnen een kleine ruimte, waar zij geen dekking kunnen vinden, saamgedrongen worden, dat de munitievoorraad bijna verbruikt is, dan kan die krijgsmacht door het concentrisch vuur, waaraan zij weerloos blootgesteld is, bij de geweldige uitwerking der tegenwoordige vuurwapenen binnen een zeer kort tijdsverloop letterlijk vernietigd worden. Zou het dan niet onverantwoordelijk kunnen worden, ten koste van ontzettende verliezen, tot het *alleruiterste* weerstand te bieden?

Maakt men eene bijzondere strafbepaling betreffende de capitulatie in het open veld, dan dient aangegeven te worden wat men onder het open veld

(1) JULIE. Que vouliez-vous qu'il fit contre trois?

Le vieil HORACE. Qu'il mourût!

Horace, tragédie de CORNEILLE, acte III, scène VI.

verstaat (1), en te meer is dit noodzakelijk voor een Nederlandsch wetboek met het oog op den eigenaardigen toestand van sommige onzer verdedigingsliniën of stellingen (2).

Mag een commandant in de capitulatie troepen betrekken, die wel is waar onder zijne bevelen zijn gesteld, doch welke gedetacheerd zijn en dientengevolge den hachelijken toestand niet deelen?

Wij denken hierbij aan de bekende capitulatie van Baylen door den Franschen Generaal DUPONT met den Spaanschen Bevelhebber CASTANOS gesloten. Na de bekrachtiging der overeenkomst werd een Fransch officier, geëscorteerd door Spaansche ruitery, naar Madrid gezonden, ten einde de treurige mare aan de troepen van den Maarschalk JOURDAN mede te deelen; deze officier deed de afdeelingen, ingedeeld bij het korps van DUPONT, welke hij op zijn weg ontmoette, naar Baylen marcheeren, opdat zij daar de wapens zouden kunnen neerleggen!!

Een bataljonscommandant, die zich te Manzanares, gelegen op meer dan 25 mijlen van Baylen, bevond, had de zwakheid zijn bataljon naar de plaats des onheils te geleiden! Schitterend daarentegen was het gedrag van den Kolonel ROUELLE, commandeerende het 116de regiment infanterie, die, na de gespierde soldatentaal van den Sous-Lieutenant BUGEAUD, weigerde het onbevoegd gegeven bevel van zijn chef te gehoorzamen; strijdende, met de kracht der wanhoop, trok hij terug op Madrid, waar hij door JOURDAN met open armen ontvangen werd.

Het Deensche strafartikel 71 zegt o. m.: »oder schliesst er (der Befehlshaber), wenn die Kapitulation unvermeidlich geworden ist, Truppen in dieselbe ein, welche ihm zwar unterstellt, aber detachiert sind, so wird derselbe mit enz.»

Wij meenen dat het voorbeeld der Deensche wet niet nagevolgd behoef te worden. De commandant toch die, gevolg gevende aan den eisch des vijands, in de capitulatie eene afdeeling betreft, welke gedetacheerd is (en misschien op dat oogenblik de tegenpartij eene nederlaag toegebracht heeft!) zal gestraft worden, aangezien hij vóór of bij die overgave niet gedaan heeft, wat zijn plicht onder die omstandigheden van hem vorderde (voorwaarde 3).

De commandant der gedetacheerde troepenmacht, zal, indien hij het bevel opvolgt, niet gedekt zijn, omdat wij hier te doen hebben met een onbevoegd gegeven bevel (3) (art. 43 W. v. S.).

(1) Hetgeen ons niet gemakkelijk lijkt; zoo moge bijv. de krijgsraad beslist hebben dat BAZAINE en rase campagne gecapituleerd heeft, toch is deze uitspraak voor bestrijding vatbaar. (Zie o. a. bladz. 307 van den jaargang 1880—1881 der *Vereeniging tot de beoefening van Krijgswetenschap*; lezing van den Kapitein W. L. DE PETIT.)

Het spreekt wel vanzelf, dat men uit een militair oogpunt de hier volgende definitie van KOPPMANN niet zal kunnen onderschrijven: »Unter freiem Felde versteht man jenes Terrain, welches weder durch permanente, noch passagère oder provisorische Befestigungen ein Hinderniss für die kriegerische Wirksamkeit bietet. Es braucht dasselbe kein sogen. offenes oder fretes zu sein, es kann auch in bedecktem oder durchschnittenem Terrain bestehen.»

(2) Zie *De Militaire Spectator*, 1883, bladz. 808.

(3) De commandant eener ingesloten afdeeling (voorwaarde 1) kan aan de gedetacheerde troepen alleen orders doen toekomen door tusschenkomst des vijands. Betreffende zulke bevelen lezen wij

Wil men in een strafartikel het woord capitulatie opnemen, zoo moet men zich rekenschap geven van hetgeen daaronder in militairen zin verstaan wordt.

Capitulatiën, aldus de Generaal DEN BEER POORTUGAEL, zijn overeenkomsten, tijdens den oorlog tusschen de strijdende partijen gesloten, waarbij de voorwaarden geregeld worden, volgens welke de bezetting van eene vesting, of van eene andere sterkte, deze aan de tegenpartij overgeeft, of volgens welke eene troepenmacht in het open veld de wapens nederlegt.

Uit de laatste woorden volgt, dat men bij eene troepenmacht in het open veld alleen van eene capitulatie spreken mag, wanneer die troepenmacht de wapens nederlegt. Wij moeten hieraan toevoegen dat dit niet geheel en al in overeenstemming is met de gebruikelijke terminologie, aangezien conventiën, waarbij een der beide partijen zich verbindt het oorlogstooneel te verlaten, zonder dat daarbij eenig deel van het leger voor den Staat verloren gaat, soms ook capitulatiën genoemd worden, of althans door enkele schrijvers als eene tweede soort capitulatie in het open veld aangemerkt worden (1) (De conventiën van Closterseven, tusschen den Hertog DE RICHELIEU en den Hertog VAN CUMBERLAND; van Alkmaar, tusschen den Generaal BRUNE en den Hertog VAN YORK; van El-Arich, tusschen den Generaal KLEBER en den Commandant van het Engelsche eskader, Sir SYDNEY SMITH; van Kairo, van Alexandrië, Cintra (2), enz.).

De Duitse wet (§ 63) zegt:

»Mit den Tode wird bestraft:

»1°. der Kommandant eines festen Platzes, welcher denselben dem Feinde übergibt, ohne zuvor alle Mittel zur Vertheidigung des Platzes erschöpft zu haben;

»2°. der Befehlshaber, welcher im Felde mit Vernachlässigung der ihm zu Gebote stehenden Vertheidigungsmittel den ihm anvertrauten Posten verlässt oder dem Feinde übergibt;

»3°. der Befehlshaber, welcher auf freiem Felde kapituliert, wenn dies das Strecken der Waffen für die ihm untergebenen Truppen zur Folge gehabt und er nicht zuvor alles gethan hat, was die Pflicht von ihm erfordert;

»4°. der Befehlshaber eines Schiffes der Marine, welcher dasselbe oder dessen Bemannung dem Feinde übergibt, ohne zuvor zur Vermeidung dieser Uebergabe Alles gethan zu haben, was die Pflicht von ihm erfordert.

in de Dagorder van NAPOLEON van den 19den October 1806: «Depuis quand est-ce par le canal de l'ennemi que Sa Majesté fait porter ses ordres?»

Zie tevens Acte d'Accusation signifié le 20 Février 1812 à ceux qui ont pris part à la capitulation de Baylen, en het oordeel van NAPOLEON over de handeling van den Generaal WUNSCH bij de capitulatie van Maxen. (*Précis des guerres de FRÉDÉRIC.*)

(1) Zie over dit onderwerp *Les capitulations*, par CH. THOMAS.

(2) De Kolonel RÉGUIS heeft bij de behandeling van het onderwerp van de vigeerende Fransche militaire strafwetgeving de conventie van Cintra eene capitulatie genoemd. (*Zie Discussion du corps législatif.*)

»In minder schweren Fällen der Nummern 2 und 3 tritt Festungshaft nicht unter fünf Jahren oder lebenslängliche Festungshaft ein.»

Uit dit artikel en uit het hierboven aangehaalde artikel 210 van het Fransche strafwetboek vloeit voort, dat, volgens de Duitsche en Fransche wetten (1), de capitulatie niet *per se* als eene overeenkomst beschouwd wordt, volgens welke eene troepenmacht in het open veld de wapens nederlegt.

Wel is waar lezen wij bij KOPPMANN in zijne toelichting op § 63: »Unter Kapitulation versteht man hier die Uebergabe eines Platzes, die *Waffenstreckung* (wij cursiveeren) einer Truppe an den Feind in Folge von mit demselben gepflogenen mündlichen oder schriftlichen Unterhandlungen (vgl. auch Rüstow S. 431, Band I),” maar waartoe dienen dan de woorden »wenn dies das Strecken der Waffen für die ihm untergebenen Truppen zur Folge gehabt” van § 63?

Bij de beraadslaging in het wetgevend lichaam betreffende het art. 210 van de vigerende Fransche wet is in het midden gebracht, dat JUNOT bij Cintra eene eervolle capitulatie gesloten heeft.

JUNOT capituleerde na eene nederlaag, op voorwaarde dat zijn korps naar Frankrijk getransporteerd werd en onmiddellijk daarna weer aan den strijd mocht deelnemen. De Engelsche Generaal, Sir HARRY DALRYMPLE, welke de conventie geteekend had, moest voor eene militaire rechtbank te recht staan. De Kolonel RÉGUIS staaft met dit historische voorbeeld zijne meening, dat niet *elke* capitulatie gestraft behoort te worden.

Hier werd tegenover gesteld: »Un général est en campagne pour combattre et non pour traiter avec l'étranger. Comme l'a dit avec raison l'honorable M. COULAUX, c'est au chef de l'Etat seul qu'appartient le droit de traiter. Le commandant du corps qui capitule stipule des avantages pour lui-même et pour le corps particulier placé sous ses ordres, mais c'est au détriment du reste de l'armée qui combat à ses côtés. Quelquefois une capitulation isolée a entraîné la perte de toute une campagne. Il est donc sage de déclarer qu'en aucun cas, un commandant de corps ne peut capituler en rase campagne. On dit qu'il faut distinguer et qu'il peut y avoir des capitulations heureuses; mais presque toujours les capitulations sont désastreuses, car il est très rare (2) que l'ennemi remplisse les conditions qu'il a accordées.»

Het ontworpen art. 210 werd ongewijzigd aangenomen, waaruit volgt, in verband met de aangehaalde redevoeringen, dat niet alleen volgens de letter maar ook volgens den geest van de Fransche wet het woord *capitulation* tevens omvat de door ons hier ter sprake gebrachte tweede soort van capitulatiën, waarvan wij het karakter leeren kennen uit de geschriften van NAPOLEON I.

(1) Zie tevens het ontwerp van de Belgische militaire strafwet van het jaar 1870.

(2) Wij herinneren aan de schending van de conventie van El-Arich door Lord KEITH. »Très rare” is wel wat veel gezegd.

Naar aanleiding van de conventie van Cintra schreef NAPOLEON op den 20sten October 1808 aan den Minister van Oorlog (*Correspondance militaire de Napoléon*, Tome VI):

»Au moment où le duc d'Abrantès, ou d'autres officiers de son armée seront débarqués, vous leur écrirez que j'ai appris la convention, que je ne sais si je dois l'approuver, mais qu'en attendant la relation que je dois recevoir, je ne vois rien dans cet acte qui soit contraire à l'honneur, puisque les troupes n'ont pas posé les armes, qu'elles reviennent avec leurs drapeaux, qu'elles ne sont pas prisonnières et qu'elles arrivent, non par *capitulation*, mais par une convention plutôt politique que militaire, etc.»

Daarentegen zegt de groote veldheer naar aanleiding der conventie (1) van Kairo:

»Quand les armées croient possible de sortir d'une position critique avec une convention, sans se déshonorer, tout est perdu; autant vaudrait confier la défense et l'honneur des armes à de vieilles femmes, armées de leurs fuseaux. La division du général BELLIARD était entière; elle n'avait éprouvé aucun échec (2); elle ne s'était pas mesurée avec l'ennemi et avait posé les armes par une capitulation, d'autant plus honteuse et déshonorante, que les conditions en étaient plus avantageuses pour les individus.»

Het bijzonder karakter van deze soort capitulatiën ligt tevens daarin, dat dikwijls de handelingen der generaals der *beide* partijen door hunne respectievelijke landgenooten afgekeurd worden. FREDERIK II van Pruisen veroordeelt het gedrag van den Hertog VAN CUMBERLAND (conventie van Closterseven), omdat hij Hannover ontruimde; NAPOLEON gispt in zijn »*Récit des guerres de FRÉDÉRIC 1er. Campagne 1757*» de handelingen van den Hertog DE RICHELIEU »*cette convention (van Closterseven) est inexplicable*, le duc DE CUMBERLAND était perdu; il était obligé de mettre bas les armes et de se rendre prisonnier; il n'était donc pas possible d'admettre d'autre terme de capitulation que celle-là.»

De conventie van Alkmaar wordt door NAPOLEON »*une grande faute*» genoemd; BRUNE, zoo vervolgt hij, heeft zijne tegenpartij eene gouden brug gebouwd.

Uit het bovenstaande moge volgen, dat het overweging verdient of het niet noodzakelijk is bij het gebruik van het woord *capitulatie*, in de wet uit te drukken, dat men daarbij alleen op het oog heeft de capitulatie in engeren zin.

Voorts zijn wij van oordeel dat het O. W. v. M. S. niet in een afzonderlijk artikel behoeft te spreken van de zoogenaamde militaire conventies.

(1) De conventie waarborgde de behouden terugkomst van het leger (alleen de Generaal MEXOU bleef met 10.000 man te Alexandrië achter) met zijne wapens, vaandels, vijftig kanonnen, al de bagage, enz.

(2) Bij Cintra daarentegen verkeerden de Franschen, wij vernamen het reeds, in eene zeer hachelijke positie.

Zijn zij gesloten met een verraderlijk oogmerk, zoo is art. 64 O. W. v. M. S. (1) toepasselijk; heeft de bevelhebber door het bekrachtigen der overeenkomst opzettelijk, ofschoon zonder verraderlijk oogmerk, maar bijv. omdat hij verwacht op andere wijze meer eer te kunnen behalen, eene militaire operatie doen mislukken, dan valt hij onder art. 74 O. W. v. M. S. (2); is door het aangaan der verbintenis eene militaire operatie mislukt, doch is er slechts schuld aanwezig (bijv. plichtverzaking, grove onkunde, kleinmoedigheid, zwakheid), dan valt hij onder art. 81 O. W. v. M. S. (3); eindelijk, zal soms ook de bevelhebber gestraft kunnen worden op grond van art. 71, 3°, O. W. v. M. S. (4), welk artikel hem treft, die willens en wetens, om het zoo uit te drukken, den »vechtplicht" niet behoorlijk nakomt.

Moet de commandant, alvorens tot de capitulatie over te gaan, het krijgsmaterieel vernietigen? Hierover kan de wet zwijgen, nadere voorschriften zullen dienaangaande gegeven worden bij de instructiën; de commandant die de voorschriften niet opvolgt, zal gestraft kunnen worden, omdat hij vóór of bij de capitulatie niet gedaan heeft wat zijn plicht onder die omstandigheden van hem eischte. Of het krijgsmaterieel al dan niet vóór de overgave vernietigd moet worden, zal wellicht in veler oog een quaestieus punt (5) vormen; ongetwijfeld kan en moet de commandant verhoeden dat de *vaandels* in handen des vijands vallen. BAZAINE heeft geen zorg gedragen dat al de adelaars bijtijds verbrand werden en heeft daardoor eene onvergeeflijke fout begaan.

Ook spreekt het ontwerp niet over den raad van defensie; vindt men het noodig een dergelijk lichaam naast den vestingcommandant te plaatsen en wil men dat deze het advies van den raad inwint, alvorens tot de capitulatie te mogen overgaan, zoo zal dit insgelijks in de instructie kunnen vastgesteld worden.

De meerderheid der commissie begeerde dat het ontwerp een artikel zou bevatten, volgens hetwelk de leden van genoemden raad gestraft konden

(1) Zie bladz. 635, van dit nummer.

(2) Art. 74 O. W. v. M. S.:

»Hij die in tijd van oorlog opzettelijk eene militaire operatie doet mislukken, wordt gestraft met gevangenisstraf van ten hoogste vijftien jaren.

»De schuldige kan met den dood gestraft worden, indien hij het misdrijf begaat als bevelvoerend militair of als belast zijnde met het bestuur of toezicht over benodigdheden ten dienste van de vloot of het leger."

(3) Art. 81 O. W. v. M. S.:

»De militair aan wiens schuld te wijten is, dat in tijd van oorlog eenige versterkte of bezette plaats of post, of wel de vloot of het leger of eenig deel daarvan voor de krijgsmacht verloren gaat, dat eene militaire operatie mislukt, of dat een vaartuig der krijgsmacht onbruikbaar wordt, wordt gestraft met gevangenisstraf van ten hoogste tien jaren.

»De schuldige kan met den dood gestraft worden, indien hij het misdrijf pleegt als bevelvoerend militair of als belast zijnde met het bestuur of toezicht over benodigdheden ten dienste van de vloot of het leger."

(4) Zie bladz. 644 van dit nummer.

Een der commissieleden heeft opgemerkt dat door art. 71, 3°, O. W. v. M. S. *plicht* tegenover bevel gesteld wordt en daarom de aanneming van art. 71, 3°, O. W. v. M. S. ontraden.

(5) Zie het antwoord van den Generaal URRICH aan de commissie van enquête.

worden, indien hun advies, ook dan wanneer het geen gevolg heeft gehad, niet op voldoende wijze gemotiveerd was.

De ontwerper kon zich met dit voorstel niet vereenigen; indien de leden van den raad door misleiding den commandant tot overgaaf hebben doen besluiten, zijn zij strafbaar als intellectueele daders (art. 47, N°. 2, W. v. S.); indien zij, door tegen beter weten voor de noodzakelijkheid der overgaaf te stemmen, hunnen kleinmoedigen chef opzettelijk de gelegenheid daartoe hebben verschaft, zijn zij strafbaar als medeplichtigen (art. 48, N°. 2, W. v. S.); indien zij opzettelijk onvolledige of onjuiste mededeelingen doen, zijn zij strafbaar volgens art. 125 O. W. v. M. S.; indien evenwel de raadgeving verkeerd is geweest, doch zonder gevolg gebleven is, kan niet gestraft worden.

Wij merken op, en dit in eene instructie voor te schrijven zou geen zin hebben, dat de commandant natuurlijk het recht heeft het advies in te winnen van de hem omringende chefs der wapens en dienstvakken; hij kan dat advies aan elken chef afzonderlijk vragen, of kan een kriegsraad beleggen en met zijne officieren den toestand bespreken.

De adviezen van de leden van den raad zijn niet op eene lijn te stellen met de hierboven bedoelde ingewonnen meeningen van chefs; de raad van defensie is een officieel lichaam, dat naast den commandant geplaatst is, en hem wordt voorgeschreven, alvorens in benarde omstandigheden een gewichtig besluit te nemen, dien raad te hooren; men hoopt daardoor de overgave te voorkomen, terwijl de verdediging nog te rekken was. Op de leden rust de verplichting de aandacht van den commandant te vestigen op de lichtpunten; zij zullen nagaan of al de verdedigingsmiddelen uitgeput zijn, zullen den moed en de energie bij den bevelhebber doen herleven, wanneer die, onder den drang der gebeurtenissen, mochten verflauwen.

Een verkeerd advies van een lid van den raad moge niet immer directe gevolgen hebben, in den regel zal het toch meer of minder invloed uitoefenen op het besluit of de latere houding van den commandant, op de stem of de gezindheid van de medeleden; dit als uitgangspunt aannemende, en in verband beschouwd met hetgeen zoo even opgemerkt is betreffende het doel dat beoogd wordt met het in het leven roepen van een raad van defensie, moet degene, die de overgave aangeraden heeft, zonder daarvoor voldoende redenen te hebben aangevoerd, *steeds* gestraft kunnen worden.

P. P. C. COLLETTE.

(Slot volgt.)

MARSCHEN VAN HET QUARTIER IMPÉRIAL,

TIJDENS DE VELDTOCHTEN VAN 1812—1813.

(Met schetsen op Plaat IX.)

Door toevallige omstandigheden kwamen wij in 't bezit van een manuscript van een overleden Nederlandsch officier, die in zijn qualiteit van Hof-Fourier (vroeger geassimileerd aan den rang van officier) Keizer NAPOLEON I op zijn tocht naar en uit Rusland heeft gevolgd, 't zij als kwartiermaker vooruitgaande, 't zij in 's Keizers gevolg marcheerende. Met het oog op de groote marschen, toen onder zeer belemmerende omstandigheden verricht, vermeenen wij dat het handschrift onze belangstelling wel verdient, te meer daar het van een Oud-Kameraad is.

Naast de aantekeningen van den Schrijver wenschen wij in 't kort eenige opmerkingen te plaatsen tot een juister begrip van de marschroute (1).

Op de bijgevoegde schets ontbreken eenige namen (in den tekst gecursiveerd) van plaatsen, welke wij, door de meestal minder nauwkeurige spelling, niet hebben kunnen vinden.

Alvorens het woord te geven aan het manuscript, wenschen wij een blik te werpen op de samenstelling van het keizerlijk hoofdkwartier bij het begin van den tocht naar Rusland.

Dat hoofdkwartier bestond uit :

a. *Maison civile*. 3 generaals (DUROC, CAULAINCOURT en TURENNE), 2 maréchaux de logis du palais, 2 écuyers, 2 capitaines-fouriers du palais en 2 pages.

b. *Service du cabinet*. Een chef du cabinet topographique, 4 secrétaires, 2 tolken en 2 capitaines-ingénieurs-géographes.

(1) Als bronnen hiertoe zijn gebezigd :

DE SAINT HILAIRE, *Histoire de la campagne de Russie*.

Général Comte DE SÉGUR, *Histoire de Napoléon et de la grande armée pendant l'année 1812*.

CLAUSEWITZ, v., *Nagelatene werken. De veldtocht in Rusland in het jaar 1812*.

BROUWER, *Geschiedenis der oorlogen in Europa sedert het jaar 1792*.

THIERS, A., *Geschiedenis van het consulaat en het keizerrijk*, deel IV.

PLANTENGA, *Strategie en krijgsgeschiedenis*.

c. *Maison militaire*. 9 divisie-generaals, aides de camp, waaronder Graaf HOGENDORP, RAPP, LAURISTON, LEBRUN, 11 adjudanten van deze generaals, benevens 15 ordonnansofficieren.

d. *Service de santé*. Den eersten chirurg van den Keizer, Baron IVAN, 2 médecins ordinaires, 1 chirurgien ordinaire en 1 adjoint.

's Keizers équipages bestonden uit 70 achtspannige caissons, 20 rijtuig en of calèches, 40 muilieren en 200 handpaarden.

De belasting van den soldaat bedroeg 70 livres

1812.

Mei 8	vertrokken van Parijs en gearriveerd te Mainz den 10den dito.	Afstand Parijs-Mainz 433 KM.
» 12	's avonds van Mainz.	
» 13	te Würzburg.	» 93 KM.
» 14	te Baireuth.	» 140 »
» 15	te Dresden, om 4 uur 's morgens.	» 185 »
» 26	van Dresden.	
» 27	te Glogau 's avonds om 6 uur.	» 166 »
» 31	te Posen om 7 uur 's morgens.	» 92 »

De Keizer vertrok met de Keizerin den 9den 's morgens om 5 uur uit Parijs en tot Dresden was zijn reis één groote zegetocht. Van uit Dresden regelde hij, met BERTHIER, zijn chef van den staf, de bewegingen van zijn groot leger, sterk 614.000 man, 152.650 paarden en 1266 vuurmonden. De Russen, onder BARCLAY DE TOLLY, BRAGATION en TORMASSOFF (reserve-leger), konden aan de Poolsche en Pruisische grens aanvankelijk slechts over 180.000 man beschikken.

Den 29sten vertrekt NAPOLEON van Dresden en den 8sten Juni is de Keizerin weder te St.-Cloud.

Juni 2	te Thorn om 5 uur 's avonds. Paarden gekocht en zoo begonnen te paard te rijden.	Afstand van Posen 118,5 KM.
» 6	naar Gollub.	» 30 KM.
» 7	» Strasburg.	» 18 »
» 8	» Lobau.	» 25 »
» 9	» Osterode.	» 37 »
» 11	» Locken.	» 17 »
» 12	» Guttstadt.	» 18 »
» 13	» Heilsberg.	» 18 »
» 14	» Schippenbeil.	» 18 »
» 15	Rustdag.	
» 16	naar Gerdanen.	» 21 »
» 17	» Insterburg.	» 37 »
» 18	» Gumbinen.	» 22 »
» 19	Rustdag.	
» 20	des avonds om 10 vertrokken.	
» 21	te Wirballen gearriveerd.	» 37 »
» 22	naar Wilkowiski.	» 18,5 »
» 23	» <i>Skrainse</i> .	
» 24	» <i>Nogarinsky</i> .	
» 24	over den Niemen getrokken over klooster <i>St.-Croix</i> naar Kowno.	» Wilkowiski-Kowno 44,5 KM.
» 25	en 26 Rustdag.	
» 27	naar <i>Zismory</i> .	

Juni 28 naar Ewje.
 » 29 » Wilna.
 » 30 item.

Afstand van Kowno 55 KM.
 » 18 KM.

Hoewel den 2den Juni de oorlog nog niet verklaard was, waren NAPOLEON's eerste woorden te Thorn: »Le passage de la Vistule à démasqué mes projets: dès ce moment j'ai de fortes marches à demander à vous et à vos soldats.»

Toen reeds telden de Franschen talrijke achterblijvers. Den 19den komt de Keizer van zijne inspectiën over de Oost-Pruisische vestingen terug en toen eerst wordt de oorlog verklaard. De opstelling van het Fransche leger was als volgt:

Op den linkervleugel (in de lijn Koningsbergen-Memel) op den weg van Riga, MACDONNALD met het 10de korps;

NAPOLEON, met de garde, de korpsen van DAVOUST, OUDINOT en NEY, de cavalerie van NANSOUTY en MONTBRUN onder MURAT, de Pregel volgende. De sterkte dezer keurtroepen bedroeg \pm 120.000 man. EUGÈNE in verband met den Keizer, meer naar rechts, langs den Niemen over Marienpol op Pilyny; de Koning van Westfalen van Warschau op Grodno met geforceerde marschen;

op den rechtervleugel, bijkans geheel geïsoleerd, SCHWARZENBERG met de Oostenrijkers van de Weichsel af in Lithauen opereerende.

De totale lengte der frontlijn bedroeg 100 mijlen.

De Russen waren in 3 legers verdeeld en stonden bij het begin van den veldtocht:

BARCLAY DE TOLLY, met 90.000 man, had den rechtervleugel aan de Oostzee, den linker- bij Grodno; hoofdkwartier te Wilna. Dit leger heette het Eerste Westerleger.

Het tweede van dien naam stond onder bevel van BRAGATION en strekte zich uit van Grodno tot Muchawetz met het hoofdkwartier te Wilkowisk.

Het reserve-leger onder TORMASSOFF was 35.000 man sterk en stond aan gene zijde der moerassen van Volhynië met het hoofdkwartier te Lusk.

Wat de kozakken betreft, deze stonden, \pm 10.000 in getal, onder bevel van PLATOW nabij BRAGATION, terwijl in de 2de linie, langs Duna en Dnieper, nog reserve-divisiën ter sterkte van een 35 000 man geplaatst waren.

Bij het overtrekken van den Niemen vielen de eerste schoten. Op den Russischen oever bevond zich een kozakken-officier, die blijkbaar van niets af wist, althans hij vroeg wie de soldaten waren en wat zij kwamen doen. »Nous venons vous faire la guerre, prendre Vilna et délivrer la Pologne» kreeg hij ten antwoord. Toen de officier zich terugtrok, schoten 3 Fransche soldaten hun geweren af.

PAJOL maakt zich van Kowno meester en den 24sten en 25sten zet het leger den overtocht voort, de linieregimenten met de muziek aan 't hoofd. Den 28sten wisselde men eenige schoten met de Russische voorhoede en hadden de Russen een belangrijke hoeveelheid wapens en munitie in de Wilia geworpen of verbrand. Den 30sten gaat EUGENIUS over den Niemen. MURAT vervolgt het eerste Westerleger, DAVOUST rukt tegen het tweede op. MURAT's tegenstander gaat op Swenzjany terug en retireert verder op het kamp van Drissa, waarheen ook het tweede Westerleger wordt gedirigeerd. Bij Wittebsk worden de twee legers vereenigd. Bij het Fransche leger talrijke achterblijvers en zieken, benevens groote moeilijkheden in de verpleging, waarom z. g. n. »Verpozings»-kwartieren worden betrokken.

Juli van den 1sten tot den 16den te Wilna.

- » 17 van Wilna vertrokken en gelogeert 15 uur voorwaarts op bivak.
- » 18 te Swenzjany.
- » 19 naar Komai.
- » 20 » *Loucée*.
- » 21 » Glubokoje.
- » 22 » *Corsecq.*
- » 23 » *Zamoroh.*
- » 24 » *Barkhof* bij Kamen.
- » 25 » Bjschenkowisky.
- » 26 over Ostrowno gebivakkeerd bij Witebsk.
- » 27 nog nader bij Witebsk op bivak.
- » 28 te Witebsk denzelfden avond om 10 uur vertrokken naar Babinowisky.
- » 29 terug naar Witebsk daar gebleven tot 10 Augustus.

Afstand 74 KM. van Wilna.

» 30 »

» 60 » van Komai.

» Glubokoje 74 KM.

» 41 KM.

» van Ostrowno 19 KM.

» » » 30 »

» » Witebsk 37 »

Door diplomatieke onderhandelingen wordt NAPOLEON te Wilna gehouden, alwaar hij ook den Russischen minister van politie ontvangt. Merkwaardig zijn de uitdrukkingen van den Keizer tegen dien minister: »Qu'était-il venu à faire à Wilna? que lui voulait l'empereur de Russie? prétend-il lui résister? il n'est général qu'à la parade. Quant à lui, sa tête est son conseil, tout par de là, mais ALEXANDRE, qui le conseillera, qui opposera-t-il? Il n'y a que 3 généraux, KUTUSOFF qu'il n'aime pas, parcequ'il est Russe; BENNINGSEN trop vieux il y a six ans, aujourd'hui en enfance, et BARCLAY: celui-ci manoeuvrera, il est brave, il sait la guerre, mais c'est un général de retraite." En voegde hij er aan toe: »Vous croyez tous savoir la guerre, parceque vous avez lu *Jomini*; mais si son livre avait pu vous l'apprendre, l'aurais-je donc laisser publier?"

In den nacht van den 16den op den 17den vertrekt de Keizer langs relais, die hij van te voren had vastgesteld. Zijn plan was den 19den, 20sten, 21sten en 22sten te Glubokoje te blijven om berichten in te winnen en hij vernam o. m. dan ook, dat BARCLAY de Dwina was overgegaan, de posten van Sébastiani had overrompeld en die van Saint-Géniez had opgelicht, waarna de Russen de rivier weer overgegaan waren. Dat het verloop van den veldtocht hem niet bevredigde, blijkt uit zijn woorden bij zijn aankomst te Witebsk: »Il détacha son épée et, la posant brusquement sur les cartes dont ses tables étaient couvertes, il s'écria: je m'arrête ici, je veux m'y reconnaître, y rallier, y reposer mon armée et organiser la Pologne; la campagne de 1812 est finie! celle de 1813 fera le reste!"

Terwijl hij te Wilna blijft, zendt hij DAVOUST ter vervolging van BRAGATION, die van het hoofdleger is afgesneden; hij zelf wil zich op BARCLAY werpen en JÉRÔME ter hulp van DAVOUST zenden. Het gevecht bij Mohilew. BARCLAY ontruimt het kamp van Drissa en marcheert achter de Dwina op Witebsk, om zich met BRAGATION te vereenigen; NAPOLEON tracht hem vóór te zijn. Gevechten bij Ostrowsko. NAPOLEON wanhoopt aan het beletten van de vereeniging van BARCLAY en BRAGATION en besluit tot een nieuw oponthoud van 14 dagen te Witebsk,

daartoe genoodzaakt door de hitte, zijn convooien en achterblijvers. Zijn leger, tot op 250.000 man gedund, neemt stelling tusschen Duna en Dnieper. Den 27sten was BARCLAY in twee colonnes op Smolensko gemarcheerd om zich met BRAGATION te vereenigen. De beide legers komen er den 2den en 4den Augustus aan en, vereenigd tellen zij, behalve de kozakken, 120.000 man. De Keizer betreft te Witebsk het paleis van den Prins van WURTEMBERG, ontvangt elken dag estaffettes uit Parijs, laat elken morgen een brigade der garde voor zich defleeren en verneemt, dat ALEXANDER het Russische leger heeft verlaten.

- Augustus 10 gebivakkeerd 6 uur van daar (Witebsk).
 » 11 over Babinowisky en wederom op 't bivak.
 » 12 naar Rossasna (ziek de loop).
 » 13 met het quartier impérial gebivakkeerd een half uur van Rossasna.
 » 14 item bij Ljady.
 » 15 gebivakkeerd op de straat van Smolensko.
 » 16 op het kasteel *Alexandresky* bij Smolensko.
 » 17 en 18 item.
 » 19 te Smolensko tot den 24sten dito aldaar.
 » 25 op de straat van Moscou; bivak.
 » 26 item.
 » 27 item.
 » 28 bij Wjasma.
 » 29 in Wjasma.
 » 30 rustdag.
 » 31 op de straat van Moscou.

Afstand Witebsk-Babinowisky 37 KM.

» 30 KM.

» Rossasna 41 KM.

» 42 KM.

» 178 »

Bij zijn vertrek uit Witebsk wilde NAPOLEON: met de Oude Garde, het Leger van Italië en 3 divisien van DAVOUST voorbij het Russische front trekken, zijn operatielijn van Witebsk verlaten om die van Orcha te nemen, zich op den linker-Dnieper-oever werpen, de Russen bij Smolensko vóór zijn, om, zoo hem dit alles gelukte, zijn vijanden van Moscou en van het midden en zuiden van het Czarenrijk af te dringen. Volgens de sterktestaten van den 3den was het Fransche leger niet meer dan 135.000 man sterk. Bij deze plannen ging NAPOLEON uit van de meening, dat het geheele Russische leger zich tusschen Duna en Dnieper bevond en dat het centrum er van tegen zijn kantonnementen oprukte.

Den 15den was men in het gezicht van Krasnyi, dat genomen werd, waarna een gevecht ontstond tegen het korps van Newerowskoi, waarin de Fransche cavalerie de eer van den dag had. De Russische bevelhebber maakte een »retraite de lion.»

Den 18den had SAINT-CYR bij Podolsk een slag op Wittgenstein gewonnen. MURAT en DAVOUST meldden, ongeveer tselfdertijd, dat het Russische leger aan gene zijde van Dorogobusch was opgesteld en geneigd scheen een slag aan te nemen.

NAPOLEON vertrekt nu van Smolensko in de richting van zijn vijanden, doch deze retireeren weder en lokken hem verder het land in door op Wjasma terug te gaan.

Na het gevecht bij Krasnyi grijpen de Franschen den 16den Smolensko aan, waarin een afdeeling van BRAGATION lag, welke den 17den vervangen wordt door een korps van het Eerste Westerleger onder DOKTOROFF, terwijl BRAGATION met het Tweede Westerleger achterwaarts stelling neemt op den weg naar Moscou. 's Avonds zijn de Franschen meester van de voorsteden der stad, terwijl de Russen in den nacht (17 op 18) aftrekken, doch de Franschen beletten den Dnieper over te gaan.

Den daaropvolgenden nacht gaat BARCLAY terug en, langs een omweg, op den weg van Moscou. Hieruit ontstaat het gevecht van Valutina-Gora, waarbij een derde gedeelte der legers tegenover elkander staan; de Russen kunnen hun aftocht dekken.

Tot aan Borodino steeds achterhoedegevechten van cavalerie met infanterie aan beide zijden. Den 27sten ontvangen de Russen 15.000 man versterking. Den 29sten neemt KUTUSOFF het opperbevel van BARCLAY over en de oorlog wordt nu een nationale zaak, terwijl men tot nog toe gemord had over het beleid van BRAGATION, die de rol van een Fabius cunctator speelde.

September 1 naar Gschatsk. | Afstand 48 KM. van Wjasma.

- » 2 rustdag.
- » 3 item.
- » 4 voorwaarts gebivakkeerd.
- » 5 voorwaarts; een klein gevecht waarbij de Franschen den Russchen een redoute afnamen.
- » 6 toegebracht met disposities.
- » 7 bataille bij Moschaïsk en midden in het slagveld gebivakkeerd.
- » 9 in Moschaïsk.
- » 10, 11 en 12 rustdag.
- » 13 naar het kasteel van *Gulitzien*.
- » 14 naar Moscou.
- » 15 's nachts de brand begonnen.
- » 16 in den morgen zoo sterk, dat de geheele stad in 4 hoeken brandde, zelfs het arsenaal in het Kremlin gelegen, hetwelk naar veel moeiten door de gardes gebluscht is; tot eindelijk een der naastbij gelegen torens in brand geraakte en zij den Keizer décideerden om Moscou te verlaten en zich 3 uur van daar te begeven op het kasteel *Petrowsky* en ik order bekwam om de Kremlin met een bataljon oude garde te bewaren.

Twee dagen daarna kwam de Keizer terug te Moscou in de Kremlin logeeren en ben van dien tijd tot den 12den October gebleven en op dien datum vertrokken en gearriveerd den 13den October te *Gorky*.

Den 4den September waren de Russen bij Borodino en weder met 10.000 man versterkt. Den 5den had een gevecht plaats om vooruitgeschoven stellingen. Den 6den rustten beide partijen, den 17den had de slag van Borodino of de Moskwa (of volgens den Schrijver van het manuscript van Moschaïsk) plaats. Russen en Franschen zijn ongeveer even sterk: 120 en 130duizend man, ook de verliezen waren nagenoeg even groot: 30.000 bij de

Russen, 20.000 bij de Franschen. De slag ontstond, doordat KUTUSOFF het heilige Moscou niet in handen der Franschen durfde te laten vallen. De slag bleef onbeslist. De Keizer was zeer gedrukt, zooals uit zijn gesprekken blijkt; daarenboven: »il lutte contre un douloureux accès de cette cruelle maladie (la dysurie), qui depuis longtemps le menace". Ook de geest der troepen was verre van opgewekt.

Den 8sten trekt KUTUSOFF op Moscou terug. Een paar duizend man, het korps van JUNOT vormende (bij het begin van den veldtocht bestaande uit: 3 Westfaalsche divisien, sterk 28.700 man, 4300 paarden en 32 vuurmonden en uitmakende het 8ste korps), blijft te Moschaïsk, de rest van het leger trekt voort.

Op dezen marsch weder voortdurende achterhoedegevechten. Hardnekkig vooral is dat van den 10den, waarbij de Franschen een paar duizend man verliezen.

Den 14den rukken de Franschen in Moscou en de Russen de stad door. In 21 dagen hadden dus de beide legers 388 KM. afgelegd, afgewisseld door scherpe gevechten en, bij de Franschen moet men daar nog bijvoegen: gebrek en ellende.

Het gezicht der stad ontlokte NAPOLEON een: »La voilà donc cette ville fameuse, il était temps!" Een Russisch officier verzocht tijd om met de achterhoede af te trekken; zoo niet, dan zou de stad in brand gestoken worden. NAPOLEON stond alles toe en, vriend en vijand vermengde zich. MURAT ontving bij die gelegenheid een pels van een Rus en werd door een kozak zijn »Hettman" genoemd.

De brand in de stad wordt aangestoken op last van den gouverneur ROSTOPSCHIN.

NAPOLEON tracht met KUTUSOFF onderhandelingen aan te knopen, waaraan deze het oor veinst te leenen. Tot Generaal LAURISTON, die als parlementair naar ALEXANDER wordt gezonden, zegt de Keizer o. a.: »Il me faut la paix, je veux la paix, je la veux absolument, sauvez seulement l'honneur."

De Russen hadden den 14den een kleinen marsch gemaakt op den weg van Riasan, den 15den houden zij halt, den 16den weer een kleinen dagmarsch tot aan den overgang der Moskwa op \pm 30 KM. van Moscou. Den 17den en 18den maken zij twee flankmarschen naar Podolsk, alwaar zij den 19den halt houden; den 20sten volgt een nieuwe flankmarsch naar Crasnoi-Pachra (op den weg naar Kaluga), alwaar zij tot den 26sten blijven en dus ongemerkt tegenover den rechter-vleugel der Franschen zijn gekomen.

October 13 te Gorky.

» 14 te Winkowa bij den Koning van Napels tot den 18den en werden wij door de Russen overvallen en retireerden tot Woronow-bivak.

» 19 item.

» 20 terug naar een Kasteel Crasnoy.

» 21 4 uur voorwaarts op de nieuwe straat van Kaluga.

» 22 naar Fominskoje.

» 23 » Borowsk.

» 24 » Gorodduja.

Afstand 73 KM. van Moscou.

» 18 » » Winkowa.

» 18 » » Woronow.

» 20 » »

» 8 » »

- October 25 item een affaire die de
retraite decideerde.
- » 26 terugmarsch op Borowsk.
 - » 27 naar Wereja.
 - » 28 bij Moschaïsk op een kasteel.
 - » 29 naar Gschatsk.
 - » 30 verder een dagmarsch op
een kasteel.
 - » 31 naar Wjasma.

Afstand 22 KM.

» Wereja-Moschaïsk 19 KM.

De voorhoede van het Fransche leger (25 à 30.000 man) onder MURAT, trekt, na het bezetten van Moscou, de Russen achterna. Zij gaat over de Moskwa, raakt een paar malen de voeling met den vijand kwijt en vervolgt daarna over Podolsk, 's vijands rechterflank verontrustende. Aangezien PONIATOWSKY en BESSIÈRES het front in onrust houden, verlaten de Russen den 26sten hun stelling bij Crasnoi-Pachra.

Zij nemen den 2den October een versterkte positie achter de Narwa in.

Deze periode wordt weer gekenmerkt door scherpe achterhoedegevechten. Door de verwijdering der Russen kunnen de Franschen hun kantonnementen uitbreiden; MURAT blijft bij Winkowa vóór het Russische front. Het sterk drukken der Russen op NAPOLÉON's flank doet een paar divisien op den weg van Smolensko in stelling komen.

De meer dan treurige toestand van het Fransche leger noopt ALEXANDER geen vredesvoorwaarden aan te hooren, maar uitvoering te geven aan een plan (reeds in September beraamd) om Wittgenstein, Steinheil en Tschitschagow in den rug der Franschen te vereenigen, hun gemeenschapslijn af te snijden en hen den overgang der Ula en Beresina te betwisten. Een sterke cavalerie-afdeeling onder WINZIGERODE was op de linkerflank (dus ten noorden van Moscou) der Franschen gezonden; een dergelijk detachement maakt zich den 26sten van Wereja meester en de bezetting krijgsgewonnen. Den 18den wordt MURAT bij Winkowa teruggeslagen en op dien datum begint de terugtocht, terwijl de Keizer den 19den de stad verlaat. MORTIER blijft er met 10.000 Jonge Gardes achter.

Aangezien KUTUSOFF 3 à 4 dagmarschen minder te maken heeft dan NAPOLÉON om te Smolensko te komen, wil de Keizer met een offensieve beweging zijn terugtocht aanvangen en daartoe de Russen terugwerpen; zoodoende zou hij deze marschen weer inhalen. Door een snelle beweging bedreigt hij KUTUSOFF's linkerflank en neemt den 22sten Wereja weer in bezit. Een hevige en bloedige gevecht (24 October) bij Malo-Jaroslawez toont NAPOLÉON, dat hij KUTUSOFF niet kan terugwerpen, hij waagt dus geen nieuwe poging maar retireert over Borowsk, Wereja en zoo naar den weg van Moscou. Ook KUTUSOFF was tot geen nieuwen slag geneigd, hij blijft den 25sten in stelling en gaat in den nacht van 25 op 26 op den weg van Kaluga naar Gonezarowo terug.

Den eersten dag van den terugtocht heeft bij Gorodduja een hevige aanval van Platow op het Fransche centrum plaats; kozakken vertoonen zich reeds bij Borowsk. MORTIER had de Kremlin doen springen en was den 23sten uit Moscou vertrokken en, na zich met JUNOT als voorhoede vereenigd te hebben, was hij den 28sten tusschen Gschatsk en Wjasma, in welke laatste plaats de Keizer op denzelfden datum aankwam. DAVOUST met de achterhoede stond bij Borowsk. Den 31sten was NAPOLÉON met de voorhoede bij Wjasma en besloeg het

leger een lengte van bijna 107 KM., hoewel het Fransche hoofdleger bij den intocht slechts 90.000 man sterk was.

November 1 Séjour.

» 2 op een kasteel.	
» 3 op 't bivak.	
» 4 wederom een ander bivak.	
» 5 naar Dorogobusch.	Afstand Wjasma 63 KM.
» 6 op een bivak.	
» 7 op een kasteel.	
» 8 aan een posthuis.	
» 9 bivakkeeren.	
» 10 te Smolensko tot	» Dorogobusch 111 KM.
» 13 aan de eerste post.	
» 14 item aan de tweede.	
» 15 een dorp voorbij Krasnyi.	» Smolensko 40 »
» 16 naar Ljady.	
» 17 rustdag.	
» 18 Dubrowna.	» Ljady 40 »
» 19 naar Orscha.	» 11 KM.
» 20 order bekomen 's morgens om de groote bagage te verbranden en gelogeed 2 uur van Orscha.	
» 21 6 uur verder.	
» 22 te Tolotschin.	» Orscha 48 KM.
» 23 te Bobr.	» 24 KM.
» 24 aan een posthuis.	
» 25 te Zatarie-Borisow.	» 41 »
» 26 op den oever van de Beresina.	
» 27 de rivier gepasseerd en gaan logeeren te Sembin.	» 19 »
» 28 rustdag te Sembin.	
» 29 te Camen.	
» 30 te Pletschenizy.	» 20 »

In November stijgt de koude tot 18 en 27°. Om zich te verzamelen, wil NAPOLEON te Wjasma een paar dagen halt houden, doch den 2den is hij reeds 30 KM. verder, terwijl NEY achterblijft. De lengte van het leger bedroeg toen 45 KM. Op den 3den wordt bij Wjasma gevochten, terwijl KUTUSOFF tot op weinige kilometers die plaats nadert. Na aanzienlijke verliezen geleden te hebben, trekken de Franschen terug. Den 9den komt NAPOLEON te Smolensko, de eerste troepen den 10den. Het leger was toen 45.000 man sterk. Door vertraging in den marsch van EUGENIUS moet hij tot den 14den te Smolensko blijven; EUGENIUS nl. had, om zich van levensmiddelen te voorzien, een omweg gemaakt, doch verloor bij het overtrekken der Wop 60 stukken en kwam eerst den 13den te Smolensko.

De brigade Augerau (2000 man) was den 9den door partijgangers gevangen genomen. 1500 man onder PONIATOWSKY en JUNOT waren vooruit op den weg naar Krasnyi, MURAT en de Garde te Smolensko, EUGENIUS in aanmarsch, DAVOUST 30 KM. van Smolensko en NEY achter de Wop.

Bij Krasnyi was KUTUSOFF het Fransche leger geheel vooruit, doch vreesde het nog altijd en wilde het daarom voortdurend verzwakken. Hieruit ontstaan 6 gevechten bij

Krasnyi en wel: op 14 November, 2 op den 15den, op den 17den en 2 op den 18den November. Vermoedelijk kwamen deze den Franschen op \pm 20.000 man te staan. De Russen vermeesteren er \pm 230 stukken bij.

Den 19den is het leger bij Orscha. NAPOLEON slaat den weg naar Tolotschin in, omdat hij daardoor bij Minsk kwam, waar, na het verlies van Witebsk (7 November), de groote magazijnen waren, alsook omdat hij daardoor SCHWARZENBERG naderde. Bij Borisow leidt de weg over de Beresina. Bij den afmarsch uit Orscha stonden 2 Russische legers in den omtrek van Borisow gereed, den Franschen den toegang tot de Ula en de Beresina af te snijden. NAPOLEON gelast OUDINOT den vijand, die van de zijde van Minsk over de beruchte rivier is getrokken, terug te werpen, zelf zet hij zijn marsch voort en is den 23sten te Bobr.

Hoewel niet van invloed op de marschen van NAPOLEON's leger, willen wij hier een merkwaardig feit in herinnering brengen, getuigende in de eerste plaats van den rampzaligen toestand der Armee en ten tweede van de liefde voor Keizer NAPOLEON.

De regimenten waren tot op weinige manschappen geslonken, een rivier moest onder gevaarvolle omstandigheden worden overgetrokken, met geforceerde marschen naderde een Russisch leger uit Moldavië: de geheele toestand was uiterst critiek. Om nu de persoon des Keizers te beschermen, vereenigden zich alle nog bereiden cavalerie-officieren tot een »Escadron sacré». Deze afdeeling bestond uit 4 compagnieën, van elk legerkorps één. Commandanten waren: GROUCHY, SÉBASTIANI, generaal en LATOUR-MAUBOURG, de Koning van Napels was commandant van het geheel. Als luitenants deden divisie-generaals dienst, brigade-generaals traden op als sous-lieutenant, adjudant-onder-officier en onderofficier. Het voorste gelid van elke compagnie bestond uit kolonels, chefs d'escadrons en capitaines. Het Escadron deed altijd dienst bij den Keizer. Deze hooggeplaatste officieren haalden zelve stroo voor hun paarden, maakten gaten in het ijs om zich eenig water te verschaffen en voedden zich met vleesch van doode paarden. Onmiddellijk na den overtocht der Beresina bevonden zij zich vóór de cavalerie der garde. Tot aan Kowno heeft het Escadron sacré bestaan en toen zocht elk de overblijfselen van zijn korps weer op.

Den 24sten en 25sten gebruikte OUDINOT voor het gereed-maken der bruggen (de bruggentrein bestond niet meer) en den 26sten werden zij geslagen. Dezen bruggenbouw hadden de Russen voor een demonstratie aangezien. Den 25sten is de Keizer te Borisow en den daaropvolgenden dag bij de bruggen.

Eerst gaat OUDINOT over, daarna NEY. In den namiddag van den 27sten gaat NAPOLEON met de Garde over de rivier, EUGENIUS en DAVOUST in den nacht van 27 op 28. Den 27sten gevechten aan beide zijden der rivier, evenzoo den 28sten, doch het gelukt den Russen niet de bruggen te vernielen.

Den 29sten waren de Franschen te Sembin en, daar Minsk verloren was, werd de richting op Wilna genomen.

December 1 te *Stainki*.
 » 2 te *Saljesje*.
 » 3 te *Molodetschna*.
 » 4 te *Bianza*.
 » 5 Smorgony N. vertrokken.
 » 6 sur la route de Wilna.
 » 7 item item.

Afstand 59 KM. van Pletschenizy.

» 26 »

» 33 » van Molodetschna.

December 8 te Wilna.	Afstand 74 KM. van Smorgony.
» 9 rustdag.	
» 10 naar Ewje.	
» 11 aan 't vervallen kasteel.	
» 12 naar Kowno.	
» 13 naar <i>Scraus</i> .	
» 14 naar <i>Autenobo</i> .	
» 15 over Wilkowiski naar Wirballen.	
» 16 rustdag.	
» 17 over Stallupönen naar Gumbinen.	
» 18 rustdag.	
» 19 op 't ambt <i>Georgenburg</i> bij Insterburg.	Afstand van Insterburg 18,5 KM.
» 20 te Taplacken.	» 8 KM.
» 21 te Tapiau.	» 40 »
» 22 naar Koningsbergen en daar gebleven tot den laatsten December.	

Op 3 December geeft NAPOLEON het 29ste legerbulletin uit, waarin hij zegt, dat het leger vernietigd is; den 5den verlaat hij zijn troepen en geeft het opperbevel aan *MURAT*. De Keizer spoedt zich naar Parijs om nieuwe strijdkrachten te vormen. Op zijn weg ontmoet hij de divisie *Loison*, die uit Koningsbergen het leger ter hulp komt. Deze divisie was op haar marsch ernstig door Russische cavalerie geattaqueerd.

De Franschen bereiken 8 en 9 December Wilna en zijn zoo goed als ontbonden.

Den 11den komt *TSCHITSHAGOW* te Wilna; *Platow*, die den 13den te Kowno aankomt, dwingt de Franschen hun terugtocht tot Gumbinen voort te zetten. Den 12den betrok *KUTUSOFF* te Wilna de kantonnementen. Alleen aan een te kleinen marsch van *Wittgenstein* heeft *MACDONALD* het te danken, dat hij den 3den Januari Koningsbergen kan bereiken.

1813.

Januari 1 van Koningsbergen met den Koning van Napels vertrokken naar Brandenburg.	
» 2 naar Braunsberg.	Afstand 48 KM.
» 3 » Elbing tot	» 30 »
» 5 » Marienburg.	» 22 »
» 6 rustdag.	
» 7 terug naar Elbing tot	
» 11 wederom naar Marienburg.	
» 12 bij Stargard in een klein dorp.	» 11 »
» 13 naar Kischau.	» 6 »
» 14 » <i>Kosabruder</i> .	
» 15 over Konitz naar <i>Gürsdorpf</i> .	» Kischau-Konitz 85 KM.
» 16 naar Flatow.	» 41 KM.
» 17 » <i>Borkendorpf</i> .	
» 18 » <i>Schönlanke</i> .	» 46 » van Flatow.
» 19 » <i>Filehne</i> .	» 19 »
» 20 » <i>Zirke</i> .	» 24 »
» 21 » <i>Tirsctiegel</i> .	» 20 »
» 22 over Neustadt-Pine naar <i>Poetrzewie</i> .	» tot Neustadt 18 KM.

Januari 23 naar Posen en daar den dienst bij den Vice-Koning tot	Afstand 36 KM.
» 31 naar Buk.	» 17 »

Den 4den Januari brengt MACDONALD eenige korpsen binnen Dantzig in veiligheid. MURAT, de opperbevelhebber, dirigeert 7 korpsen op Mariënburg, Thorn en Plock en gelast verder al de troepen onder zijn bevel nabij Posen samen te trekken; den 17den komt hij daar aan en geeft het bevel over aan den Vice-Koning van Italië.

Bij den aanvang van 1813 zijn de Russen 111.000 man sterk en, tot de toetreding van het weifelende Pruisen (capitulatie van York), zijn hun operatiën weinig belangrijk.

Februari 1 naar Neustadt.	Afstand Buk 19 KM.
» 2 » Tirschtiegel.	
» 3 » Meseritz vervolgt door de Kozakken.	» 26 KM. van Tirschtiegel.
» 4 naar Zielenzig.	» 24 »
» 5 over Drossen naar Frank- fort a./O.	» 37 »
» 6 naar Müncheberg.	» 26 »
» 7 over Datwitz, <i>Friedrichs Helde</i> naar Berlijn. den 7den en 8sten gelogeed in het Hôtel de France, den 8sten bij Mr. WEBER, Kapelmeester, Behrestrasse, N°. 32, te Berlijn, den 20sten een hourah, in de stad, den 22sten kwam de Vice-Koning met de cavalerie der gardes.	» 41 »
» 25 om 3 uur 's morgens met een bataillon d'escorte ver- trokken van Berlijn naar Lückenwalde.	» 46 »
» 26 naar Wittenberg.	» 37 »
» 27 » Anhalt-Dessau.	» 19 »
» 28 rustdag.	

De houding der Fransche bondgenooten wordt, al naarmate de Russen voortdringen, weifelender. Had de capitulatie van York reeds getoond, welken geest de Pruisen ademden, den 17den Februari verbindt zich FREDERIK WILHELM III geheel aan Rusland. Evenwel, de Franschen hebben nog Berlijn en een deel der Marken in bezit, en daarom wordt het openlijk toetreden van Pruisen tot de zaak der Russen uitgesteld tot 17 Maart.

Bij Senatus consult van 11 Januari waren 134 nieuwe linie-regimenten gevormd, welke in de eerste helft van Februari nabij Maagdenburg, Munster, Osnabrück en Frankfort stonden. De korpsen van DAVOUST en NEY worden gereorganiseerd, Generaal LAURISTON krijgt een commando aan de Elbe (80.000 man). Voorts komen twee korpsen onder NEY en MARMONT aan den Rijn en zal BERTRAND met Italiaansche troepen naderen. Enorme krachtsinspanningen zijn noodig om wederom 300.000 man tegen de Russen te voeren, zelfs werden daartoe uit Spanje kaders gelicht. De troepen waren jong maar krachtig, het kader en de officieren kenden bijna allen den oorlog.

Maart 1 naar Anhalt-Köthen.	Afstand 18 KM. van Dessau.
» 2 over Bernburg naar Maagdenburg.	» 38 »
» 3 naar Langenweddingen en terug.	» 7,5 »
» 4 nog te Maagdenburg.	» 37 »
» 5 over Egeln naar Halberstadt.	» 22 »
» 6 » Blankenberg naar Hasselfelde.	» 15 »
» 7 naar Nordhausen.	» 9,5 »
» 8 rustdag.	» 15 »
» 9 naar Ellrich.	» 6 »
» 10 » Hasselfelde.	» 19 »
» 11 » Güntersberg tot	» 12 »
» 21 » Hasselfelde-Ellrich.	» 41 »
» 22 » Nordhausen.	
» 23 » Sondershausen.	
» 24 » Saksen Gotha tot 4 April.	

De groote meerderheid der Fransche troepen bij Frankfort a/M. had zich tusschen 21 en 23 Februari tot Berlijn teruggetrokken, om den linker Spree-oever te bezetten. Den 3den Maart ging GÉRARD met zijn divisie van Frankfort naar Liebenau, terwijl het 7de korps den 1sten te Bautzen kwam. Den 2den dier maand was WITGENSTEIN de Oder overgegaan, waarop den 3den en 4den Berlijn door de Franschen ontruimd werd, die op Wittenberg marcheerden, achterhoedegevechten leverende met de opdringende kozakken. Den 10den vereenigt GÉRARD zich weder met de hoofdmacht. Meissen en Dresden worden door de Franschen bezet. Den 13den rukt DAVOUST met 9000 man uit Neder-Saksen in Dresden. De hertogen van Mecklenburg scharen zich den 14den en 30sten aan de zijde der Verbondenen; de Pruisen, zooals gezegd is, op den 17den.

Bij geheime mondelinge overeenkomst zouden de Oostenrijkers voor de Russen terugtrekken en ook de Koning van Saksen, niet wetende wat zijn belangen hem voorschreven, stemde in alles toe, wat Oostenrijk hem voorstelde. Ook met Beieren werden onderhandelingen geopend. Wat Baden en Wurtemberg betrof, met deze landen moest men zeer omzichtig te werk gaan, daar zij door hunne ligging te allen tijde onder NAPOLEON's bereik waren.

April 4 naar Eisenach.	Afstand 24 KM. van Gotha.
» 5 » Vach.	» 30 »
» 6 » Fulda, gelogeerd bij den Heer GOESSMAN, Schooldirecteur, tot	» 33,5 »
» 21 naar <i>Butlar</i> .	
» 22 » Eisenach.	» 22 » van Gotha.
» 23 » Gotha tot	
» 25 » Erfurt, NAPOLEON gearriveerd.	» 15 »
» 26 rustdag.	» 15 »
» 27 naar Weimar.	» 7,5 »
» 28 » Eckardtsburg.	» 12 »
» 29 » Naumburg.	
» 30 » Weissenfels.	

Belangrijke feiten op politiek gebied vallen tusschen 1 en 20 April voor, terwijl NAPOLEON den 17den te Mainz arriveert. De ontwapening van Polen verontwaardigde hem zeer.

Met de korpsen van NEY, MARMONT, de Garde en BERTRAND, te zamen 135.000 man met 350 stukken, kon NAPOLEON in Saksen deboucheeren en zich vereenigen met EUGENIUS, die met 60.000 man en 100 vuurmonden aan de Elbe stond. Bovendien wachtte hij nog 50.000 man versterking, die, met 3 reserve-legers, zijn totale strijdmacht op 400.000 man zouden brengen.

De voorhoede van WINZINGERODE kwam den 3den te Leipzig en bleef daar 3 weken.

Den 14den betreft BLÜCHER bij Altenburg de kantonnementen. De cavalerie van die beide korpsen doet strooptochten (bijv. de overvalling bij Langensalza tusschen 12 en 13 April). Dit tijdperk van rust bij de Verbondenen was o. m. noodig om het hoofdleger te laten opsluiten.

De Fransche voorposten stonden den 25sten bij Saalfeld en Weimar en omstreeks dezen tijd lijdten de bondgenooten een gevoelig verlies door het overlijden van KUTUSOFF.

Het enthousiasme der Duitschers is oorzaak, dat Keizer ALEXANDER den 27sten, 28sten en 29sten den offensieven marsch aanvaardt met het voornemen een slag te leveren, onverschillig waar, mits het in de Saksische vlakke is. Leiding ontbrak evenwel, want na KUTUSOFF's dood was er geen specialiteit op militair gebied meer bij de Verbondenen. Men naderde Leipzig. WITTGENSTEIN en YORK rechts met de voorhoede onder WINZINGERODE bij Lützen, BLÜCHER, met het gros der Russen in het centrum, MILORADOVICH links, in de richting van Chemnitz.

Den 29sten gaat NEY boven Weissenfels over de Saale, terwijl de Fransen hun tegenpartij (de Russen) tot in het stadje vervolgen. Den 30sten begeeft de Fransche Keizer zich zelf naar Weissenfels en zijn vereeniging met EUGENIUS was gelukt. Zijn plan was nu: marcheeren naar Lützen en van daar op Leipzig met NEY over den hoofdweg naar Lützen. Gedurende dien marsch organiseerde hij verscheidene korpsen o. a. de Keizerlijke Garde.

Mei 1 van Weissenfels naar Lützen.

- » 2 de bataille aldaar.
- » 3 van Lützen naar Pegau.
- » 4 naar Borna.
- » 5 » Kolditz.
- » 6 » Waldheim.
- » 7 » Nassen.
- » 8 » Dresden tot 2 Juni.

Afstand 11 KM. (Zie schets 1:925.000.)

- » 11 »
- » 18 »
- » 21 »
- » 16,5 »
- » 18,5 »
- » 28 »

Den 1sten Mei had het treffen bij Lützen plaats, onder de oogen van den Keizer, naast wien de Maarschalk BESSIÈRES sneuvelde. 's Avonds eindigde de slag, om den 2den hervat te worden. 's Morgens ten 3 uur dicteerde NAPOLEON reeds weder brieven. Als gevolg van zeer betrouwbare spionnenberichten, zou een frontverandering plaats hebben met NEY als vast punt, die met 5 divisien te Lützen bleef.

Om hem henen zou de helft van het leger draaien, terwijl de andere helft op Leipzig aanrukte, om daar de geheele armee in 's vijands flank stelling te doen nemen. Om 10 uur was NAPOLEON op den weg naar Leipzig en aldaar aankomende, was Leipzig reeds aangevallen (verdedigd door KLEIST). NEY, die ook aangevallen werd, kreeg last krachtig weerstand te bieden, hetgeen de gevechten bij Kajo en Görschen tengevolge had

(tegen WITTEGENSTEIN, BLÜCHER en WINZINGERODE). Nadat de moorddadige slag bij Lützen in 't voordeel der Franschen beslist was, rukt NAPOLEON den 3den in 3 colonnes naar Pegau, terwijl NEY Leipzig moet bezetten. Den 5den gaat de Keizer naar Borna. Bij Kolditz stuit EUGENIUS op de Pruisische achterhoede. De Franschen zetten den 6den en den 7den onafgebroken de vervolging voort, omdat NAPOLEON den 8sten Dresden wil bereiken. Bij de Saksische hoofdstad gekomen, staan de Elbe-bridgen in brand, zoodat het schijnt dat de Russen zich achter die rivier in veiligheid willen stellen. Den 9den trekt hij onder bescherming van 80 vuurmonden de Elbe over. Den 12den had een samenkomst plaats met den Koning van Saksen, waarbij NAPOLEON door overgroote welwillendheid het Saksische volk voor zich weet te winnen.

Indien de Verbondenen nog verder teruggingen, zouden zij Duitschland te veel ontblooten en daarom besluiten zij tusschen Elbe en Oder, nabij Bautzen, een nieuwen slag te wagen.

Den 15den geeft NAPOLEON last bij Bautzen in den rug van den vijand stelling te nemen, terwijl Maarschalk VICTOR voortdurend, van uit Wittenberg, Berlijn blijft bedreigen.

Keizer FRANS van Oostenrijk doet den 16den en den 17den aan NAPOLEON voorstellen, betrekking hebbende op een Congres te Praag, doch de antwoorden van den Franschen Keizer zijn geveinsd en half oprecht. Den 18den vertrekt hij in de richting van Bautzen en vindt op zijn marsch Bischoffswerda verwoest. Den 19den komt hij bij Bautzen en reeds den 20sten ten 12 uur, valt hij de eerste linie van den vijand aan, welke linie ten 6 uur 's avonds vermeersterd is en, ten 8 uur in het dorp teruggekomen, neemt hij zijn dispositiën voor den 21sten.

In de vroege begon het gevecht met een geducht artillerie-duel. De uitslag van den strijd was schitterend. Den 22sten begeeft hij zich weder op marsch en ontmoet hij bij Reichenbach de Pruisen, welke door een cavalerie-gevecht verdreven worden.

Den 23sten Mei bereikt NAPOLEON Görlitz, terwijl de Verbondenen in 2 kolonnes teruggaan.

Juni 2 naar Schmidfelde.

» 3 » Bautzen.

» 4 » Weissenberg.

» 5 over Markersdorpf
(onleesbaar) naar Görlitz.

» 6 naar Waldai.

» 7 terug naar Görlitz (wapenstilstand).

» 8 naar Bautzen.

» 9 te Dresden, Friedrichstadt, de Keizer in 't huis van Graaf MARWLINI (?) en daar gebleven tot den 8sten Juli.

Afstand Dresden-Bautzen 48 KM.

» 18 KM.

Oostenrijk's houding deed geen langere lijdzaamheid voorstellen. NAPOLEON berichtte daarom in cijferschrift: „ik ga een wapenstilstand sluiten, op tijdwinnen komt het aan.” De wapenstilstand werd den 8sten te Pleiswitz gesloten en zou tot den 26sten duren met 6 dagen tijdrimte tusschen opzegging en hervatting der vijandelijkheden; de Katzbach was een deel der demarcatie-lijn.

NAPOLEON had die wapenschorsing noodig, om Oostenrijk's

vertoogen met krachtig wapengeweld te kunnen beantwoorden.
Het Fransche leger betrok de kantonnementen.

Juli 8 naar Torgau.	Afstand Dresden 74 KM.
» 9 item.	
» 10 naar Wittenberg.	» 37 KM.
» 11 » Dessau.	» 22 »
» 12 » Maagdenburg.	» 48 »
» 13 vertrokken en gearriveerd.	
» 14 om 7 uur 's morgens te Leipzig.	
Vertrokken 's avonds om 6 uur en gearriveerd.	» 92,5 »
» 15 te Dresden 's morgens om 6 uur.	» 93 »
» 25 van Dresden vertrokken over Leipzig, Erfurt, Frankfort en gearriveerd.	
» 27 te Mainz tot 1 Augustus.	» 400 »

Gedurende de staking der operatiën was Silezië geheel ter beschikking van het Fransche leger. De onderhandelingen met Oostenrijk werden voortgezet, waarbij de groote diplomatieke eigenschappen van den Vorst METTERNICH tegenover de ruwheid en opvliegendheid van den Franschen Keizer stonden. Den 12den zouden de gevolmachtigden te Praag bijeenkomen. Ten einde tijd te winnen vertrok NAPOLEON van Dresden naar Torgau, Wittenberg en Maagdenburg, alwaar hij de slechte tijdingen uit Spanje ontving (Vittoria). Den 15den was hij weer te Dresden en benoemde hij zijn afgevaardigden naar het congres. Met hetzelfde doel »tijdwinst», had hij de Keizerin den 26sten te Mainz bescheiden en ondernam hij, om haar te ontmoeten, zijn tweede reis.

Augustus 1 des avonds om 6 uur vertrokken over Frankfort, Aschaffenburg, Würzburg en Bamberg.	Afstand 411 KM.
» 4 te Dresden om 11 uur 's morgens gearriveerd.	
» 15 van Dresden naar Artha.	» Bautzen-Reichenbach 27 KM.
» 16 naar Bautzen.	» 13 KM.
» 17 » Reichenbach.	
» 18 » Görlitz denzelfden avond vertrokken en gearriveerd.	
» 19 te Zittau om 6 uur 's morgens.	» 29,5 »
» 24 van Zittau vertrokken om 4 uur 's morgens over Herrnhuth, Bautzen naar Stolpen.	» 70 »
» 25 rustdag.	
» 26 naar Dresden; 's avonds een bataille, waarbij de Oostenrijkers verloren; 12 stuks kanon, 12 vaandels en 15.000 man krijgsgevangenen.	» 23 »
» 27 den vijand vervolgt; Quartier Impérial te Dresden gebleven tot 3 September.	

Uit Mainz vertrokken, zendt NAPOLEON den 6den een beleedigende nota aan Vorst METTERNICH. Den 11den was het congres van Praag ontbonden en schaarden zich de Oostenrijkers naast Frankrijk's vijanden.

Intusschen waren de oude Fransche troepen volkomen op adem gekomen en de jonge georganiseerd.

In den nacht van 15 op 16 Augustus vertrekt NAPOLEON met MURAT naar Bautzen. Den 11den hadden zich 100.000 Pruisen en Russen met de Oostenrijksche armee in Bohemen vereenigd en Keizer ALEXANDER deed 4 dagen later zijn entrée in Praag. Behalve de reserve waren de Verbondenen nu 575.000 man sterk en met deze, \pm 800.000 man. De Franschen telden 380.000 à 387.000 man en de garnizoenen van vestingen medetellende, alsmede 80.000 man in Beieren en Italië, komt men voor hen op 550.000 man. Den 15den begeeft NAPOLEON zich naar Görlitz om in Bohemen te demonstreeren. Den 19den kwam hij in dat land, en, na over het Reuzengebergte te zijn getrokken, was hij den 20sten weder Görlitz.

Den 21sten wendt hij zich over de Bober tegen 80.000 man onder BLÜCHER, doch de Pruisische veldheer, de algemeene dispositiën volgende, dekt zich achter de Hainau.

Den 22sten gaat NAPOLEON verder voorwaarts en is den 25sten te Stolpen, alwaar hij SAINT CYR wenken geeft voor de verdediging, zijn Garde en Maarschalk VICTOR aldaar opstellende.

De raadsman van den Russischen Keizer was JOMINI, de beroemde krijgskundige.

Dat de loop van zaken den Franschen Keizer veel bezorgdheid inboezemde, blijkt o. a. uit de omstandigheid, dat hij zijn Oude Garde, de cavalerie van LATOUR MAUBOURG en de 1ste divisie TESTE den geheelen nacht laat doormarcheeren om 's morgens bij Dresden te zijn.

Den 26sten was de eerste der beide gedenkwaardige dagen, eindigende met een beslist succes voor de Fransche wapenen, die, door hunne gedekte stellingen, slechts geringe verliezen lijdten. 's Avonds ten 7 uur gaf hij zijn bevelen voor den 27sten, waarna hij bij den Koning van Saksen soupeerde en aankondigde, dat de Coalitie verloren was.

Een sterke mist begunstigde in den morgen van den 27sten NAPOLEON's plannen en, zoodra deze optrok, begon een hevig kanonvuur, daar beide partijen ongeveer 1200 vuurmonden in batterij hadden. De Geallieerden trokken, met een verlies van 26.000 à 27.000 man op Bohemen terug; het verlies der Franschen bedroeg 8000 of 9000 man. In 3 colonnes rukten zij den 28sten ter vervolging op.

Den 26sten hadden de Franschen een vinnigen strijd geleverd en het onderspit gedolven tegen BLÜCHER aan de Katzbach. In de Strategische Briefe van Prins HOHENLOHE leest men het volgende gezegde van BLÜCHER tegen GNEISENAU na afloop van dien slag: »Jetzt setz' dich hin und schreib so ein Ding was man eine Disposition nennt, damit die Gelehrten es uns auch glauben, dass wir eine Schlacht gewonnen haben.»

Door het mislukken van zeer gecombineerde plannen moet NAPOLEON den 29sten en 30sten te Dresden blijven.

- September 3 naar *Ar. na.*
 » 4 over Bischoffswerda naar
 Bautzen tot
 » 6 naar Dresden geretourneerd.

September 7 op de straat van Pirna gebivakkeerd.
 » 8 naar Dohna.
 » 9 over *Groszedlitz* naar Lieb-
 stadt.
 » 11 over Hellendorpf naar
 Pirna.
 » 12 terug naar Dresden tot
 » 16 » » Pirna tot
 » 21 » » Dresden.
 » 22 naar *Artha*.
 » 23 stil.
 » 24 terug naar Dresden tot
 » 27 naar Meissen met order
 om het corps d'armée van
 den Duc DE RAGUSA te
 volgen.
 » 28 naar Würzen.
 » 29 te Leipzig tot 3 October.

Afstand Dresden-Pirna 22,5 KM.

» 4,6 KM.
 » van Dohna 13 KM.
 » Liebstadt-Hellendorpf 4 KM.
 » 23 KM.
 » 55,5 »
 » 23 »

Den 3den September verlaat NAPOLEON Dresden om MAC DONALD bij Bautzen van BLÜCHER te verlossen. Den 4den komt hij aldaar aan en wordt de Pruisische voorhoede, die de meesterhand voelde, bij Weissenburg teruggeworpen, waarop BLÜCHER den volgenden dag aftrekt. Op de dreigende berichten omtrent het verschijnen van den vijand in den rug van Dresden, vertrekt NAPOLEON van Görlitz naar Bautzen. Den 3den had hij Dresden verlaten, den volgenden morgen was hij te Bautzen (48 KM.), dienzelfden dag nog te Weissenburg (18 KM.), den volgenden te Görlitz (23 KM.) en 's nachts weer te Bautzen (41 KM.). In 2½ dag had dus NAPOLEON 130 KM. afgelegd.

Den 7den September was hij met de Garde te Dresden en rukte van daar naar Pirna; den vorigen dag had hij bericht ontvangen van de 4de nederlaag na den slag bij Dresden, thans bij Dennewitz.

Om de Verbondenen in de flank te komen en hen een aftocht naar Bohemen te beletten, besluit NAPOLEON nogmaals naar Bohemen te gaan.

Den 10den was hij in de nabijheid van Culm, den 12den weder te Dresden, omdat hij genoodzaakt was zijn plannen te laten varen. Hij tracht nu dichter bij zijn onderbevelhebbers te komen en daartoe concentreert hij zich rondom Dresden.

Den 13 September vertoonen de Bondgenooten zich weder bij Pirna, doch den 15den werpt hij hen reeds weder terug tot in de engten bij Hellendorff, waarin hij hen den volgenden dag vervolgt. Den 17den wendt hij zich tegen de Russen, verlaat daarna Bohemen en keert naar Pirna terug.

Door het behendig ageeren der Geallieerden vallen nu vooreerst geen beslissende feiten voor.

Het voorstel van BLÜCHER wordt aangenomen, behelzende: zoodanig manoeuvreeren dat 320 000 man in den rug der Franschen komen. Als gevolg van dit voorstel komt BENNINGSEN den 22sten en 23sten Töplitz aan. Op diezelfde datums doen de Franschen een groote verkenning tot Bischoffswerda, waaruit blijkt, dat BLÜCHER nog steeds aldaar aanwezig is. Den 27sten wordt de rechter Elbe-oever ontruimd.

- October 3 op de straat van Düben en denzelfden avond terug te Leipzig en nog dienzelfden avond gelogeert te Eilenburg.
- » 4 op de straat van Düben en wederom terug te Eilenburg tot
- » 7 des morgens om 2 uur geëvaqueert (?) over Taucha, gelogeerd te Leipzig.
- » 8 item.
- » 9 naar *Hohenleyna*.
- » 10 naar Düben; van den 27sten September tot dato het mouvement van het corps d'armée van den Hertog VAN RAGUSA gevolgd.
- » 11 vertrokken naar Kemberg.
- » 12 terug naar Düben.
- » 13 item.
- » 14 naar *Reinitz* bij Leipzig begin der affaires.
- » 15 item.
- » 16 gebivakkeerd bij Liebert-wolkniß.
- » 17 item.
- » 18 's morgens om 2 uur naar Stötteritz om te dejeuneren, kwartier gemaakt te Lindenau.
- » 19 geretireerd naar Markranstädt.
- » 20 over Lützen, Weissenfels en over de Saale; gebivakkeerd.
- » 21 over Freiberg naar Eckardtsberg.
- » 22 over Hollendorff naar Erfurt.
- » 23 idem rustdag en 24 idem.
- » 25 over Gotha naar Eisenach.
- » 26 naar Vach, 's nachts om 12 uur aangekomen.
- » 27 naar Hünfeld.
- » 28 over Fulda naar Schlüchtern.
- » 29 op het slot van *Ysenborg* een hevige attaque.
- » 30 bataille voor Hanau en gebivakkeerd in het bosch voor Hanau.
- » 31 naar Frankfort, gelogeerd in het buiten van den Heer BETHMANN.

Afstand 12 KM. van Leipzig.

» 19,4 KM.

» 52 KM. van Leipzig.

» 18,5 »

» 6,5 » van Leipzig.

» Stötteritz 1,8 KM. van Leipzig.

» 6 KM. van Leipzig.

» 3,5 » » Lindenau.

» 33,5 » » Weissenfels.

» 30 »

» 41 »

» 26 »

» 15 »

» 22 »

» Schlüchtern-Hanau 41 KM.

» 18,5 KM.

In het begin van October was NAPOLEON in de zeer onaangename en eigenaardige positie van bijna geheel afhankelijk te zijn van zijn tegenstanders.

Den 3den gaat het Silezische leger der Verbondenen over de Elbe en had het schoone gevecht bij Wartenburg plaats.

Tusschen 5 en 7 October gaat het grootste deel van het Fransche leger van Dresden naar Torgau en Würzen en den

8sten waren aldaar 120.000 man vereenigd, terwijl hij den 13den zijn geheele macht bij Leipzig had samengetrokken; op dienzelfden datum leveren gedeelten van het Oostenrijksche en Poolsche leger vóór Dresden een gevecht. Den volgenden dag had het cavalerie-gevecht bij Liebertwolkness plaats.

Alsnu volgen een reeks van gevechten in den omtrek van Leipzig z. a. den 16den bij Lindenau, totdat den 18den de slag bij Leipzig plaats heeft en het Fransche leger in den nacht van 18 op 19 October den terugtocht aanneemt.

De drie dagen van 16—18 October kostten den Franschen 40.000, den Russen en Duitschers 60.000 man. Toch was NAPOLEON nooit méér veldheer dan juist in deze dagen, nooit was zijn genie méér vruchtbaar geweest in het ontwerpen van vermete planen.

Den nacht van 19 op 20 October was de Keizer te Lützen, den 20sten ging hij naar Weissenfels om zelf den aftocht te regelen, den volgenden dag trokken de Franschen de Saale over en bereikten Weissenfels.

Den 23sten kwam de geheele macht der Franschen in de omstreken van Erfurt aan, terwijl de cavalerie de kozakken op een afstand hield. Te Erfurt begon hij aan het organiseren zijner korpsen en vroeg opnieuw aan Frankrijk soldaten, ditmaal »volwassenen», »want», zoo schrijft hij, »de dapperheid onzer jongelingschap is onovertreffbaar, maar zoodra er iets twijfelachtigs plaats heeft, treedt de eigenschap van den jeugdigen leeftijd op den voorgrond.»

De nadering der Geallieerden en de afval van Beieren maken een langer verblijf te Erfurt onmogelijk en daarom rukt hij, na 3 dagen, van Erfurt naar Mainz.

SEBASTIANI commandeerde de voorhoede, OUDINOT en MORTIER de achterhoede; in 't geheel telde het Fransche leger ± 70.000 strijders en een 40.000 ongewapenden.

De Verbondenen trokken naar Dresden, Torgau, Wittenberg, Maagdenburg, Hamburg, Kassel, Westfalen, Hannover en Holland, terwijl BLÜCHER en SCHWARZENBERG met 160.000 man NAPOLEON volgden, die men tusschen twee vuren hoopte te brengen, waartoe WREDE hem moest tegenhouden. Den 26sten en 27sten hadden de Franschen de passen van het Thüringerwald achter zich.

Den 29sten belet WREDE aan den Keizer den doortocht naar den Rijn. NAPOLEON grijpt hem aan en, met een verlies van 10.000 man, trekken de vijanden in wanorde over den Rijn, na bemerkt te hebben, dat de Franschen nog niet zoo gehavend waren. Die nederlaag ontlokte aan NAPOLEON een smalend: »Arme von WREDE, ik heb een graaf van hem gemaakt, maar een generaal kon ik niet van hem maken.» Den 31sten bezet MARMONT daarop Hanau.

November 1 naar Höchst.	Afstand 11,5 KM. van Frankfort.
» 2 » Mainz tot	» 16,5 »
» 11 vertrokken naar Alzey.	» 24 »
» 12 naar Kirchheimbolanden.	» 15 »
» 13 » Kaiserslautern.	» 18 »
» 14 » Homburg.	» 29 »
» 15 » Saarbrücken.	» 22,5 »
» 16 item.	
» 17 Saarlouis tot den	» 18,5 »
» 24 voor twee maanden verlof bekomen om mij naar Parijs	

(te begeven) en dien dag
gelogeerd te Metz.
November 25 vertrokken en gearriveerd
te Parijs.
» 30 's avonds, en daar ge-
bleven tot

1814.

Maart 29 bij de aannadering der geal-
lieerden met de Keizerin ver-
trokken naar Rambouillet.
» 30 naar Chartres.
» 31 » Château-Dun.
April 1 » Vendôme.
» 2 » Blois tot
» 9 » Orleans en daar tot
» 12 vertrokken naar Parijs.
Mei 26 van Parijs vertrokken en
Juni 4 in Den Haag gearriveerd.

Den 1sten November tracht VON WREDE revanche te nemen
over den nederlaag bij Hanau, doch hij wordt opnieuw met een
verlies van 1500 à 2000 man teruggeworpen. Den 4den d. a. v.
doet NAPOLEON zijn intocht te Mainz, terwijl het leger 40.000
achterblijvers telt.

De Fransche grens verkeerde door zorgeloosheid in een
ellendigen staat.

Den 9den komt NAPOLEON te Parijs aan, alwaar hij een
wanhopige en verbitterde bevolking vindt. Den 11den decre-
teerde hij, met nieuwe, enorme belastingen, een lichte van
600.000 man.

December 1813 zullen wij onbesproken laten, omdat het manuscript, voor
zooverre betrekking hebbende op den marsch van het Quartier Impérial,
den 24sten November eindigt.

Wij hopen dat onze opmerkingen naast het Handschrift gesteld, aan hun
doel (»verduidelijking») voldaan zullen hebben en dat de belangstellende
Lezer het met ons eens zal zijn, dat deze bijdrage tot de kennis der
campagne van 1812—1813, opgeteekend door een Oud-Kameraad van het
Hollandsche Leger, waardig is algemeen bekend te worden.

J. H. VAN DER HEGGE ZIJNEN,
1ste Luit. der Infanterie.

Gouda, November 1889.

EENIGE BESCHOUWINGEN NAAR AANLEIDING VAN HET LAATSTE REGLEMENT DER DUITSCHE VELDARTILLERIE.

(Vervolg van N°. 10, bladz. 598.) (1)

2°. DE BATTERIJ.

Een goede en regelmatige bediening van den vuurmond, alsmede een juist in elkander grijpen der verschillende verrichtingen is noodzakelijk om goed te kunnen vuren.

De voorschriften, hierboven voor de bediening gegeven, zijn ook voor de batterij van toepassing. De sectiecommandanten, te beginnen met dien op den vleugel, waar de batterijcommandant staat (2), herhalen van de commando's, door den batterijcommandant gegeven, alleen die, welke betrekking hebben op den afstand en het aantal te bezigen of te verwijderen onderlegplaatjes (bij den opzet). Onder moeilijke omstandigheden, bijv. bij hevigen wind, geeft de sectiecommandant, welke het dichtst bij den batterijcommandant staat, alle commando's over en worden deze door de overige sectiecommandanten herhaald.

De munitie wordt gewoonlijk uit de caissons genomen. De geleider wijst twee van de drie kanonniers, welke bij elken caisson zijn ingedeeld, aan voor het uitgeven van projectielen en één voor het uitgeven van kardoezen en ontstekingsmiddelen. De nummers 5 ontvangen de munitiën van hen en brengen de projectielen en kardoezen naar de nummers 4, de ontstekingsmiddelen naar de stukscommandanten en de nummers 1. Het verdient somtijds aanbeveling de laden (Geschosskasten), waarin de projectielen geborgen zijn, uit den voorwagen te nemen en in de onmiddellijke nabijheid van den vuurmond te brengen.

De batterij wordt van den rechter- naar den linkervleugel in sectiën, elk van 2 stukken, verdeeld; zoowel de stukken, als de sectiën worden van af

(1) Op bladz 587 (af. N°. 10) is verkeerdelijk blijven staan: Kanonnierschool.... 47 bladz. (1887); dit moet zijn: Kanonnierschool..... 50 bladz (1890); voorts: Batterijschool, 1ste Gedeelte.... 88 bladz. (1879 met latere wijzigingen); dit moet zijn: Batterijschool, 1ste Gedeelte.... 84 bladz. (1889). Deze laatste is een herdruk met enkele wijzigingen van de vorige. Het totaal aantal bladzijden wordt daardoor één minder.

(2) Staat de batterijcommandant in het midden, dan geschiedt dit van den rechtervleugel.

den rechtervleugel doorlopend genummerd. De stukken hebben *normaal* 20 pas tusschenruimte. De batterijcommandant staat *dáár*, waar hij de batterij en het doel het best overzien kan; de sectiecommandanten staan in het midden hunner sectiën, 10 pas achter de staarten der affuiten; zij zijn echter niet aan die plaats gebonden. De caissons worden op 30 pas *achter het rechtervleugelstuk van elke sectie* opgesteld, met het front naar achteren. De caissonbedienden plaatsen zich tusschen de stukken en de caissons, 2 pas van de laatste verwijderd en met het front naar de eerste.

Het granaat- en het granaatkartetsvuur begint steeds van een der vleugels der batterij.

Men onderscheidt de volgende wijzen van vuren :

a. gewoon vuur. De stukken worden, te beginnen met den aangewezen vleugel, op commando der sectiecommandanten na elkander en met zoodanige tusschenpoozen afgevuurd, dat elk schot behoorlijk kan worden waargenomen. Indien een stuk om een of andere reden niet tot vuren gereed is, roept de betrokken sectiecommandant: »n-tes Geschütz fällt aus!"; alsdan wordt het volgende stuk afgetrokken en vuurt het uitgevallen stuk eerst, wanneer het weder aan de beurt komt. Zoodra alle stukken der batterij afgevuurd zijn, roept de commandant van de sectie, waarbij het laatste schot gevallen is: »Feuer durch!" Deze waarschuwing wordt door den commandant der middensectie herhaald en daarop het vuur weder van den aangewezen vleugel begonnen. Wil de batterijcommandant de snelheid van vuren vermeerderen of verminderen, dan commandeert hij: »Kürzere (längere) Feuerpausen!"

b. langzaam vuur. Indien de batterijcommandant elk schot op *zijn* commando wil doen afgeven, dan commandeert hij: »Langsames Feuer". In dit geval wordt het stuk, dat aan de beurt is, op *zijn* roep: »Schuss!" op het commando van den betrokken sectiecommandant afgevuurd.

Bij de vuren, onder *a* en *b* bedoeld, verbeteren de sectiecommandanten, zoo noodig, de zijdelingsche richting hunner stukken, dit geschiedt niet bij de hieronder genoemde vuren.

c. salvovuur. Dit kan door de geheele batterij of door een deel daarvan worden afgegeven. Commando: »Salve!" of »II. und III. Zug Salve!"

d. sectievuur. Bij kartetsvuur doen de sectiecommandanten elk stuk hunner sectie, zoodra dit geladen is, afvuren.

e. snelvuur. De reeds geladen stukken worden in hunne volgorde *zoo snel mogelijk* afgevuurd. Na het snelvuur wordt een granaat dadelijk, een granaatkartets eerst op commando ingebracht. De aan het snelvuur voorafgaande wijze van vuren treedt zonder commando dadelijk weder in.

Ten opzichte van de wijzen van laden onderscheidt men :

1°. De »durchgehende Ladeweise", waarbij de stukken, zoodra zij afgevuurd en vooruitgebracht zijn, weder geladen worden.

2°. Het »zugweise Laden", dat bij het granaatkartetsvuur gebruikt kan

worden. Hierbij worden alleen de stukken van de in het commando genoemde sectie tot vuren gereed gemaakt en daarna afgevuurd; bij de overige wordt gericht en het sluitstuk geopend, terwijl N°. 4 den sasring stelt; de slagdrop wordt echter niet vóór het commando opgeschroefd.

3°. Het »lagenweise Laden», dat evenzeer bij het granaatkartetsvuur gebezigd kan worden. Hierbij worden op het commando: »lagenweise — 1800!» alle stukken geladen; zij worden, na het afvuren, echter eerst weder opnieuw geladen, nadat gecommandeerd is: »Nächste Lage — 1900.» Dit laatste commando kan gegeven worden, vóór alle stukken zijn afgevuurd, doch geldt dan alleen voor die stukken, welke reeds gevuld hebben. Na het vuur geven worden de stukken als onder 2°. behandeld.

Indien het doel over zijn geheele breedte onder vuur genomen moet worden, volgt het commando: »Feuer vertheilen», waarop de sectiecommandanten aan elk stuk een deel van het doel ter beschieting aanwijzen. Bij het kartetsvuur kiezen de richters hun richtpunt echter altijd geheel zelfstandig.

In den regel beschiet ieder stuk het gedeelte van het doel, dat recht daartegenover gelegen is; intusschen mag bij kartets- en granaatkartetsvuur het richtpunt niet te dicht nabij de vleugels genomen worden. Is het verdeelen van het vuur over een bepaald gedeelte van het doel noodzakelijk, dan wordt dit door den batterijcommandant bepaald, bijv.: »Feuer vertheilen auf die drei Geschütze von rechts.»

Voor afstanden, welke de indeeling op den opzet overschrijden, d. i. dus bij gebruik van den richtboog, wordt de correctie door den sectiecommandant uit de schootstafel opgegeven. Bij stilstaande doelen, welke van uit de standplaats van den vuurmond zichtbaar zijn, wordt zoo mogelijk na het 1ste schot en, uiterlijk na het inschieten, de terreinhoek, zonder dat dit gecommandeerd wordt, gemeten; het afgeven van het vuur mag hierdoor echter niet vertraagd worden.

Bij overgang op een ander doel met een ander projectiel wendt de batterij zich gewoonlijk dadelijk tegen het nieuwe doel. Kartetsen worden ontladen, granaatkartetsen vershoten (waartoe richting en afstand afzonderlijk gecommandeerd worden), terwijl granaten steeds in den vuurmond blijven, om tegen het nieuwe doel gebruikt te worden. Bij den overgang van granaatkartets- tot granaatvuur, kunnen de geladen stukken echter op het commando: »snelvuur» nog op het oude doel worden afgevuurd en daarna het vuur met granaten op het nieuwe doel geopend worden. Op deze wijze handelt men steeds, als tot een aanmerkelijk grooteren afstand moet worden overgegaan.

Bij afgelegde affuit kunnen de volgende frontveranderingen uitgevoerd worden:

a. De batterijcommandant stelt een stuk in de nieuwe frontlijn en commandeert: »Frontveränderung auf das n-te Geschütz», waarop de stukken door de stukscommandanten in de nieuwe frontlijn worden opgesteld.

De caissons en voorwagens volgen, als dit noodzakelijk en uitvoerbaar is.

b. Een of beide vleugelsectiën zwenken op bevel van den batterijcommandant: »n-ter Zug — rechts (links) schwenkt — Marsch!”, naar den buitenvleugel. Het vleugelstuk maakt de wending en wordt dadelijk geladen, het daarnaaststaande wordt langs den kortsten weg op 5 pas van het eerste gebracht.

c. Commando: »Batterie im Feuer kehrt — Marsch!”. De stukken maken keert; manschappen, bespannen voertuigen en handpaarden maken het front vrij.

3°. DE AFDEELING.

Zoodra de oefening in de batterij ver genoeg gevorderd is, wordt met het exercereen in de afdeeling begonnen. Het verkrijgen van zekerheid in de vuurleiding en het elkander juist leeren begrijpen der aanvoerders is hierbij doel. Aan elke oefening ligt een tactische onderstelling ten grondslag; de oefening wordt steeds door een bespreking gevolgd.

Bij de lezing van de voorschriften, betreffende de oefeningen bij het niet angespannen stuk, troffen ons in het bijzonder de volgende zaken:

1°. De bediening der stukken geschiedt door den stukcommandant en 5 kanonniërs (bij ons door den stukcommandant, den korporaal en 5 kanonniërs). Wanneer men in aanmerking neemt, dat de gewichten van het Deutsche en Nederlandsche veld-materieel niet noemenswaardig van elkander verschillen en dat men zoowel hier (1) als ginds (2) rekt, dat een batterij van 6 stukken onder gewone omstandigheden om de 15 à 20 seconden één schot doet, dan is het, naar onze meening, wel der moeite waard op dit verschil de aandacht te vestigen. Het is toch geen onverschillige zaak of in de vurende batterij 6 personen — en bij het op- en afleggen een gelijk aantal paarden (3) — meer of minder aan 's vijands projectielen zijn blootgesteld!

De vraag zou o. i. kunnen rijzen of dit personeel en deze paarden niet overbodig waren, althans bij de vurende batterij, en of zij, indien men hen toch behouden wilde, niet beter bij den gevechtstrein op hun plaats waren. Alvorens hieromtrent een beslissing te nemen, zou het aanbeveling verdienen na te gaan of ook bij ons, zij het ook door het aanbrenge van enkele wijzigingen, met 5 bedieningsmanschappen dezelfde vuursnelheid bereikt kan worden als met zes.

2°. De opstelling der bediening naast het stuk (in bataille staande) komt in het Deutsche Reglement niet voor; daardoor vervalt evenzoo het naar de posten en het uit de batterij marcheeren. Het opstijgen van een deel der bedieningsmanschappen (bij ons N°. 2, 4 en 6) op de vandehandsche

(1) Batterijschool, 2de gedeelte, § 71.

(2) Zie hieronder.

(3) De bedieningsmanschappen der veldartillerie zijn in Duitschland allen onbereden.

paarden geschiedt daar evenmin. Het schijnt dus mogelijk het materieel zóó in te richten, dat men voor het kantelen van de affuit, bij de beweging over ongelijk terrein, niet beducht behoeft te zijn. Ook te onzent zou het zeer gewenscht zijn tot zulk een oplossing te geraken, daar aan het doen opstijgen der bedieningsmanschappen velerlei bezwaren verbonden zijn. Wij noemen hiervan slechts :

- a. dat zij de stukrijders steeds bij het rijden van hun span hinderen ;
- b. dat zij herhaaldelijk oorzaak zijn van het drukken der vandehandsche paarden ; en
- c. dat de recruten op het oogenblik, waarop zij als kanonnier in de batterij dienst gaan doen (± 2 maanden na hunne aankomst bij het korps), tevens voldoende moeten kunnen rijden om in alle gangen op de vandehandsche paarden te kunnen blijven zitten. Dit geeft natuurlijk aanleiding tot groote overhaasting bij het beoefenen van de Ruiterschool te paard, welke niet nalaat haar ongunstigen invloed op alle oefeningen te paard te doen gevoelen, zoodat de graad van geoefendheid, welke door de manschappen daarin ten laatste verkregen wordt, veel geringer is dan bij een meer natuurlijke opleiding het geval zou kunnen zijn.

3°. Nadat, bij het opleggen der affuit, het oog in den haak is neergelaten, gaan de kanonniërs onmiddellijk op hunne plaatsen, zonder op den man te wachten, die den sleutel moet sluiten ; bij ons geschiedt dit wel.

4°. Bij de oefeningen wordt gebruik gemaakt van exercitie-projectielen ; deze worden geheel als springprojectielen behandeld en ook enkele malen, tot leering van de manschappen, in den vuurmond aangezet. Geschiedt dit laatste, dan wordt ook de kardoes ingebracht.

5°. Het herstellen van het stuk geschiedt zonder commando ; ook wordt, nadat vuur gegeven is, het stuk onmiddellijk weder geladen, zonder het commando : »Laadt'' af te wachten.

6°. Er worden voorschriften gegeven voor het laden bij opgelegde affuit (om het uitvallen van den afsluitring te beletten) ; dit komt voor, indien men, alvorens in de stelling te rukken, eerst een voorbereidende stelling inneemt, waar dan tevens geladen wordt.

7°. De sasing wordt door N°. 4 gesteld ; de stukscommandant overtuigt zich alleen van de goede plaatsing.

8°. Wanneer een pijpje weigert en er bij het aftrekken geen vuurstraal waargenomen is, dan wordt het pijpje onmiddellijk uitgenomen.

9°. De eenvoudige wijze, waarop het vervangen van ontbrekende nummers geregeld is ; daarbij wordt tevens voorzien in het ontbreken van den stukscommandant, wat in onze Kanonniërschool niet geschiedt.

10°. Van elke vuurpauze wordt gebruik gemaakt om den vuurmond te reinigen ; dit kan des te gemakkelijker geschieden, omdat de vuurmond bij : »Houdt op = Vuur'' *geopend* blijft ; te onzent wordt deze op dat commando juist *gesloten*.

11°. De hoogst eenvoudige wijzen van frontverandering, in batterij staande. Deze frontveranderingen zijn de eenige, die practische waarde hebben; zij kunnen op het gevechtveld voorkomen. Hetzelfde kan men naar onze meening niet zeggen van alle bewegingen, voorgeschreven in de 6de les van onze Batterijschool, Iste Gedeelte.

12°. In het reglement zijn alle bepalingen opgenomen, die bij het werkdadig vuren in acht genomen moeten worden. Bij ons vindt men deze in een Aanhangsel. Wij verkiezen de eerste methode, omdat de bediening bij de oefeningen zooveel mogelijk gelijk moet zijn aan die bij het werkdadig vuren. Daardoor toch leert men de manschappen op alles acht geven, wat bij dit laatste vuur zoo hoog noodig is om een vlugge en toch juiste bediening te verzekeren.

DERDE GEDEELTE.

Oefeningen met aangespannen stukken.

Algemeene bepalingen.

De oefeningen der batterij worden aangevangen met het stukrijden; eerst wanneer daarin de noodige bedrevenheid verkregen is, wordt tot de exercitiën overgegaan. Deze laatste geschieden aanvankelijk op geheel vlak terrein en hebben alleen het beoefenen der reglementaire vormen en bewegingen ten doel, waarbij steeds uitgegaan wordt van de normale opstelling in bataille, zijnde die met geheele tusschenruimten (zie hieronder). Bij meerdere geoefendheid moet het geheel onverschillig zijn of het 1ste dan wel het 6de stuk zich op den rechtervleugel bevindt; het snelle opmarcheeren in alle richtingen treedt dan op den voorgrond. Verder moet bij de oefeningen de aandacht in het bijzonder gevestigd worden op:

- 1°. het lang en rustig draven in de colonne met stukken, ook over afwisselend terrein;
- 2°. het snel opmarcheeren;
- 3°. het snel uitvoeren van geringe frontveranderingen bij den marsch in bataille door het veranderen der marschrichtingspunten, en
- 4°. het vlug op- en afleggen.

Een en ander blijft gepaard gaan met de streng reglementaire bediening van het geschut.

Is de batterij volkomen ingeëxerceerd, dan worden de oefeningen in moeilijker terrein en met een te voren aangegeven gevechtsdoel gehouden.

Bij de oefeningen der afdeeling wordt dezelfde weg gevolgd, als hiervoren voor de batterij werd aangegeven.

De tusschenruimten worden gerekend midden op midden tusschen de stukken of voertuigen. In bataille heeten zij *gesloten*, als zij 5 pas, *geopend*, als zij 10 tot 40 (normaal 20) pas bedragen. De uitvoerings-commando's zijn in het reglement overal, waar, naar de omstandigheden, *verschillende*

gangen gecommandeerd kunnen worden, door het woord: (Gangart!) vervangen.

Om den gang aan te geven, worden de volgende uitvoerings-commando's gebezigd:

»Marsch!» indien, in beweging zijnde, de gang dezelfde moet blijven of in stap moet worden aangegaan.

»Stap! Draf! Galop!» enz., wanneer, in beweging zijnde, de gang moet worden veranderd of in een sterkeren gang dan den stap moet worden aangegaan.

Behalve van commando's en signalen kan bij de oefeningen ook van *teekens* gebruik gemaakt worden; deze kunnen zoo noodig ook met de sabel gegeven worden.

Om zich in een bepaalde richting te doen volgen, heft de commandeerende officier den arm op en wijst daarmede in de gewilde marschrichting;

om halt te doen houden, laat hij den arm zakken;

om tot den naast snelleren gang over te gaan, wordt de arm door hem boven het hoofd gezwaaid;

om tot den naast korteren gang over te gaan, wordt de arm zijwaarts door hem uitgestrekt.

Bij de beweging over middelmatig terrein bedraagt de snelheid van beweging per minuut:

in stap 125 pas = 100 M.;

in draf 300 pas = 240 M.;

in galop 500 pas = 400 M.

In moeilijk terrein wordt het tempo korter genomen, evenzoo bij het draven over straatwegen.

De verschillende gangen worden naar goedvinden gebruikt; het vermeerderen en verminderen der tusschenruimten in galop is intusschen alleen veroorloofd, als de batterij zelf in galop is.

In de batterij wordt, bij den marsch in bataille, de richting op de sectiecommandanten genomen; in den regel richten deze zich op den 2den sectiecommandant van den rechtervleugel (sectiecommandant van richting); in colonne (ook bij den marsch half-zijwaarts) geeft de voorste sectiecommandant tempo en marschrichting aan. De stukscommandanten houden afstand en tusschenruimte van hunne sectiecommandanten en houden de voorrijders steeds naast zich. Slechts bij uitzondering wordt de richting op een der vleugels van de batterij genomen.

In de afdeeling geeft bij den marsch in bataille of in »batterijcolonnen" (1) de 2de batterij van den rechtervleugel de richting aan. De sectiecommandanten van richting der andere batterijen nemen het tempo en de directie

(1) »Batterijcolonnen": De batterijen, elk in colonne met stukken geformeerd, met *tusschenruimten* van 140 (100) pas, de hoofden gericht.

daarvan over. De overige sectiecommandanten verrichten hetzelfde ten opzichte van den sectiecommandant van richting hunner batterij.

In colonne (ook bij den marsch half-zijwaarts) worden het tempo en de marschrichting door de voorste batterij aangegeven.

Het stukrijden.

De oefeningen in het stukrijden hebben allereerst ten doel: alle paarden der bespanningen in alle gangen en over alle terreinen gelijkmatig te doen trekken; verder wordt daarbij beoefend het overgaan van den eenen gang tot den anderen, het halt houden, het maken van wendingen, het rijden over moeilijk terrein en het overwinnen van hindernissen. Daarom trent teekenen wij het volgende aan.

Het gelijkmatig trekken, *een eerste en gebiedende eisch*, wordt het best verkregen door rustig, kort draven op rechte lijnen over een gelijkmatigen, niet te zwaren bodem; eerst later moet tot sterkere tempo's op moeilijker terreinen overgegaan worden. Aan het rustig aangaan en het gelijkmatig trekken in stap in zeer weeken bodem en met opgezeten manschappen moet groote waarde gehecht worden.

De »Ausdauer» der paarden moet langzamerhand verhoogd worden. De wendingen, welker veelvuldig gebruik, althans in den beginne, aan het gelijkmatig trekken niet bevorderlijk is, moeten eerst beoefend worden, nadat dit laatste volkomen bevredigend geschiedt.

Wanneer uit het halt houden tot den draf of een sterkeren gang moet worden overgegaan, wordt het voertuig eerst in stap in beweging gebracht.

Bij het rijden van rechte lijnen moet er op gelet worden:

- 1°. dat alle paarden gelijkmatig trekken;
- 2°. dat geen der paarden een anderen dan den bevolen gang gaat;
- 3°. dat achter- en middenrijder steeds naar den voorrijder zien en hun gang naar hem regelen, en
- 4°. dat de stukrijders volkomen op elkander gedekt zijn.

Behalve het linksomkeert maken wordt ook de wending rechtsomkeert beoefend (commando: »Batterie keht» of »Batterie rechts um keht»).

Naar aanleiding van het overwinnen van hindernissen wordt er op gewezen, dat dit vaak door een geringe grondverplaatsing vergemakkelijkt kan worden.

Het exerceeren der batterij.

De batterij op voet van oorlog bestaat uit 6 stukken, 8 caissons, 3 voorraadwagens (1), 1 smidswagen en de officiers- en reserve-paarden (5 spannen).

(1) De voorraadwagens worden onderscheiden in N°. 1, 2 en 3. N°. 1 bevat de voornaamste voorraadstukken (reserve-sluitstuk en richttoestel, richtboom en toeslaanden disselboom) en datgene wat noodig is voor het verleen van de eerste geneeskundige hulp (brancard, verbandransel, enz.). N°. 2 en 3 bevatten voorwerpen, die in het gevecht minder noodzakelijk zijn: verschillende

De voertuigen, alsmede de hand- en reserve-paarden, worden in 2 afdeelingen (Staffeln) gesplitst; hiervan behooren 3 caissons, de voorraadwagen N°. 1 en de officierspaarden tot de 1ste, het overige tot de 2de afdeeling.

De zoogenaamde gevechtsbatterij bestaat uit de 6 stukken en de 1ste afdeeling. Hiervoor is het reglement ontworpen; de getallen, die op de batterij van 4 stukken betrekking hebben, worden tusschen haakjes aangegeven.

De verschillende formatiën der batterij zijn :

1°. de geopende batterij (geöffnete Batterie), dient tot het voorwaarts en achterwaarts gaan onder het bereik van het vijandelijk vuur. De stukken zijn met 20 pas tusschenruimte naast elkander opgesteld; de 1ste Staffel volgt in de colonne met voertuigen (de handpaarden achteraan) op 126 pas (bij de rijdende batterijen op 180 pas) achter het rechter- of linkervleugelstuk ;

2°. de gesloten batterij (geschlossene Batterie), dient als verzamelvorm, om te parkeeren en bij parades. De stukken zijn in bataille met 5 pas tusschenruimte midden op midden naast elkander opgesteld; de 1ste Staffel staat mede in bataille (met gelijke tusschenruimten) op 15 pas (bij de rijdende batterijen op 24 pas) achter de stukken, de 1ste caisson achter het 1ste, de handpaarden achter het 5de stuk. Als verzamelvorm of om te parkeeren gebezigd, kan de 1ste Staffel ook rechts of links van de stukken staan;

3°. de colonne met stukken (Batteriekolonne), dient tot het voorwaarts en achterwaarts gaan, alsmede tot het uitvoeren van flankbewegingen onder het bereik van het vijandelijk vuur, verder als marschcolonne en als verzamelvorm op wegen. De stukken en voertuigen volgen elkander met een onderlingen afstand van 6 pas (bij de rijdende batterijen van 15 pas); de colonne heet rechts of links afgemarcheerd, naarmate de afmarch op het rechter- of linkervleugelstuk heeft plaats gehad, en

4°. de colonne met sectiën (Zugkolonne), dient tot het uitvoeren van flankbewegingen (in den regel *buiten* het bereik van het vijandelijk vuur), alsmede als marschcolonne en verzamelvorm op breede wegen. In het eerste geval hebben de sectiën een onderlingen afstand van 22 pas, in de beide laatste gevallen van 6 pas; de stukken eener zelfde sectie hebben 5 pas tusschenruimte midden op midden. Bij bewegingen uit de flank beweegt zich de 1ste Staffel in colonne met voertuigen op 126 pas (bij de rijdende batterijen op 180 pas) naast de sectiën, de hoofden van beide colonnes gericht; onder alle andere omstandigheden zijn ook de voertuigen in sectiën ingedeeld en volgen deze de stukken.

gereedschappen, materiaal voor den zadelmaker, officierskoffers, levensmiddelen, medicijnkast met toebehooren, bescheiden, boeken, enz.

De voorwagens bergen elk 44 rations haver, die van N°. 2 slechts 22, omdat de helft daarvan bestemd is tot het opnemen van voorraad-kleedingstukken.

De achterwagens van N°. 1 en 3 dragen elk 2 raden.

IV. S. 15. D. N°. 11.

5.

De batterijcommandant bevindt zich bij de formatiën in bataille 30 pas vóór het front en bij de formatiën in colonne 30 pas links en zijwaarts van de colonne.

De sectiecommandanten rijden in de colonne met stukken rechts van het voorpaard van het 1ste stuk hunner sectie; in alle overige gevallen 2 pas vóór het midden hunner sectie.

De stukscommandanten rijden onder alle omstandigheden links van den voorrijder van hun stuk.

Bij den marsch in bataille worden ten opzichte van de richting de regels in acht genomen, die wij op bladz. 683 aangaven; op het commando: »Batterie — Halt!» houden de sectiecommandanten halt, hierbij zorgende, de stukken voldoende ruimte te verschaffen om mede halt te houden, en richten zich op den sectiecommandant van richting. Deze slaat een blik op de frontlijn en gaat zoo noodig nog eenige passen voorwaarts. De stukscommandanten stellen hunne stukken op 2 passen achter hunne sectiecommandanten op.

De marsch achterwaarts wordt door de geopende batterij uitgevoerd op het commando: »Batterie kehrt (rechts um kehrt) — (Gangart)!». De stukken, voertuigen en handpaarden maken ieder voor zich keert; de 1ste Staffel gaat de batterij dientengevolge vooraf, de batterijcommandant volgt de batterij op 30 pas, tenzij hij, om een commando te doen, de batterij meer wil naderen. Op het commando: »Batterie — Front» wordt oogenblikkelijk het vroegere front weder hersteld.

Zowel in de geopende, als in de gesloten batterij kan de marsch half-rechts (links) worden uitgevoerd.

Het vermeerderen (of verminderen) der tusschenruimten kan rechts, links en naar beide zijden (of naar het midden) plaats hebben en geschiedt steeds ten opzichte van den in het commando bedoelden sectiecommandant. Deze vermindert den gang of houdt na 40 pas halt, als de beweging in stap geschiedt, terwijl de overige sectiecommandanten en alle stukken in den bevolen gang hunne plaatsen innemen. Op het commando: »Gerade — aus!» wordt de vorige gang weder aangenomen. Om bij het sluiten van de batterij ook de Staffel gesloten te formeeren is een afzonderlijk bevel noodig; blijft dit uit, dan vervolgt zij haar marsch in de colonne met voertuigen. Is de Staffel bij het openen van de batterij gesloten, dan volgt zij op den reglementairen afstand in de colonne met voertuigen.

Bij het zwenken der gesloten batterij (zowel bij de geheele als bij de keertzwenking) voert de Staffel *tegelijktijd* als de stukken de zwenking uit.

Bij het veranderen van marschrichting, commando: »Marschrichtung!» duidt de batterijcommandant de nieuwe richting met den opgeheven arm of de getrokken sabel aan. De sectiecommandant van richting volgt dadelijk die richting en behoudt het tempo, de overige sectiecommandanten verkorten den gang of strekken dien uit, naarmate hun sectie teruggehouden moet

worden of moet voorkomen; zoo noodig nemen zij den naast korteren of sterkeren gang aan. De commandant van de Staf fel handelt op overeenkomstige wijze.

De overgang uit de geopende batterij tot de colonne met stukken kan plaats hebben:

a. door geheele wendingen (waarbij de Staf fel door verandering van directie in evenwijdige strekking met de stukken komt);

b. door afbreken (waarbij de Staf fel, in colonne met voertuigen, de stukken onmiddellijk volgt).

De overgang uit de gesloten batterij tot de colonne met stukken geschiedt *alleen* door afbreken.

Uit de *geopende* batterij wordt de sectiecolonne gevormd door met sectiën rechts of links te maken, uit de *gesloten* batterij daarentegen door *afbreken*. De Staf fel handelt als bij het formeeren der stukkencolonne.

De overgang uit de sectie- in de stukkencolonne geschiedt door afbreken, het omgekeerde heeft door opmarcheeren plaats.

In de sectiecolonne kunnen de afstanden der sectiën door opsluiten verminderd worden.

Bij de bewegingen in beide bovengenoemde colonnes worden beoefend: de marsch voorwaarts, achterwaarts, halfzijwaarts en zijwaarts, benevens de veranderingen van directie. Wordt de marsch van het voorafgaande stuk belemmerd, dan moeten de volgende dadelijk uitbuigen; dit moet in het bijzonder beoefend worden.

Zoowel uit de stukken- als uit de sectiecolonne (met normale of met verminderde afstanden) kan de *geopende* batterij geformeerd worden door met stukken, respectievelijk sectiën, rechts of links te maken en de tusschenruimten te hernemen, of door op te marcheeren; de *gesloten* batterij *alleen* door den opmarsch.

De stelling in batterij wordt ingenomen:
a. bij den marsch voorwaarts op het commando: »Batterie — Halt!» en »Im Vorgehen — protzt ab!»

De batterijcommandant rijdt zoo tijdig vooruit, dat hij, na de stelling zijner batterij in allen deele verkend te hebben, weder intijds daarbij terug is, om haar in de door hem gekozen stelling te brengen. Gedurende zijne afwezigheid neemt de oudste officier der batterij zijn plaats in, terwijl deze op zijn beurt door een officier of onderofficier vervangen wordt.

Na de noodige commando's voor het halt houden, afleggen en openen van het vuur gegeven te hebben, begeeft de batterijcommandant zich naar de plaats, van waar hij het best kan waarnemen; hij kan naar eigen goedvinden te paard blijven of afzitten. De sectiecommandanten zitten in den regel af en geven hunne paarden aan dien achterrijder over, welke zich het meest in hunne nabijheid bevindt. Indien zij het doel te voet niet kunnen zien, blijven zij te paard.

Indien de voorwagens achter de stukken blijven, laat de batterijcommandant de stukrijders in den regel afzitten.

Op het commando: »Protzen in Deckung!» worden deze door den wachtmeester in stap daarheen geleid.

De 3 caissons (1) van de Staffel rijden, zoodra de batterij aflegt, op bevel van den commandant van die afdeeling, naar de stukken. Zij maken daar, ter hoogte van de voorpaarden, zoodanig keert en halt, dat, tenzij anders bevolen wordt, achter het rechterstuk van elke sectie één caisson staat. Zijn minder dan 3 caissons ter plaatse, dan regelt de batterijcommandant hunne opstelling.

Op het commando: »Protzen in Deckung!» spannen de stukrijders der caissons af en volgen, nadat zij weder opgezeten zijn, met hunne spannen de voorwagens in stap. De oudste aanwezige neemt het commando over de Staffel en de voorwagens op zich, stelt deze op de bevolen wijze op, laat front naar de batterij maken en afzitten; de munitie-aanvulling blijft echter alleen aan de zorg van den commandant van de Staffel overgelaten, die, evenals de wachtmeester, te paard blijft.

b. bij den marsch achterwaarts op het commando: »Batterie — Halt!» en »Im Zurückgehen — protzt ab!».

De Staffel maakt front naar den vijand, overigens als voren.

c. zijwaarts op het commando: »Batterie — Halt!» en »Nach rechts (links) — protzt ab!»

Dit geschiedt, met inachtneming van het onder a. genoemde, naar de regels op bladz. 594 (N°. 10) aangegeven.

Moeten geringere tusschenruimten dan die van 20 pas genomen worden, dan sluiten de stukken vóór het afleggen zooveel noodig op de voorgaande op, waarbij voor- en middenrijder desvereischt naar de van den vijand afgekeerde zijde uitbuigen.

De Staffel begeeft zich langs den kortsten weg op haar plaats.

De batterijcommandant geeft het commando voor het ophouden van het vuur en het opleggen. Als de voorwagens »in Deckung» zijn, geeft hij bij het bevel, dat deze ontvangen om in de stelling te komen, tegelijkertijd aan of de afmarsch voor-, achter- of zijwaarts zal plaats hebben. Tenzij anders bevolen wordt, komen de spannen der caissons gelijktijdig met de voorwagens in de stelling; de geleiders laten aanspannen.

Als de voorwagens gedurende het vuur achter de stukken zijn gebleven, zitten de stukrijders op het commando: »Batterie — Halt!» (ophouden van het vuur) op.

(1) Zijn deze in vredestijd niet voorhanden, dan worden, om de munitie-aanvulling na te bootzen, in de plaats daarvan »Geschosskasten» op den grond geplaatst.

(Wordt vervolgd.)

MEDEDEELINGEN OP TECHNISCH GEBIED.

(Vervolg van N°. 10, bladz. 605.)

(Met schetsen op Plaat X.)

Schietproeven van het GRUSONWERK. II

In de voorgaande aflevering deelden wij in 't kort het programma der schietproeven mede, welke van 22—27 September jl. door het GRUSONWERK op zijne schietterreinen te *Buckau* en te *Tangerhütte* zijn uitgevoerd.

Bleek uit dit programma reeds, dat die proeven zeer belangrijk beloofden te zijn, de uitkomst heeft aan die verwachting ruimschoots beantwoord. De proeven hebben gelegenheid gegeven een aantal nieuwe of althans weinig bekende oorlogswerktuigen te zien gebruiken en hebben het aan talrijke deskundigen mogelijk gemaakt, zich door eigen aanschouwing een oordeel te vormen omtrent de practische waarde en de uitwerking dier strijdmiddelen. Die studie werd den bezoekers gemakkelijk gemaakt door de, van de zijde van het GRUSONWERK met groote voorkomendheid op ruime schaal verstrekte inlichtingen en gegevens in woord en geschrift; door de zorgvuldige voorbereiding en doelmatige regeling der zoo omvangrijke proeven; en vooral ook door de voortreffelijke leiding daarvan door den aan het werk verbonden *Hauptmann z. D. der preussischen Artillerie* MAX DREGER.

Talrijke belangstellenden waren dan ook opgekomen om de proeven bij te wonen; de lijst der bezoekers telt ruim 180 namen, waaronder talrijke vertegenwoordigers van het Duitsche leger en de marine; verder van België, Brazilië, Bulgarije, Chili, China, Denemarken, Groot-Brittanië, Italië, Japan, Mexico, Nederland en Nederlandsch-Indië, Noorwegen, Oostenrijk-Hongarije, Portugal, Rumenië, Rusland, Servië, Siam, Spanje, de Transvaal, Turkije, de Vereenigde Staten van Noord-Amerika, Zweden en Zwitserland. Van de vele bekende en beroemde namen willen wij er slechts drie noemen: de Generaals BRIALMONT en VON SAUER en den Oostenrijkschen Schrijver, Kolonel RITTER VON BRUNNER.

Waren de proeven in hooge mate nuttig en leerzaam, het is een aangename plicht van den berichtgever te verklaren, dat tevens het genoegen der bezoekers zeer werd verhoogd door de onbekrompen gastvrijheid, welke het GRUSONWERK aan zijne gasten bewees.

Het doel, door het GRUSONWERK met de proeven beoogd, was meerdere en juistere kennis te verspreiden omtrent deszelfs voornaamste militair-industrieel producten. Daaronder treden bij de proeven twee zaken vooral op den voorgrond:

1. het geschutstelsel van het GRUSONWERK, sedert 1887 in een eigen staalwerk vervaardigd en voor het meerendeel voorzien van een snelvuur-mechanisme volgens eigen patent;

2. de SCHUMANN-GRUSON'sche pantserconstructies, bekend onder den algemeen naam van pantseraffuiten.

Bovendien werden enkele andere proeven van meer op zichzelf staanden aard ten uitvoer gebracht.

Het beproefde geschutstelsel omvat niet alleen de vuurmonden zelf, maar ook de bijbehorende affuiten en munitien, een en ander toegepast op veld- en berggeschut, scheepsgeschut, alsmede op vestinggeschut in kazemat- of pantseropstelling. De beproeving der pantserconstructies bepaalde zich tot de behandeling der verschillende bewegingsmechanismen en het onderzoek naar de trefkans en uitwerking van de daarin opgestelde vuurmonden tegen verschillende doelen. Het door aanvalsbatterijen beschieten en bewerpen der pantserconstructies en het bepalen van het weerstandsvermogen daarvan viel dus buiten het programma. Bij de groote meerderheid der proeven werd van rookvrij buskruit gebruik gemaakt. De plaatselijke omstandigheden op het schietterrein veroorloofden echter niet, dat de te verschieten granaten van brisante springladingen werden voorzien.

Het schietterrein te *Buckau* laat slechts het vuren op zeer korte afstanden tegen een aarden wal als kogelvanger toe. Het proefveld te *Tangerhütte* (op 40 KM. van *Maagdenburg* verwijderd) is 10000 M. lang en geheel met mastbosch bedekt. Voorloopig is daarin een schietbaan van 5600 M. lengte uitgekapt, die aan het nulpunt 50 M., aan het andere uiteinde 100 M. breed is. Afstandsmerken zijn daarlangs met tusschenruimten van 100 M., gepantserde of op andere wijze gedekte waarnemingsposten op onderlinge afstanden van 500 M. aangebracht. Een deel dezer laatste is van een donkere kamer voorzien, voor de meer gemakkelijke waarneming der springpunten. Voor de bepaling van springhoogten zijn meetramen aanwezig. Eindelijk is langs de geheele baan een smal-spoorbaan en een telephoonverbinding aangelegd.

De te beproeven vuurmonden en gepantserde geschutstanden bevonden zich nabij het nulpunt der baan. In een meer achterwaarts gelegen gebouw treft men een anemograaf aan, in elektrische verbinding met een anemometer op het gebouw; voorts twee chronographen van LE BOULENGÉ, een van SIEMENS, alsmede twee telephoonstations, in verbinding met de geschutstelling en de schietbaan. Nabij dit gebouw bevindt zich een meteorologisch observatorium, waarin een thermometer, hygrometer, thermograaf, hygograaf en barograaf aanwezig zijn. Verder achterwaarts ligt een buskruitmagazijn.

Alvorens met de beschrijving der proeven te beginnen, willen wij een overzicht geven van de samenstelling en werking van GRUSON's snelvurend geschut.

Het snelvurend geschutstelsel van het Grusonwerk omvat tot dusverre 8 verschillende kalibers, toegepast op 16 verschillende typen van vuurmonden. Wij laten de opsomming daarvan volgen, met vermelding tevens van de affuitconstructies, die bij elken vuurmond aangewend worden:

- kanon v. 3,7 cM., lang 23 kalibers, in vervoerbare pantseraffuit (zoogen. loopgraafpantser);
- » » 3,7 » , » 30 » , op sloepaffuit en op bergaffuit;
- » » 4,7 » , » 30 » , op veldaffuit en op spilaffuitbok (zonder terugloop; bestemd voor gebruik in kazematten, caponnières, enz.);
- » » 4,7 » , » 40 » , op scheepsaffuit;
- » » 5,3 » , » 24 » , in vervoerbare pantseraffuit; in hefkoepel (versenkbare Panzerlaffete); op spilaffuitbok en op schietgatblind-affuit (beide zonder terugloop, voor gebruik in kazematten, caponnières en dergel.);
- » » 5,3 » , » 30 » , op veldaffuit;
- » » 5,3 » , » 39 » , » scheepsaffuit;
- » » 5,7 » , » 25 » , in vervoerbare pantseraffuit; in hefkoepel; op spilaffuitbok;
- » » 5,7 » , » 30 » , op veldaffuit en op spilaffuitbok;
- » » 5,7 » , » 40 » , » scheepsaffuit;
- » » 7,5 » , » 25 » , » spilaffuitbok met hydraulische reminrichting;
- » » 7,5 » , » 30 » , op veldaffuit;
- » » 8 » , » 30 » , » » ;
- » » 8,2 » , » 35 » , » scheepsaffuit;
- houwitser v. 12 cM., lang 12 kalibers, op veldaffuit;
- » » 12 » , » 13 » , in pantseraffuit.

Het verkrijgen eener groote vuursnelheid bij het snelvurend geschut berust op drie factoren:

a. het gebruik van patronen, waarin projectiel, lading en slaghoedje, in den geest als bij geweerpatronen, vereenigd zijn en waardoor dus tevens de gasafsluiting wordt gevormd;

b. de toepassing van een sluitstuk, voorzien van een slagpen en een slagveer, die bij het openen en sluiten van het sluitstuk automatisch gespannen wordt;

c. de aanwezigheid van een patroontrekker en uitwerper, die bij het openen van het sluitstuk automatisch de ledige patroonhuls verwijderen.

Het sluittoestel van GRUSON's snelvurend geschut behoort tot het type

»Fallkeilverschluss,» d. w. z. dat het een sluitwig bezit, die bij het openen en sluiten in verticalen zin op en neer bewogen wordt. Deze wig B (fig. 1, 2 en 4, pl. X) is van boven komvormig uitgesneden, evenals het bodemstuk van den vuurmond M, waardoor de patroon gemakkelijk kan worden ingebracht.

De beweging van de wig wordt voortgebracht met behulp van een hefboom A (fig. 1, 4 en 5), werkende op een as a (fig. 4), die in den rechterwand van het bodemstuk is aangebracht. Die as a draagt een arm a_1 , aan de linkerzijde voorzien van een nok a_2 , grijpende in een gleuf x (fig. 6), welke in het rechterzijvlak der sluitwig wordt aangetroffen. Bij het op- en neerdraaien van den hefboom A doet dus de nok a_2 de wig dalen of rijzen. De wijde dezer bewegingen wordt begrensd door een stuitingsschroef C (fig. 4), ingeschroefd in den linkerwand van het bodemstuk en met zijn uiteinde reikende in een gleuf y (fig. 6), die zich in het linkerzijvlak der wig bevindt.

Het ontstekingsmechanisme bestaat uit een slagpen b (fig. 1, 2 en 3), om welks steel een slagveer c is aangebracht, die van achteren met de schroef g is opgesloten. De slagpen is aan het achtereinde hol en aldaar aan de onderzijde open. In deze opening grijpt een duim d_1 , geplaatst op een as d , welke in de sluitwig draaibaar is bevestigd. Aan het linker uiteinde heeft deze as een arm d_2 (fig. 4 en 6), die van boven van een nok d_3 is voorzien, zich bewegende in een gleuf z , welke in den binnenwand van het bodemstuk is uitgesneden. Die gleuf z heeft een hellenden stand; wordt dus het sluitstuk geopend en de wig naar beneden gebracht, dan moet de nok d_3 het schuine beloop der gleuf z volgen en zal dientengevolge de as d een draaiing ondergaan, waarbij de duim d_1 een achteroverhellenden stand verkrijgt en de slagpen achteruit trekt (fig. 2). Zoodra deze ver genoeg achteruit is gebracht, springt een pal e , onder de werking der veer f_1 staande, naar boven en plaatst zich vóór den kop der slagpen, zoodat deze zich niet weder vooruit kan bewegen, als de sluitwig naar boven wordt gebracht en de duim d_1 zijn normalen stand herneemt. De veer f_1 drukt met zijn uiteinde tevens tegen een nok aan het ondereinde van den duim d_1 , ten einde onwillekeurige bewegingen hiervan te voorkomen.

Tot het afvuren wordt door een achterwaartsche beweging van het ringvormige ondereinde van den aftrekker f de pal e naar beneden getrokken, de slagpen komt vrij en wordt door den druk der veer c met kracht vooruitgedreven (fig. 2 en 4).

Daar de punt der slagpen bij elk schot eenigszins in het slaghoedje dringt, zou het sluitstuk thans niet kunnen worden geopend. Voordat dus de sluitwig daalt, moet eerst de slagpen een weinig worden teruggetrokken. Daartoe is op de as d een eivormige schijf d_4 geplaatst, liggende in een uitsparing in het rechter zijvlak der sluitwig (fig. 6). Op deze schijf bevindt zich een nokje, dat bij normalen stand van den duim d , ligt in een overeenkomstige

uitsnijding in het cirkelvormige naafeinde van den arm a_1 , waarmede de sluitwig wordt geopend.

Draait men nu den hefboom A en daarmede de as a , dan heeft aanvankelijk geen daling van de sluitwig plaats, omdat de nok a_2 , waarmede die daling zou moeten worden bewerkstelligd, van boven concentrisch met de as a is afgerond, terwijl het achterste gedeelte der gleuf x rechtlijnig en horizontaal is. Daarentegen zal de draaiing van den hefboom A oorzaak zijn, dat het nokje op de schijf d_2 de uitsnijding in de naaf van den arm a_1 moet verlaten en een weinig vooruit wordt geduwd. Daardoor zal de as a een weinig draaien, de duim d_1 eenigszins achterover worden gebracht en de slagen zoodoende zooveel worden teruggetrokken, dat de sluitwig thans bij het verder doordraaien van den hefboom A ongehinderd kan worden geopend.

Het afvuren kan op verschillende wijzen geschieden.

Bij gebruik van het kanon op veldaffuiten wordt in den ring van den aftrekker f een aftrektouw bevestigd. Door hieraan te trekken wordt de knievormige aftrekker f om zijn holle as gedraaid en de pal e naar beneden getrokken.

Bij gebruik van den vuurmond in pantseraffuiten is een afzonderlijke trekker g aangebracht (fig. 1 en 3), geplaatst op een as g_1 , die in den rechterwand van het bodemstnk draait en aan zijn ander uiteinde een arm g_2 heeft. Brengt men dien trekker achteruit, dan werkt die arm g_2 op het uiteinde van den hefboom f_2 (fig. 4 en 6) en brengt daardoor draaiing teweeg van de holle as, waarop zoowel laatstgenoemde hefboom als de aftrekker f zijn geplaatst.

Moet zeer snel gevuld worden, dan kan het aftrekken automatisch worden bewerkstelligd bij het sluiten van den vuurmond. Daartoe is op de as a van den hefboom A een ring i bevestigd, (fig. 4) die naar behoefte zoodanig kan worden gesteld, dat een daarop aanwezige nok i_1 bij het geheel neerdrukken van den hefboom A stoot tegen een nok, welke op den trekker g is geplaatst, waardoor die trekker achteruit wordt geduwd (fig. 1). De plaatsing der beide nokken is zoodanig geregeld, dat het schot eerst kan afgaan, nadat de vuurmond volkomen gesloten is (1).

Tot het verwijderen van de ledige patroonhulzen dient een patroontrekker, bestaande uit 2 armen m_1 en m_2 (fig. 3), die draaibaar op de as l zijn geplaatst en in het achtervlak van het kanon zoodanig zijn ingelaten, dat de aan het bovineinde der armen aanwezige klauwen bij het laden vóór den rand der patronen komen te liggen. De arm m_2 is naar onderen verlengd; bij het dalen der sluitwig glijdt dit onderende langs een schuin vlak, dat in het voorvlak der wig is uitgesneden (fig. 6), waardoor een geringe draaiing der armen wordt bewerkt en de patroonhuls uit den vuurmond losgemaakt wordt. Het uitwerpen van de huls geschiedt door den uitwerper n , die, kort

(1) Hierbij zij in herinnering gebracht, dat het sluitstuk reeds geheel gesloten is, voordat de hefboom A en de daaraan verbonden arm a_1 hun uitersten stand hebben bereikt (zie hierboven).

voordat de wig haar laagsten stand heeft bereikt, met zijn neus n_1 stoot tegen een uitstek, dat zich aan den arm m_1 van den patroontrekker bevindt. De beide armen maken dientengevolge een plotselinge achterwaartsche draaiing om de as, waardoor de reeds losgemaakte patroonhuls met kracht uit het kanon wordt geslingerd (fig. 2 en 5).

Ten einde den uitwerper bij het opwaarts bewegen van de sluitwig voorbij het uitstek van den patroontrekker te kunnen brengen, is eerstgenoemde draaibaar om een as. Zoodra hij voorbij het bedoelde uitstek is, valt hij in zijn oorspronkelijken stand terug. Mocht dit door eenigerlei oorzaak niet geschied zijn, dan wordt de uitwerper, als de wig haar hoogste punt bereikt, door het stuiten van zijn achtereind tegen de stuitingsschroef C naar beneden geduwd. Ten overvloede is nog een kleine veer aangebracht, waardoor de uitwerper in zijn oorspronkelijken stand wordt teruggebracht.

Het ontstekingsmechanisme wordt in sommige gevallen voorzien van een zeer eenvoudige veiligheidsinrichting tegen het gevaar, voortvloeiende uit het niet dadelijk afgaan van het schot, tengevolge van een vertraagd vuurvatten der lading. Door deze veiligheidsinrichting wordt het den kanonnier onmogelijk gemaakt het sluitstuk te openen, voordat het schot feitelijk is afgegaan.

Meer in 't bijzonder bij vuurmonden, die zonder terugloop zijn opgesteld, is een dergelijke veiligheidsinrichting onmisbaar, vooral omdat bij snelvuur de kanonnier de neiging zal hebben het sluitstuk onmiddellijk te openen, nadat hij, naar zijne meening, zal hebben gevuurd. Bij vuurmonden met terugloop blijkt het al of niet afgaan van het schot bij een eenigszins opmerkelijke bediening terstond vanzelf en kan dus de bedoelde veiligheidsinrichting worden gemist.

De constructie hiervan berust op de omstandigheid, dat het slaghoedje der patroon door de ontploffing der lading achterwaarts wordt gedreven en daarbij ook de slagpen terugduwt. Daardoor komt de kop van de slagpen b op den pal e (fig. 8); dan kan dus verder het sluitstuk ongehinderd worden geopend en de slagveer worden gespannen (fig. 7). Nu is echter de kop van de slagpen aan de achterzijde van een uitsparing voorzien. Weigert het schot, dan wordt de slagpen niet achteruitgedreven en kan de kop van de pal e in de genoemde uitsparing dringen (fig. 9), waardoor het terugtrekken van de slagpen en dus ook het overijld openen van het sluitstuk wordt belet. Eerst door de pal e met hulp van den trekker f (resp. g) naar beneden te brengen, wordt de slagpen vrij en kan het sluitstuk geopend worden.

Gedurende de proeven kwamen enkele weigeringen van schoten voor, tengevolge van het niet ontbranden der slaghoedjes. De beschreven veiligheidsinrichting werkte dan (o. a. ook gedurende snelvuur) telkens behoorlijk.

Het totale aantal losse deelen, waaruit het sluitmechanisme bestaat, bedraagt 22. Bij de grootere kalibers is het zeer snel openen en sluiten van den vuurmond van minder gewicht, vooral wanneer deze op een affuit met terugloop is gelegd en ook het laden wegens het grootere gewicht der patroon vanzelf meer tijd vordert. Met het oog hierop kon voor den 12 cM. houwitzer een eenvoudiger sluittoestel worden toegepast, hetwelk bij den veldhouwitzer uit 16, bij den pantserhouwitzer uit slechts 13 losse deelen bestaat.

Bij de hier bedoelde sluitstukken ontbreekt nl. de slagpen met slagveer en verder toebehooren en wordt de ontsteking bewerkt met behulp van een slaghamer *b* (fig. 10), die zoodanig is geplaatst, dat hij achterwaarts overhangt. Een aftrektouw wordt aan den korten arm van den hamer bevestigd; een korte ruk daaraan doet den hamer met groote snelheid tegen het slaghoedje van de patroon slaan. Laat men het touw los, dan valt hij weder in zijn achteroverhellenden stand terug. Een uitstek, aan de voorzijde bij het draaipunt van den hamer aangebracht, verhindert de draaiing zoolang, totdat de sluitwig in haar hoogsten stand is gekomen. Daardoor wordt het ontijdig afvuren onmogelijk gemaakt.

Om het onwillekeurig opengaan van het sluitstuk bij het schot met nog grootere zekerheid te beletten, is in het bodemstuk van den houwitzer een grendel *S* aangebracht, die zich bij gesloten sluitwig achter den arm van den hefboom legt, waarmede het sluitstuk open wordt gedraaid. Deze grendel, met zijn draaipunt in *S'*, heeft een aan de achterzijde uitstekenden korten arm. Door hierop te drukken, wordt de grendel uitgelicht.

Bij den veldhouwitzer is in de draaiingsas van den hefboom, waarmede het sluitstuk wordt geopend, een veer aangebracht, die bij het draaien van dien hefboom en het dalen van de sluitwig gespannen wordt. Omgekeerd ontspant deze veer zich bij het weder naar boven brengen van de wig en maakt dus het sluiten van den vuurmond met weinig krachtsinspanning mogelijk.

Bij den 12 cM. houwitzer in pantseraffuit is deze inrichting achterwege gelaten.

Bij de proeven te *Buckau* en *Tangerhütte* werden uit snelvuurende kanonnen der verschillende kalibers te zamen omstreeks 360 schoten gedaan. Het sluiten ontstekingsmechanisme werkte daarbij steeds onberispelijk. Slechts een enkele maal had bij snelvuur uit het kanon van 4,7 cM., l. 40 op scheepsaffuit een kleine storing plaats, doordat enkele patronen niet ver genoeg waren ingebracht en de sluitwig dus bij het naar boven gaan daartegen stuitte. Behalve eene onbeduidende vertraging van het snelvuur, was geenerlei beschadiging of ontreddering van het mechanisme hiervan het gevolg.

Opmerkelijk was de groote vuursnelheid, die bij de proeven verkregen werd en waarvan de ommestaande opgaaf een overzicht geeft.

Bij snelvuur, zonder richten na elk schot, werden gedaan, uit het kanon van:

4,7 cM., l. 40, op scheepsaffuit, tegen een schijf op 1000 M.,
 16 schoten in 25 sec. }
 8 » » 11 » } gemiddeld 1,5 sec. per schot of 40
 7 » » 10,5 » } schoten per minuut.

5,3 cM., l. 24, in vervoerbare pantseraffuit, tegen een tirailleurlinie op 1200 M.,

6 schoten in 13,2 sec. }
 7 » » 14,3 » } gemiddeld 1,9 sec. per schot, of
 5 » » 9 » } 32 schoten per minuut.
 5 » » 7,2 » }

5,3 cM., l. 24, in schietgatblind-affuit, tegen infanterie-colonnes op 1200 M.,

5 schoten in 9½ sec. }
 5 » » 9½ » } gemiddeld 1,6 sec. per schot of 37
 5 » » 7½ » } à 38 schoten per minuut.
 7 » » 9½ » }

5,7 cM., l. 25, op spilaffuitbok, tegen een schijf op 40 M., 25 schoten in 30 sec.; gemiddeld 1,2 sec. per schot of 50 schoten per minuut.

5,7 cM., l. 25, in hefkoepel, tegen een tirailleurlinie op 1500 M., 4 maal 5 schoten, telkens in 9,5 à 11 sec.; gemiddeld 2 sec. per schot of 30 schoten per minuut.

5,7 cM., l. 25, in vervoerbare pantseraffuit, tegen een tirailleurlinie op 1500 M., 10 schoten in 24 sec.; gemiddeld 2,4 sec. per schot of 25 schoten per minuut.

7,5 cM., l. 25, op spilaffuitbok, tegen een schijf op 2000 M., 12 schoten in 30 sec.; gemiddeld 2,5 sec. per schot of 24 schoten per minuut.

12 cM. houv., l. 13, in pantseraffuit; horizontaal schijfbeeld op 4600 M.; 11 schoten in 35 sec.; gemiddeld 3,2 sec. per schot of 19 schoten per minuut (1).

Bij de beoordeeling dezer uitkomsten moet in aanmerking worden genomen, dat het bedieningspersoneel *zeer* geoefend en met de behandeling der vuurmonden volkomen vertrouwd was, terwijl bovendien geen snelvuur langer dan een halve minuut duurde. In het werkdadige vuur zal dus waarschijnlijk (vooral bij vuur van langeren duur, tengevolge van de lichamelijke inspanning der bediening) de vuursnelheid minder groot zijn. Dat zij intusschen ook dan nog belangrijk kan blijven, blijkt uit de onderstaande proeven, waarbij na elk schot opnieuw gericht werd:

3,7 cM., l. 30, op bergaffuit, tegen een schijf op 1000 M., 10 schoten in 80 sec.; gemiddeld per schot 8 sec. of 7 à 8 schoten per minuut.

(1) De vluchtijd bedroeg 22 sec.; er waren dus reeds 7 van de 11 schoten gedaan, voordat de eerste aanslag werd waargenomen.

3,7 cM., l. 30, op sloepaffuit, tegen een schijf op 700 M.; 12 schoten in 86 sec.; gemiddeld 7 sec. per schot of 8 à 9 schoten per minuut.

5,3 cM., l. 40, op scheepsaffuit, tegen de spits eener torpedo-boot op 500 M.; 13 schoten in 30 sec.; gemiddeld 2,3 sec. per schot of 26 schoten per minuut.

5,3 cM., l. 30, op veldaffuit, tegen cavalerie-schijven op 200, 250 en 300 M.; 11 schoten in 51 sec.; gemiddeld 4,6 sec. per schot of 13 schoten per minuut.

5,3 cM., l. 30, op spilaffuitbok, tegen schijven, voorstellende een gracht, lang 300 M.; 19 schoten in 44 sec. (ieder schot op commando); gemiddeld 2,3 sec. per schot of 26 schoten per minuut.

De bediening van GRUSON's snelvurend geschut vordert in 't algemeen twee man, waarvan één voor het richten, laden en vuren, de ander tot het aanreiken der munitie en tot aflossing. Bij plaatsing van het kanon op veldaffuit of op spilaffuitbok is n°. 2 belast met het inschuiven van de patroon in de kamer; bij pantseraffuiten doet dit n°. 1, die tevens het sluitstuk opent en sluit. Bij zeer snel vuur en vooral bij de grootere kalibers met zwaardere munitie werd bij de proeven dikwijls een derde kanonnier gebruikt tot het aanreiken van de munitie aan n°. 2.

C. J. S.

Breda, Oct. 1890.

(Wordt vervolgd.)

BOEKAANKONDIGINGEN.

De Landsverdediging. Maandschrift voor militairen en voor allen, die in de weerbaarheid en onafhankelijkheid van Nederland belang stellen, onder Redactie van INVESTIGATOES. Eerste jaargang, 1890—91. Eerste aflevering. Amsterdam. Uitgevers-Maatschappij »ELSEVIER». Prijs per kwartaal voor Nederland f 1,50, voor de Koloniën f 1,75.

Dat wij de verschijning van dit Tijdschrift met ingenomenheid begroeten, kunnen wij niet zeggen. Niet uit zucht tot zelfbehoud; integendeel, *Spectator* heeft meermalen getoond een loyale concurrentie niet te duchten en wij zijn zelfs van meening, dat deze in zekeren zin ten goede kan komen aan de nationale zaak, die wij allen dienen. Maar wij kunnen niet inzien, dat er voor ons klein leger en ons zeer beperkt lezend publiek behoefte aan een nieuw militair tijdschrift bestond. Wij verheugen ons in het bezit van twee militaire maandschriften, een militair weekblad, een speciaal Marine-blad en een speciaal Indisch Militair Tijdschrift, om niet te spreken van de, jaarlijks twee lijvige boekdeelen vormende Verslagen van de Vereeniging ter beoefening van de Krijgswetenschap en van de Marine-Vereeniging, noch van verschillende dagbladen, die vrij geregeld opstellen over militaire onderwerpen leveren.

Ons dunkt, dat wie zich uitspreken wil, daartoe in de genoemde tijdschriften en bladen nog al gelegenheid vindt en dat wie lezen wil en kan, daarin vrij wat stof en ruimte van keuze aantreft. Wij vreezen dan ook, dat meerdere versnippering van krachten bezwaarlijk anders dan ten nadeele van het gehalte onzer periodieke militaire pers kan strekken.

Intusschen, dat zal de tijd moeten leeren. Meer bedenkelijk achten wij de anonymiteit der Redactie. Zij schijnt die — blijkens haar prospectus — noodig te vinden om »haar taak met de strikste onpartijdigheid en zonder aanzien des persoons» te vervullen. Het is ons tot dusverre niet gebleken, dat de tijdschriften en bladen, die wij hierboven noemden, onder eene aan ieder bekende redactie niet in staat waren hunne onpartijdigheid te handhaven. Wel zijn wij omgekeerd overtuigd, dat als er één middel is om de grofste partijdigheid te maskeeren, en — waar dat in de kraam te pas komt — den schijn voor het wezen te laten

doorgaan, dat middel in anonymiteit en in onbekendheid van het publiek met de leidende persoonlijkheden gevonden wordt.

De tijden zijn voorbij, dat aan de pers door hooger druk de mond kan worden gesnoerd. De verhoudingen van ons openbaar leven brengen mede, dat in de openlijke bespreking ook van militaire vraagstukken en belangen een opbouwend element in de ontwikkeling van ons staatsleven wordt gezien. Geen regeering kan den wensch koesteren dergelijke uitingen — zoo zij binnen de grenzen van het geoorloofde blijven — te onderdrukken. Geen redactie behoeft het masker der anonymiteit, om onafhankelijk en onpartijdig te blijven.

Maar in een tijd, dat het Tindalisme de boventoon voert en het tot den *bon-ton* schijnt te behooren, alles wat ten behoeve van ons weerstelsel geschiedt of geschied is, halfslachtig of dom te vinden, moge vooral de militaire pers hare waardigheid hoog houden en zich niet leenen tot een militair klachtenboek, waartoe de anonymiteit eener redactie de deur wijd open zet!

Wat nu den inhoud van het voor ons liggende Tijdschrift betreft, willen wij ons oordeel opschorten, doch kunnen wij voorloopig slechts verklaren, dat wij in deze eerste aflevering geenerlei nieuwe gezichtspunten omtrent de »landsverdediging» ontmoet hebben. Het grootste deel der opstellen, in min of meer humoristischen trant gesteld, dringt niet dieper dan tot de oppervlakte in het wezen der behandelde onderwerpen door.

Wij laten de inhoudsopgaaft dezer aflevering hier volgen: *Wat wij willen en kunnen*, door INVESTIGADORES. — *Onze Opperbevelhebber*. — *Een en ander over Legerorganisatie*, door TERTIUS (Wordt vervolgd). — *In groot en klein tenue*, door BIJKOK. — *Vóór en in de kamers*, door BINNENHOF. — *Onze leestafel*, door BIBLIOTHECARIS. *Varia*.

De Redactie.

Kazerneleven. Een stem uit de ervaring, door een Oud-Milicien.
Amsterdam, A. FERNHOUT. 1890. Prijs f 0,25.

Wij zullen over dit schotschrift niet veel zeggen. De strekking er van is, aan te toonen dat het kazerneleven het tooneel is der grootste ruwheid, liederlijkheid en gemeenheid; een poel, waarin gevloek, dronkenschap, willekeur en ontucht welig tieren.

Dat onder een kazernebevolking, die uitsluitend uit de lagere klassen gerecruteerd wordt, de toon niet fijn en hoog gedistingeerd is, — dat onder de bewoners der chambree personen worden aangetroffen, die tot de onderste maatschappelijke lagen behooren, — dat er eindelijk onder de duizenden, die het kader vormen, ook zijn, die hun plicht verzaken of hun gezag misbruiken, dat alles zal niemand verwonderen.

Welnu, de Schrijver heeft blijkbaar gedurende zijn verblijf in de kazerne (in welk gedeelte dezer eeuw dat valt, vermeldt hij niet) slechts met die allerlaagste elementen aanraking gehad en met zorg heeft hij al het vuil verzameld, dat hij daar kon ontdekken.

Dat iemand, die zich als fingevoelig, beschaafd en godvruchtig wil voordoen, daarin lust heeft gevoeld, is merkwaardig. Dat hij de geschetste toestanden als het algemeen beeld der hedendaagsche werkelijkheid wil doen voorkomen, — ons voor het grootste deel degelijk en zeer fatsoenlijk kader en onze bijna zonder uitzondering humane en beschaafde officieren als onwillig of onmachtig voorstelt om zulke toestanden tegen te gaan, dat is laster. Dat hij echter zijn tastbaar valsche voorstellingen aan een militair tijdschrift ter aankondiging durft zenden, dat is eenvoudig onbeschaamd!

Lecture des cartes. Cours pratique spécialement à l'usage des sous-officiers de toutes armes par A. DUTILLOEUL, lieutenant au 3me régiment de lanciers, instructeur à l'école d'équitation, officier d'academie de France. Saint-Ghislain, Imprimerie militaire de L. BAILLY. 1890. Prix 2 fr. 50.

De invloed, dien de gesteldheid van het terrein op het tactisch gebruik van de troepen te velde uitoeft, is buitengewoon groot. Kennis van het terrein is daarom voor den militair onontbeerlijk.

Mocht het soms ook al mogelijk zijn door inlichtingen gegevens te verschaffen omtrent een te doorloopen landstreek, of zich de hulp te verzekeren van meer of minder vertrouwbare gidsen, zoo zal men toch altijd afhankelijk blijven van de betrekkelijke waarde dier gegevens en van vaak weinig waardeerbare inzichten van die personen. Daarentegen kan men zich de noodige kennis van een landstreek en zelfs van de bijzonderheden van het terrein, bij tijds eigen maken door een aandachtige beschouwing van de kaart, waarvan men zich in den tegenwoordigen tijd, nu in alle landen op cartographisch gebied zooveel wordt tot stand gebracht, het bezit zoo gemakkelijk kan verzekeren. Voor den militair is een goede kaart van onschatbare waarde, wanneer hij althans in het lezen en het gebruik daarvan behoorlijk geoefend is. Niet alleen officieren, maar ook onderofficieren moeten daarin voldoende bedreven zijn.

Dit in aanmerking genomen, is het niet te verwonderen, dat in België onlangs het bovengenoemde werk verscheen, waarop wij gaarne de aandacht vestigen en dat wij in de belangstelling van zeer velen aanbevelen.

De Schrijver heeft zijn werk ingedeeld in vijf lessen.

De eerste les leert ons, wat een kaart is en hoe de kaarten naar hun doel in verschillende soorten worden gerangschikt. Zij bevat verder de verklaring, de inrichting en het gebruik van de schalen, leert ons het meten van afstanden op de kaart met behulp van de schaal, den decimeter en den curvimeter en eindigt met eenige practische toepassingen op het geleerde.

Bij de beschrijving van den curvimeter van de allereenvoudigste constructie, zou de vermelding van een nieuwere, geheel andere inrichting van dit instrument niet overbodig zijn geweest, te meer niet omdat laatstbedoelde zeer eenvoudig en gemakkelijk is en een grootere mate van nauwkeurigheid waarborgt.

De tweede les behandelt eerst de conventionele teekens en de verdeling

daarvan in 4 soorten, de beschrijving, de conventioneele kleuren en de teekens voor staven, troepen, enz. Deze les wordt aangevuld door een plaat, waarop alle teekens zijn verzameld, die in België voor de kaart van 1 : 40000 zijn vastgesteld. De conventioneele kleuren worden slechts besproken, maar niet op de plaat aangetroffen. Uit de beschrijving van die kleuren blijkt, dat men in België door het aannemen van een groote verscheidenheid, de duidelijkheid heeft willen bevorderen. Of men daarin geslaagd is, is evenwel moeilijk te beoordeelen, omdat het werk geen enkel voorbeeld bevat van een geheel in kleuren gedrukte kaart. Wij weten echter, dat zulke kaarten in duidelijkheid ver moeten achterstaan bij die, welke in Nederland volgens de vastgestelde regels worden vervaardigd. De beschrijving doet ons denken aan de Residentiekaart van Java, die, hoe keurig ook uitgevoerd, een zoo groote verscheidenheid van kleuren bevat, dat het lezen daardoor wordt bemoeilijkt. Het moge in sommige gevallen wenschelijk zijn op een kaart alles te kunnen beoordeelen, uit een militair oogpunt is dat niet altijd noodig.

In de derde les wordt het oriënteeren uitvoerig besproken en vindt men alle meer of minder bekende middelen aangeduid, die daarbij kunnen worden toegepast.

De vierde les is uitsluitend gewijd aan de terreinhellingen en -verheffingen, een en ander door voorbeelden en toepassingen toegelicht. Uit de mededeelingen van den Schrijver blijkt, dat ook in België, even als bij ons, de hellingen door tranches worden aangeduid en dat de afstanden tusschen de waterpasse vlakken geregeld worden naar de schaal van de kaart, in dier voege, dat die afstanden gevonden worden door de duizendtallen van de schaal door 4 te deelen (voor Nederlandsche kaarten is het deeltaal $2\frac{1}{2}$). Bij de toepassing van dezen regel vallen echter de tranches in sterk hellende terreinen zeer dicht op elkander, terwijl in vlakke streken de golvingen niet voldoende worden aangeduid. Daarom is men er in België toe gekomen van den vastgestelden regel af te wijken en zelfs voor de chromolithographische kaart van 1 : 20000 twee verschillende stelsels aan te nemen, namelijk 1 meter voor het terrein westelijk en 5 meter voor het terrein oostelijk van de Maas.

Het aanduiden van terreinhellingen door middel van arceeringen is in België niet gebruikelijk, behalve alleen daar, waar het beloop van het terrein niet door tranches kan worden voorgesteld, zooals bij ravijnen, duinen, rotsen, enz. Daaruit verklaart het zich, dat aan dit gedeelte door den Schrijver minder zorg is besteed dan aan het overige gedeelte van zijn arbeid en dat de hierop betrekking hebbende figuren zoo allerongelukkigst zijn uitgevallen.

De vijfde en laatste les behandelt in het bijzonder de constructie van doorsneden in verschillende richtingen, aangevuld met tal van toepassingen.

Een aanhangsel bevat aantekeningen en mededeelingen betreffende de uitgaven van het »Institut cartographique militaire», voor België van groot belang, voor den vreemdeling daarentegen van minder waarde.

In een slotwoord verklaart de Schrijver zich bewust te zijn niet alles te hebben behandeld, wat op het lezen van kaarten betrekking heeft, maar dat hij getracht heeft alles te vermijden, wat moeilijkheden zou kunnen opleveren voor hen, wier wiskundige kennis gering is.

Naar onze opvatting is hij daarin zeer goed geslaagd, te meer omdat hij van zijn leerlingen niet de bedrevenheid in het teekenen van kaarten heeft geëischt.

Toch zouden wij nog gaarne gezien hebben, dat hij ook had gewezen op de verschillen, die in den regel tusschen de kaart en het terrein bestaan, en een noodwendig gevolg zijn van de veranderingen, die op het terrein na de opname zijn ontstaan. Men moet den leerling daarop wijzen, wil men goede resultaten verwachten, want anders brengt een nieuw aangelegde kunstweg, een afgebrand of nieuw gebouwd huis, een gekapt bosch, een nieuwe boschaanplant, een heide-ontginning, enz., hem onvermijdelijk in de war.

v. M.

Waarom zou men niet meer weten? De kaart is een afbeelding van het terrein, maar het terrein is niet altijd even. Het kan veranderen, kan worden aangeplant, kan worden gekapt, kan worden ontgind. Dit alles kan tot verschillen leiden tussen de kaart en het terrein. Het is daarom belangrijk om de verschillen te kennen en te vermijden. Het is ook belangrijk om de kaart goed te gebruiken en niet te afhankelijk te worden van de kaart. Men moet altijd de kaart controleren en vergelijken met het terrein. Dit kan bijvoorbeeld door een wandeling te maken op het terrein en de kaart te raadplegen. Dit kan ook door een vergelijking te maken van de kaart met een andere afbeelding van het terrein, zoals een foto of een tekening. Het is ook belangrijk om de kaart goed te begrijpen en niet te afhankelijk te worden van de kaart. Men moet altijd de kaart controleren en vergelijken met het terrein. Dit kan bijvoorbeeld door een wandeling te maken op het terrein en de kaart te raadplegen. Dit kan ook door een vergelijking te maken van de kaart met een andere afbeelding van het terrein, zoals een foto of een tekening.